fondată în 1895
bpt
serie nouă

epictet • marcus aurelius

manualul • către sine

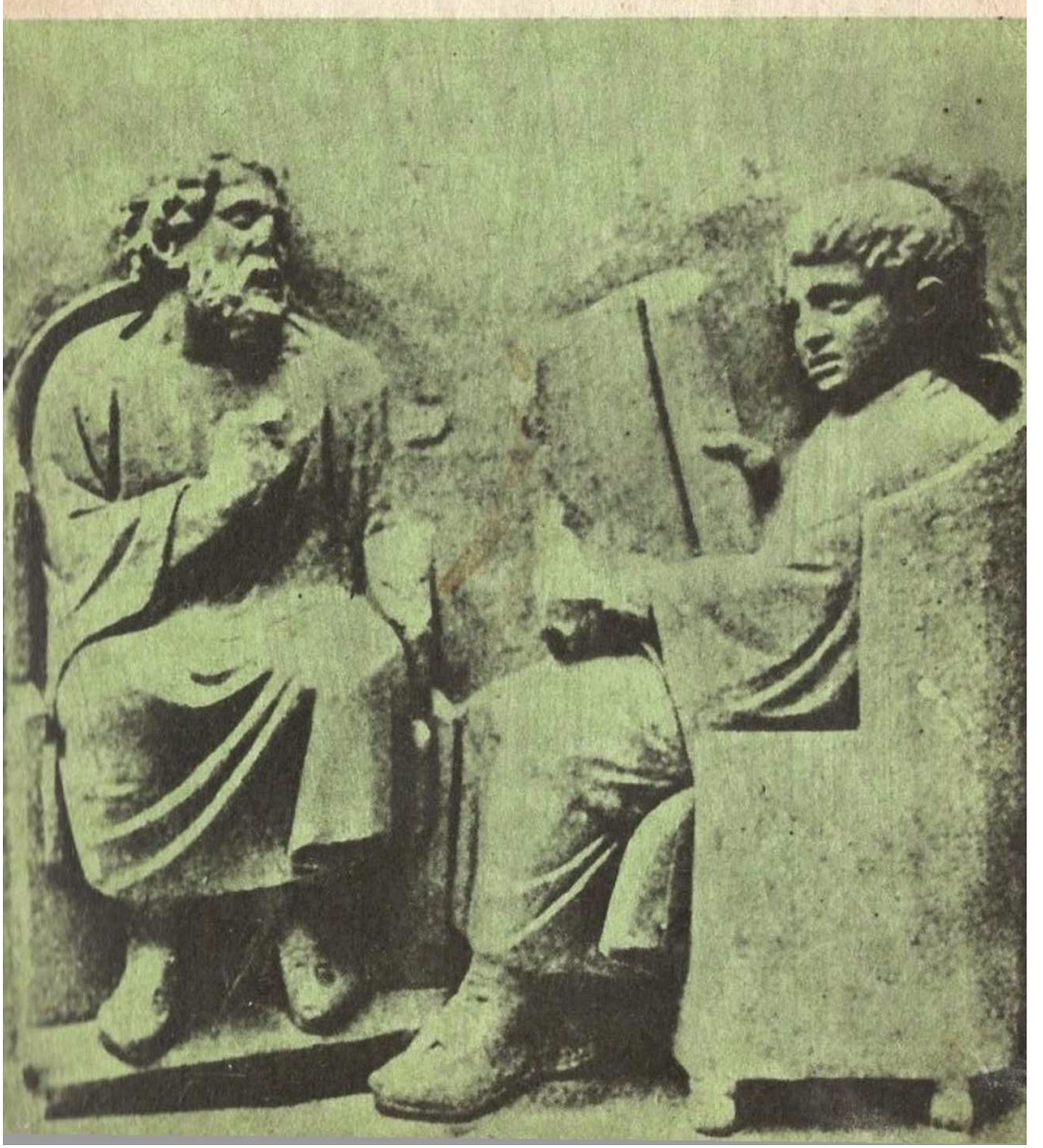

CĂTRE SINE

(Ad se ipsum)

de Marcus Aurelius Antoninus

C O N T E N T S

CARTEA a I-a.....4

CARTEA a II-a.....15

CARTEA a III-a.....24

CARTEA a IV-a.....34

CARTEA a V-a.....50

CARTEA a VI-a.....66

CARTEA a VII-a.....80

CARTEA a VIII-a.....96

CARTEA a IX-a.....112

CARTEA a X-a.....126

CARTEA a XI-a.....142

CARTEA a XII-a.....156

NOTA.....169

CARTEA a I-a

1. De la bunicul Verus[1] am moştenit caracterul frumos paşnic.

2. Din reputaţia şi din amintirea ce s-a păstrat celui ce m-a zămislit[2] mi-a rămas felul de a fi rezervat şi bărbătesc.

3. De la mama[3] am deprins pietatea şi mărinimia, puterea de a mă opri nu numai de la făptuirea răului ci chiar de la încolţirea în minte a unui asemenea gînd. De la mama am deprins şi modul de viaţă simplu, mult îndepărtat de un trai îmbuibat şi risipitor.

4. De la străbunicul meu[4] am învăţat să nu frecventez şcoli publice ci să mă folosesc în propriul cămin de educatori destoinici. De la el am înţeles că nu trebuie să cruţ nici-o cheltuială pentru atingerea unui astfel de scop.

3. De la cel care m-a crescut[5] m-am obişnuit să nu ţin nici cu Verzii, nici cu Albaştrii[6], nici cu cei cu scuturi mici, nici cu cei cu scuturi mari[7], să îndur greutăţile cu bărbăţie, să fiu cumpătat, să fac totul prin mine însumi, să nu mă ocup în acelaşi timp de mai multe treburi, să nu dau ascultare cu uşurinţă defăimărilor.

6. De la Diognetos[8] am învăţat să nu-mi fac griji za darnice, să nu dau crezare celor spuse de înşelători sau de vrăjitori despre descîntece sau despre izgonirea demonilor,

---

[1] Annius Verus, bunic din partea tatălui, de trei ori consul, prefect al Romei.

[2] Annius Verus, tatăl, de asemenea, de mai multe ori magistrat curul.

[3] Domitia Lucilla, soţia lui Annius Verus, ea însăşi fiică de consul.

[4] L. Catilius Severus, tatăl tatălui mamei sale, prefect al Romei şi de două ori consul, literat din grupul lui Plinius cel Tînăr.

[5][5] Probabil un sclav care avea această funcţie (lat. *nutritor).*

[6] Tabere constituite în circ între suporterii curselor de care.

[7] Categorii de gladiatori.

[8] Filozof stoic şi pictor remarcabil, originar din Babilon.

să nu cresc păsări, nici gîndul măcar să nu mă poarte către asemenea treburi, să nu resping părerea rostită răspicat şi sincer[9]. Datorită lui mi-a devenit familiară filozofia, prin el mi s-a oferit prilejul să audiez mai întîi pe Banchius, apoi pe Tandasis şi pe Marcianus şi tot după îndrumarea lui alcătuiam dialoguri în copilărie; el m-a obişnuit să-mi doresc pentru odihnă doar un pat simplu[10] şi cu multe altele de felul acesta, ce fac parte din felul de viaţă grecesc[11].

7. Pe lîngă Rusticus[12] mi-am format o statornică înclinaţie[13] de îndreptare şi de continuă îngrijire a caracterului; am învăţat să nu mă las ispitit de vorbirea pasionată şi meşteşugită a sofiştilor, să nu mă irosesc în compunerii şi speculaţii teoretice, să nu rostesc cuvîntări sentenţioase pentru a determina convingeri, să nu mă arăt bărbat activ şi dispus să fac servicii, pentru a stîrni iluzii deşarte; m-a sfătuit să nu-mi apropii un fel de a vorbi retoric, poetic sau cu vorbe de duh căutate, să nu umblu prin casă în togă senatorială[14], nici altele asemenea să nu făptuiesc; tot el m-a îndrumat să-mi compun scrisorile într-un stil curgător şi simplu în felul celor scrise de el, din Sinuessa[15], mamei mele, să mă aplec îngăduitor şi dispus spre împăcare către cei ce mi-au greşit sau m-au nemulţumit. în vreun fel, îndată ce ei se arată dornici să se căiască; lingă el m-am deprins să cercetez totul cu rigurozitate, să nu mă mulţumească o cunoaştere generală,

---

[9] La început, cuvîntul definea dreptul atenienilor de a-şi spune deschis părerea în adunare, devine apoi termen curent, sinonim cu un mod de exprimare răspicat şi sincer.

[10] După părerea lexicografului Hesychius, cuvîntul din originalul grecesc, indică un pat rudimentar, fără podoabe, cf. *Viaţa* lui Licurg § 24.

[11] A se înţelege modul de viaţă stoic.

[12] *Quintus Junius Rusticus* mai puţin teoretician şi mai mult practician al stoicismului, prieten şi sfătuitor al lui Marcus Aurelius mai ales în perioada maturităţii. Împăratul l-a făcut consul în anul 162 e.n. şi prefect al Romei, în anul 163.

[13] Sensul cuvintului grec folosit ca termen filozofic este acela de concept fundamental care determină un anumit comportament.

[14] Termen folosit în originalul grec înseamnă „haină de ceremonie". Poate fi şi o exprimare figurata, a atitudinii în relaţiile familiare.

[15] Oraş în Campania.

superficială, să nu mă pripesc şi să dau prea grabnic crezămînt flecarilor. Tot el mi-a oferit prilejul să cunosc învăţăturile lui Epictet[16], fiindcă mi-a dăruit un exemplar din propria, sa bibliotecă.

8. De la Apollonios[17], mi-a rămas spiritul independent, tăria de a lua hotărâri bine chibzuite, neşovăitoare, la cheremul întîmplării; de asemenea, să nu iau în seamă nimic altceva, nici chiar cu privire la, lucrurile de o mică importanţă, decît îndemnul raţiunii, să rămân mereu acelaşi şi în suferinţele crîncene şi la pierderea unui copil şi în bolile mai îndelungate. Tot lîngă el mi-a fost dat să văd, dintr-o pildă vie, în mod limpede, că acelaşi om poate să fie aspru şi îngăduitor, să nu se lase stâpînit de mînie în timpul explicaţiilor; am putut să-mi dau seama, fără putinţă de îndoială, că un om socoteşte drept cele mai mărunte daruri ale sale experienţa şi dibăcia cu care-şi împărtăşea cugetările; de la el am învăţat şi cum trebuie primite aşa-zisele favoruri ale prietenilor: nici lăsîndu-te copleşit de ele, nici tratându-le cu indiferenţă.

9. Lîngă Sextus[18] am deprins omenia, am luat exemplul unei îndrumări părinteşti a familiei, mi-am format un ideal de viaţă potrivit cu cerinţele naturii, o gravitate neprefăcută, obişnuinţa observării pătrunzătoare dar binevoitoare a prietenilor, precum şi îngăduinţa faţă de oamenii simpli şi de sfătuitorii lipsiţi de experienţă. Am văzut că avea în raport cu toţi o atitudine bine cumpănită, aşa încît o discuţie prietenească cu acesta era mai plăcută decîţ orice linguşire, el însă se bucura de cel mai mare respect, chiar din partea aceluia faţă de care se arăta mai îndatoritor. L-am simţit înzestrat cu putere de înţelegere clarvăzătoare, plin de inventivitate şi spirit metodic, în aplicarea normelor obligatorii, pe drumul către o viaţă raţională; ma-am obişnuit lîngă el să nu arăt nici o

[16] Menţionarea operei lui Epictet: 4 *Diatribe, Manualul* şi *Fragmente.*

[17] Filozof stoic chemat de Antoninus Pius, pentru, educarea tînarului Marcus.

[18] *Sextus din Cheroneea,* nepot al lui Plutarch, contemporan cu Marcus Aurelius, filozof stoic, prieten şi sfătuitor al împăratului.

exteriorizare a mîniei, sau a oricărei alte patimi, să mă păstrez calm întotdeauna, dar, în acelaşi timp, să fiu însufleţit de cea mai mare dragoste faţă de prieteni, iar dacă laud, să o fac cu discreţie, fără zgomot. Lîngă el am învăţat să ştiu mult, fără să mă arăt însă atotştiutor.

10. De la Alexandru[19] gramaticul am învăţat să nu aduc învinuiri neîntemeiate, să nu întîmpin cu critici supărătoare, pe cei care fac vreo expunere într-un limbaj grosolan sau nepotrivit cu felul ele exprimare curent; căci, cu iscusinţă, el însuşi pronunţa ceea ce trebuia spus, propunîndu-l fie ca răspuns, fie ca o completare de susţinere, fie ca o participare la dezbatere asupra problemei nu asupra cuvîntului, fie printr-o altă intervenţie, aparent întîmplătoare, dar totuşi reclamată de discuţie.

11. De la Fronto[20], am învăţat să cunosc răutatea, perversitatea şi făţărnicia tiranilor, să-mi dau seama că, priviţi în general, cei numiţi de noi patricieni devin din ce în ce mai lipsiţi de suflet.

12. De la Alexandru Platonicul[21], am învăţat să nu răspund niciodată nimănui, prin vorbă sau scrisoare că sînt ocupat, dacă nu mă împiedică cu adevărat o altă preocupare; să nu resping astfel, pretextînd treburi urgente, obligaţiile izvorîte din legătura cu aceia cu care convieţuiesc.

13. De la Catullus[22] am deprins să nu fiu nepăsător faţă de acuzaţiile unui prieten, chiar dacă se întîmplă să fiu învinuit fără temei, ci să încerc să refac raporturile obişnuite. El m-a povăţuit, de asemenea, să rostesc din

[19] Unul din cei. mai cunoscuţi gramatici din epoca lui Marcus Aurelius, de origine frigiană. Este şi autorul unui comentariu al operei lui Homer. Retorul Aristides i-a dedicat un panegiric.

[20] *Cornelius Fronto,* retor preţuit de Marcus Aurelius, mai ales, în adolescenţă. Aullus Gellius îi laudă erudiţia şi expresia urbană. Hieronymus îl numeşte ilustru. Secretarul lui Constantin Chlinos, Eumenos îl compară cu Cicero. Corespondenţa dintre el şi Marcus Aurelius, atîta cîtă s-a păstrat, nu indică o personalitate deosebită.

[21] Filozof peripatetic, retor clin Seleucia, secretar al lui Marcus în expediţia din Panonia.

[22] *Cinna Catullus,* filozof stoic, prieten al lui Marcus.

suflet cuvinte frumoase despre educatori, în felul celor spuse cu privire la Domitius şi Athenodotus şi să fiu însufleţit de dragostea cea mai sinceră faţă de copii.

14. De la fratele meu Severus[23], am învăţat iubirea faţă de cei mai apropiaţi, dragostea pentru adevăr şi dreptate.

Datorită lui am aflat despre Thrasea[24], Helvidius[25], Cato[26], Brutus[27], Dion[28]; de la el am primit imboldul unei guvernări democratice, a unei cîrmuiri întemeiată pe egalitate în faţa legii, pe echitate şi pe libertatea de exprimare, a unui imperiu în care să aibă cea mai mare importanţă libertatea celor conduşi; de la el mi-am însuşit dorinţa statornică de preţuire a filozofiei, speranţa, încrederea continuă în sentimentele nutrite de prieteni; el m-a îndemnat să nu fiu ascuns faţă de cei care-şi arată nemulţumirea împotriva mea, să nu pricinuiesc prietenilor preocupări cu privire la ceea ce vreau sau nu vreau, ci dimpotrivă să fiu totdeauna deschis şi sincer.

15. Sînt îndatorat lui Maximus[29] pentru stăpînirea asupra mea însumi, pentru îndemnul de a nu mă risipi în prea multe activităţi, de a avea bună dispoziţie în toate împrejurările, chiar la vreme de boală, de a avea o purtare

---

[23] Marcus Aurelius n-a avut fraţi. Este probabil o referire la Claudius Severus, filozof peripatetic, al cărui fiu a luat în căsătorie o fiică a lui Marcus.

[24] Senator roman, stoic cunoscut, contemporan cu Nero, condamnă apologia morţii Agrippinei, făcută de Seneca, din care cauză, la cererea lui Nero, este condamnat de senat. Se sinucide în faţa lui Demetrios Cinicul, prietenul său, oferindu-şi sîngele libaţie lui Jupiter.

[25] Ginerele lui Paetus Thrasea, exilat după moartea socrului său, este rechemat din exil de Galba, dar este executat de Flavius Vespasianus (secolul I e.n.).

[26] Filozof stoic, supranumit Cato din Utica.

[27] Conducătorul mişcării care a instaurat republica în Roma (509 î.e.n.); şeful conspiraţiei împotriva lui Iulius Caesar.

[28] *Dion din Prusa,* retor, convertit la stoicism după ce Domiţian l-a proscris (82 e.n.), pentru simpatia arătată ginerelui lui Titus, Flavius. S-a născut în oraşul Prusa din Bithynia, este autorul unor discursuri de etică socială şi politică cunoscute şi apreciate de contemporanii săi.

[29][14] *Claudius Maximus,* filozof stoic, unul dintre intimii lui Marcus, se bucura de multă consideraţie, din partea gînditorului imperial.

echilibrată, deopotrivă fermecătoare şi vrednică de respect, de a înfăptui totdeauna cele propuse, trecînd peste orice dificultate; am văzut că toţi aveau încredere în el, atît în ceea ce spunea, fiind convinşi că astfel gîndeşte, cît şi în ceea ce făcea, deoarece înţelegeau că nu era nimic cu intenţie rea; din exemplul lui am dobîndit puterea să nu mă mir, să nu mă pripesc, să nu mă îngrozesc, să nu şovăi, să nu mă simt împovărat, să nu mă arăt încurcat, să nu fiu posomorit sau prefăcut, să nu mă las tîrît de mînie, să nu fiu bănuitor ci omenos, lesne iertător şi sincer; el m-a învăţat, de asemenea, că trebuie să arăt că am caracter drept prin natura lui, mai degrabă decît unul dobîndit prin educaţie. Acesta n-a lăsat nimănui impresia că s-ar putea crede dispreţuit de el sau să-şi închipuie că el se consideră mai bun decît cineva. În plus, ştia să facă glume pline de spirit şi de bun simţ.

16. De la tatăl meu[30], mi-a rămas atitudinea blîndă faţă de oameni, calmul şi răbdarea în luarea hotărîrilor bine chibzuite, lipsa de preocupare pentru aşa-zisele onoruri; lîngă el am deprins dragostea de muncă, perseverenţa, obişnuinţa de a asculta propuneri privitoare la bunul mers al treburilor publice, precum şi hotărîrea de nezdruncinat de a împărţi recompensele potrivit cu vrednicia fiecăruia; cu ajutorul lui am dobîndit experienţă asupra împrejurărilor în care este necesar un efort încordat sau cînd, din contra, foloseşte îngăduitoare destinderea; datorită lui am reuşit să-mi înfrînez pornirile pătimaşe pentru adolescenţi şi mi-am format simţămîntul egalităţii sociale; i-am preţuit tactul de a nu impune prietenilor să cineze totdeauna cu el, sau să-l însoţească în călătorii, din obligaţie, precum şi de a oferi aceeaşi bună primire chiar şi acelora care, siliţi de anumite treburi, lipseau de la Curte o vreme; am deprins, de asemenea,

[30] A se înţelege tatăl adoptiv. Autorul se referă la împăratul Antoninus Pius iniţial la tatăl său Annius Verus. Antoninus Pius a căsătorit pe fiica sa Faustina cu Marcus, în anul 140 e.n. deşi erau veri primari. Apoi, în acelaşi an l-a adoptat dîndu-i numele Marcus Aurelius Antoninus, titlu de Augustus şi prerogativele.

datorită lui, pasiunea de a examina în amănunţime şi cu tenacitate, dar fără a căuta nod în papură, părerile expuse la dezbaterile problemelor de interes public, respingînd soluţiile uşoare, la îndemîna oricui. Am învăţat de la el, cum se pot păstra prietenii, fără să-i tratez cu răceală rafinată, dar nici cu interes prea arzător, era în toate împrejurările împăcat cu sine, dăruit cu o statornică limpezime de spirit. L-am avut model pentru desăvîrşita sa capacitate de prevedere a lucrurilor, de amănunţita lor punere în ordine, fără a face nimic dramatic din aceasta; l-am văzut micşorînd, pe cît era cu putinţă, aclamaţiile şi toate linguşirile faţă de el, veghind în continuu, atît la îndeplinirea datoriilor impuse de conducerea statului cît şi la reducerea cheltuielilor pentru spectacolele publice, răbdînd chiar nemulţumirile provocate de oricare din atitudinile sale. La exemplul său, m-am obişnuit să-mi alung teama superstiţioasă de zei, iar în ceea ce priveşte pe oameni, să nu mă preocupe grija de a cîştiga popularitatea cu orice preţ, fie prin amabilităţi linguşitoare, fie arătîndu-mă prieten al poporului de formă, ci să fiu sobru în orice împrejurare şi ferm, dar nicidecum grosolan sau amator de ciudăţenii cu tot dinadinsul. Dc cele oferite pentru înlesnirea vieţii, care mi s-au oferit din belşug de către soartă, m-a povăţuit să mă folosesc fără îngîmfare, dar şi fără ezitări, aşa încît să mă înfrupt din ele, fără a-mi face din ele o deosebită grijă, atunci cînd le am, dar să nu le duc dorul, cînd nu le am; amintesc că nimeni n-a spus despre el că a fost sofist, sau măscărici, sau pedant, ci bărbat matur, desăvârşit, indiferent la linguşiri, în stare să reziste şi pornirilor sale şi împotriva celor ale altora. în afară de acestea, nutrea o veneraţie deosebită faţă de cei care vădeau o adevărată înclinaţie pentru meditaţie şi studiu, fără să fie jignitor Însă în raport cu ceilalţi, dar şi fără să se lase atras de aceştia. întreţinea conversaţii plăcute, fiind atent, dar nu plictisitor. Chiar dacă se preocupa cu stăruinţă de propriul său trup, o făcea

cu moderaţie, nici ca un îndrăgostit de viaţă, nici din dorinţa de a se înfrumuseţa, dar nici nu se neglija, aşa că datorită îngrijirii proprii, n-a avut nevoie aproape deloc, de medici, de medicamente sau tratamente exterioare. La el impresiona mai ales promptitudinea cu care deschidea drum, fără urmă de invidie, tuturor celor cu o capacitate deosebită, de pildă, în domeniul elocinţei, sau al cunoaşterii legilor, sau al însuşirii moravurilor, ori în alte domenii de activitate; se străduia împreună cu aceştia, pentru ca fiecare să fie preţuit după deprinderile sale. Săvîrşea toate potrivit cu obiceiurile strămoşeşti, dar nu se străduia s-o arate cu tot dinadinsul, ci păzea cu sfinţenie cele pomenite din străbuni. Nu se arăta nestatornic în păreri nici nu se agita cu uşurinţă, ci îşi petrecea timpul la fel, ocupîndu-se cu aceleaşi treburi pînă la sfîrşit. După crizele cele mai grele de dureri de cap, revenea la ocupatiunile obişnuite, cu mintea proaspătă şi pătrunzătoare. Şi nu avea multe secrete, ci foarte puţine şi de obicei foarte rar şi acestea toate numai cu privire la treburile statului. Era chibzuit şi cu măsură în organizarea spectacolelor publice, în construirea edificiilor, în dărnicia către popor, precum şi în alte activităţi asemănătoare, deoarece îşi îndrepta atenţia asupra acelora a căror înfăptuire era necesară, nu la renumele ce şi-ar fi făcut datorită celor săvîrşite. Nu-i plăcea să. se îmbăieze la ore nepotrivite, nu avea mania construcţiilor, nu era prea grijuliu cu privire la felurile de mîncare, la ţesătura şi culoarea veşmintelor ori la înfăţişarea frumoasă a sclavilor; toga sa era adusă din Lorium[31], de la ferma sa de pe coastă, iar multe veşminte erau din cele ţesute la Lantivium[32]. De cîte ori avea nevoie îşi procura cele

[31] *Lorium,* orăşel de coastă, le nord-vest de Roma, situat la distanţa de 24 kilometri, în Etruria, pe via Aurelia. Aici au fost crescuţi Antoninus Pius şi Marcus Aurelius. Antoninus Pius îşi construise aici o vilă.

[32] Orăşel în împrejurimile Romei cca. 8-9 kilometri în provincia Latium, locul de naştere al lui Antoninus Pius. Azi Cita di Lavigna.

necesare prin administratorul său din Tusculum[33], astfel se desfăşura, în general, modul său de viaţă. Nu era deloc aspru, lipsit de buna-cuviinţă sau violent, nu făcea nimic în pripă şi cu efort aprig cum s-ar spune de către cineva „a muncit pînă a transpirat”, ci, dimpotrivă, cerceta în mod. separat, ca şi cum avea destul răgaz, cu bună rînduială, fără să se tulbure şi, în acelaşi timp, cu agerime, chibzuind atent asupra fiecăreia din ele. Aşa că i s-ar fi potrivit de minune cele spuse despre Socrate[34], cîndva „că putea să se abţină sau să se înfrupte, după voie, din bunuri de care unii nu au tăria să se lipsească sau de care se bucură peste măsură, dacă le au.” Dar tăria, stăpînirea de sine, puterea de cumpătare, în oricare din cele două situaţii sînt însuşirile unui bărbat cu sufletul echilibrat, dar de neînfrînt, aşa cum tatăl meu[35] a dovedit cu prilejul boalei lui Maximus.

17. Prin voia zeilor, am avut înaintaşi cinstiţi, urmaşi destoinici, soră bună[36], îndrumători conştiincioşi, sclavi buni, rude credincioase, prieteni adevăraţi, deci aproape tot ce se poate avea bun. Datorez zeilor că nu m-am lăsat tîrît în greşeală faţă de nici unul dintre cei pomeniţi, cu toate că, avînd un astfel de rang, datorită poziţiei mele, dacă întimplarea mi-ar fi dat prilej, aş fi putut săvîrşi o astfel de greşeală. Zeii binefăcători, însă, n-au creat prilejul unor asemenea fapte, pentru care oricine m-ar fi putut învinui. Datorită puterii divine, nu am fost crescut prea multă vreme în preajma concubinei bunicului meu[37], mi-am păstrat vigoarea tinereţii, n-am devenit bărbat înainte de vîrsta cuvenită, ba chiar am depăşit această vîrstă. Tot ei mi-au dat prilejul să fiu supusul unui împărat

[33] Oras în provincia Latium, azi în ruine, aproape de Frascati.

[34] Cf. Xenofon, Memorabilia, I, 3, 15.

[35] Se referă la tatăl adoptiv, Antoninus Pius.

[36] Ania Cornificia Faustina, căsătorită cu Ummidius Quadratus.

[37] Aceasta concubină a fost însărcinată de Marcus Annius Verus, bunicul din partea tatălui, cu educaţia adolescentului Marcus Aurelius, după încetarea din viaţă a tatălui său.

şi părinte care a reuşit să smulgă din mine orice urma de îngîmfare şi să-mi formeze convingerea, că şi vieţuind la Curte, este posibil să nu te foloseşti de paznici purtători de lăncii, nici de veşminte deosebit de somptuoase, nici de candelabre, ori statui, sau de vreo altă întruchipare a bogăţiei şi măririi, ci dimpotrivă, stă în puterea fiecăruia să-şi aducă felul de viaţă cît mai aproape de acela al omului simplu, fără ca din această pricină să fie socotit mai umil sau mai nepăsător faţă de cum ar trebui să se comporte în situaţia de conducător, în interesul obştesc. Mulţumesc zeilor pentru că am un astfel de frate[38] care, prin felul său de a fi, e în stare deopotrivă să-mi stîrnească o permanentă preocupare pentru caracterul meu, cît şi să mă bucure prin respectul şi dragostea sa, că nu mi s-au născut pruncii[39] lipsiţi de daruri naturale sau cu trupuri strîmbe, răsucite; de asemenea, că n-am înaintat prea mult în studiul retoricii, în poezie şi în alte preocupări, în care probabil m-aş fi cufundat cu totul, dacă mi-aş fi dat seama că merg pe o cale uşoară. Datorez zeilor, că m-am grăbit să rînduiesc în ranguri înalte pe cei ce m-au crescut, chiar în acelea care-mi părea că şi le doresc, că nu am zăbovit cu nădejdea de a putea s-o fac mai tîrziu, ei fiind încă viguroşi. Sînt dator providenţei divine că am cunoscut pe Apollonios, pe Rusticus, pe Maximus. De asemenea, că mi s-a arătat cu claritate şi de foarte multe ori, imaginea unei vieţi trăite potrivit cu normele naturii şi în ce constă o asemenea viaţă, astfel încît să înţeleg că atît cît este în puterea zeilor, în funcţie de darurile hărăzite, de ajutorul şi de imboldul primit de la ei, nimic nu mă împiedică să trăiesc în conformitate cu legile naturii şi că din propria-mi vină mă îndepărtez de o astfel de viaţă, fiindcă nu respect

[38] Se referă la Lucius Aurelius Verus, care a fost adoptat de Antoninus Pius. Marcus Aurelius a acordat acestuia numele de Augustus, prerogativele de Cezar şi l-a asociat la conducerea Imperiului, în anul 161 e.n. L-a căsătorit cu fiica sa Annia Lucilla. Mai tînăr cu zece ani decît împăratul, a murit în anul 169 e.n.

[39] Faustina, soţia lui Marcus, a născut 13 copii. În anul 161 e.n. o pereche de gemeni, Commodus şi. Antoninus, care a murit la vîrsta de 4 ani. Au murit apoi alţi cinci, la vîrste fragede, iar Commodus rămine singurul moştenitor masculin.

prevenirile zeilor, ba chiar s-ar putea spune, îndrumării lor. Datorez zeilor că am un trup rezistent, orice fel de viaţă aş duce, că n-am avut legături intime nici cu Benedicta, nici cu Theodotus, că mai tîrziu chiar, cînd am căzut în mrejile dragostei, m-am vindecat grabnic, că în numeroasele neînţelegeri avute cu Rusticus[40], niciodată n-am depăşit măsura, astfel încît să fiu obligat să mă căiesc mai tîrziu. Tot prin ajutorul voinţei divine, mama mea, deşi a fost sortită să moară, fiind încă tînără, a locuit totuşi împreună cu mine, în ultimii ani ai vieţii sale; ei m-au sprijinit, deasemenea, ca ori de cîte ori mi-am propus să ajut un om sărac, sau pe oricine-aflat în vreo altă nevoie, să nu fiu auzit văitîndu-mă că n-aş avea mijloace s-o fac şi că eu însumi n-am căzut într-o atare lipsă, încît să primesc ajutor de la altul. Sînt mulţumit că am avut o astfel de soţie[41], atît de ascultătoare, de iubitoare în raport cu ai săi, de sinceră şi că am avut educatori vrednici pentru copii. Mulţumesc zeilor că mi-au dăruit ajutor şi prin bunele îndrumări pe care mi le-au dat prin vise, sau că m-au ajutat să nu mai scuip sînge şi să-mi vindec ameţeala, aşa cum au făcut cînd eram bolnav în Kaieta, ori că nu m-am lăsat prins în mrejele sofiştilor, atunci cînd am nutrit o rîvnă deosebită pentru filozofie, că nu mi-am irosit vremea cu compuneri sau cu interpretarea silogismelor, că nu m-am ocupat cu explicarea fenomenelor cereşti.

Toate se datoresc ajutorului divin şi soartei.

Acestea s-au scris în ţara Quazilor[42], pe malul rîului Granua[43].

---

[40] Mai ales în adolescenţa împăratului, neînţelegerile iscate de gelozia între Fronto şi Rusticus, pentru captarea simpatiei augustului discipol, îl puneau adesea pe Marcus în conflict cu Rusticus.

[41] *Annia Galeria Faustina cea tînara,* fiica lui Antoninus Pius.

[42] *Quazii,* trib germanic, stabilit în Boemia de sud şi în Moravia, la vest de rîul Granua.

[43] Astăzi rîul Gran care se varsă în Dunăre, pe malul sting, după ce izvorăşte din Carpaţi şi scaldă Ungaria pe o lungime de cca. 260 kilometri.

CARTEA a II-a

1. Odată cu revărsarea zorilor, obişnuieşte-te să-ti spui: "Urmează să întîlnesc unul care-şi vâra nasul peste tot, ori un nerecunoscător, un îngânfat peste măsură, un înşelator, ori unul care fuge de societate".

Toate aceste feluri de a fi s-au ivit la fiecare din ei, ca urmare a necunoasterii binelui şi răului. Eu însă, fiindcă mi-am dat seama, că binele prin natura lui este frumos[44], că răul prin natura lui este neplăcut şi ruşinos şi că însăşi structura celui ce se află în greşeală este înrudită cu mine, nu numai prin sînge şi prin sămînţa care l-a zămislit, ci prin spirit, partea de esenţă divină comună tuturor, nu pot fi păgubit de vreunul din ei; căci nimeni nu mă poate împroşca cu ruşine, iar eu nu sînt în stare să mă mînii împotriva unuia de aceeaşi natură cu mine, nici nu pot să-l urăsc. Întrucît ne-am născut pentru a ne ajuta în muncă, ca şi picioarele, mîinile, pleoapele, întocmai ca şirurile de sus şi de jos ale dinţilor. Prin urmare, a fi potrivnici unii altora este contra naturii, iar a te mînia şi a te îndepărta de un semen înseamnă, de fapt, a fi împotriva omeniei."

2. Deci, aceasta sînt eu: o bucată de carne, o biată răsuflare şi raţiune conducătoare[45]. Înlătură cărţile[46]

---

[44] Referire la idealul moral al antichitatii: kalocagatia – binele si frumosul – cele doua laturi ale actului moral.

[45] Tripla alcătuire a fiinţei umane, exprimată în rîndurile următoare este una din cele mai originale trăsături ale stoicismului lui Marcus. Al treilea element, tradus, „raţiunea conducătoare", literal, trebuia tradus „puterea conducătoare". Semnalăm că Platon *{Protagoras,* 352 b. şi *Timaios,*70 b,) ca şi Aristotel *(Etica pentru Nicomah,* I, 2) conferiseră, înaintea stoicilor, raţiunii umane, funcţia conducătoare. Stoicismul are totuşi următoarele trăsături originale: a) raţiunea este principiul care termină reprezentările şi impulsurile din care emană logos-ul (Zenon clin Cit-tium, citat de Diogenes Laertios, *op. cit.,* VII, 159); b) celelalte capacităţi ale sufletului nu sînt părţi componente, ci numai emanaţii ale raţiunii. Ele se prelungesc în celelalte organe, le modifică comportamentul, dar nu esenţa.

[46] Nu este o interdicţie a studiului ci o recomandare pentru coroborarea studiului teoretic cu exerciţiul practic, care trebuie să înceapă în momentul cînd omul, cunoscînd idealul de viaţă al înţeleptului, decide: „Eu însumi vreau să fiu un astfel de om." (cf.

nu te lăsa hărţuit de griji. Nu ţi-a- fost dat, ci din moment ce eşti deja hărăzit morţii, dispreţuieşte cele ale cărnii: sînge îmbibat cu ţărînă, oase, o ţesătură de nervi, o împletitură de artere şi vene. Observă acum suflul tău vital: aer, dar nu totdeauna acelaşi, ci dat afară şi absorbit din nou, clipă de clipă. În al treilea rînd, ai în vedere că este raţiunea conducătoare; chibzuieşte acum la ea: eşti un om bătrîn, nu îngădui să-ţi fie robită raţiunea, nici să fie pradă pornirilor contrare vieţii sociale, nici să cîrtească împotriva a ceea ce ţi-a fost hărăzit, contra celor ce se întîmplă în prezent, sau să se teamă de ce va fi în viitor.

3. Tot ce se petrece în univers este o dovadă că exista o providenţă divină. Tot ceea ce aparent vine de la soarta sau de la întîmplare[47] nu se petrece în afara naturii, ci este urmarea unei urzeli şi a unei înlănţuiri de cauze, rin-duită de providenţă. Toate curg dintr-un astfel de izvor, tn afară de aceasta, există o forţă a necesităţii folositoare întregului univers, din care tu însuţi eşti o parte[1]. Prin urmare, tot ceea ce produce natura întregului este bun pentru fiecare parte şi în acelaşi timp o şi menţine. Căci după cum transformările elementelor menţin universul, tot astfel îl păstrează şi transformările celor compuse din elemente. Acestea să-ţi fie de ajuns, de vreme ce sînt principii esenţiale. înlătură deci setea de cărţi, ca să nu mori cîrtind, ci dimpotrivă, cu adevărat mulţumit, senin şi recunoscător din toată inima zeilor. ..

4. Aminteşte-ţi de cîtă vreme tot amîni de azi pe mîine şi deşi te-ai bucurat de înlesnirile zeilor, tu nu te-ai folosit de acestea. Este necesar să-ţi dai seama măcar acum, din ce fel de univers eşti o parte[48] şi care este

---

Epictet, *Diatribe,* II, 17, 30—33).

[47] Termenul tradus de noi soartă, întîmplare, cuprinde cauzele secundare ale fenomenelor, care, în ultimă analiză, intră în imperiul providenţei, Cleanthe, de asemenea, a subordonat destinul providenţei (Chalcidius în *Plat. Tim.* 142), iar Chrysippos interpre teză nenorocirile drept consecinţe inevitabile ale guvernării providenţei divine. Menţionăm că principiul primitiv stoic considera întîmplarea drept o cauză imprevizibilă, ascunsă raţiunii umane (Plutarch, *De fato,* VII, 752 a.).

[48] Zeii n-au creat şi deci nu doresc decît binele. Natura nu săvîrşeşte decît ceea ce este

principiul călăuzitor al universului de unde te-ai ivit ca pîlpîire, mai ales că şi răgazul acordat de timp este mărginit, iar dacă nu te foloseşti de această împrejurare, ca să-ţi redobîndeşti seninătatea, prilejul va dispărea, vei pieri tu însuţi şi o altă ocazie nu ţi se va mai oferi altădată.

5. În fiecare clipă, gîndeşte cu seriozitate, ca roman şi bărbat, să faci tot ce-ţi vine la îndemînă cu o distincţie gravă şi neprefăcută, cu dragoste pentru semeni, cu spirit independent şi cu echitate şi înlesneşte-ţi uşurarea de toate celelalte gînduri. Îţi vei dărui uşurare, dacă vei săvîrşi orice activitate, cu gîndul că este cea din urmă din viaţa ta şi vei părăsi orice neglijenţă, patimă care abate de la raţiune, orice prefăcătorie, iubire de sine şi nemulţumire împotriva rînduielilor destinului. Vezi cît de puţine sînt cele pe care, dacă le stăpîneşte, cineva poate trăi o viaţă prosperă şi divină, căci zeii nu vor pretinde nimic în plus celui ce observă aceste norme.

6. Necinsteşte-te, o suflete, necinsteşte-te[49], îngîmfîndu-te peste - măsură. Nu ţi se va mai oferi din nou prilejul să-ţi recapeţi preţuirea pentru tine însuţi; căci viaţa este scurtă pentru fiecare om, iar a ta şi-a depănat firul pînă aproape de sfîrşit. Totuşi, tu nu-ţi cauţi fericirea în respectul pentru tine, ci o aşezi în sufletele altora.

7. Te hărţuiesc în toate direcţiile nişte întîmplări care se năpustesc asupra-ţi din afară, dăruieşte-ţi un răgaz de o clipă, ca să mai înveţi încă ceva bun şi încetează să te zbaţi fără rost. Fereşte-te chiar din ceasul acesta de o nouă rătăcire. Sînt neghiobi cei care se simt obosiţi în viaţă datorită celor înfăptuite şi nu-şi propun nici un scop către care să-şi călăuzească orice năzuinţă, prin urmare, orice impuls.

---

bun şi necesar. Providenţa divină şi natura determină soarta, punct de vedere care evidenţiază dualismul materialism dinamic — spiritualism, specific stoicismului. De aceea, viaţa conformă cu natura şi ca legea divina asigură mulţumirea, împăcarea cu sine.

[49] Imperativul ironic este, de fapt, o apostrofă pentru a introduce pe cititori în contextul următor, adică la capitolul 16, § 1. în care sînt expuse medalităţile prin care un suflet îşi face rău şi se necinsteşte pe sine.

8. Nu cu uşurinţă poate să fie socotit cineva nefericit, fiindcă nu-şi opreşte atenţia asupra a ceea ce se petrece în sufletul altuia. Sînt însă, în mod obligatoriu, nefericiţi, cei care nu urmăresc îndeaproape tulburările propriului lor suflet.

9. Totdeauna trebuie să-ţi aduci aminte acestea: care este natura universului şi care este a mea, proprie, cum este structura mea faţă de cea a universului, ce fel de parte sînt, din ce fel de univers şi că nimeni nu mă împiedică să mă las călăuzit, atît în ceea ce fac cît şi în ceea ce spun, de natura din care sînt o parte.

10. Theophrast[50], făcînd o analiză comparată a greşelilor, aşa cum le-ar îi apreciat chiar un om mai obişnuit, spune ca un adevărat filozof, că sînt mai grave erorile care se săvîrşesc din cauza poftelor, decît acelea al căror motiv este mînia. Căci cel care se mînie pare că se abate din drumul raţiunii după o oarecare suferinţă şi cu o tainică strîngere de inimă, pe cînd cel care se înşală aţîţat de poftă, fiindcă este înfrînt şi subjugat de plăcere se arată mai desfrînat, mai lipsit de caracterul bărbătesc, în greşelile sale. Aşadar, pe drept cuvînt şi ca un filozof demn de acest nume, afirma că este mult mai vrednic de învinuire cel care greşeşte tîrît de plăceri, decît acela care săvîrşeşte o eroare dintr-un sentiment de mîhnire, căci, în general, acesta seamănă mai mult cu un nedreptăţit, care, constrîns de durere, s-a lăsat pradă mîniei, pe cînd celălalt a fost împins să săvîrşească o nedreptate fiindcă a fost stîrnit s-o facă de pornirile sale spre plăceri.

11. Făptuieşte, vorbeşte şi gîndeşte totul, ca şi cum s-ar putea să părăseşti viaţa chiar în această clipă. Căci, dacă zeii există cu adevărat, nu este deloc primejdios să pleci dintre oameni, deoarece, cu siguranţă, ei nu te-ar

[50] Filozof peripatetic, discipol al lui Aristotel, secolul al V-lea î.e.n Doctrina sa, sub acest aspect, nu s-a păstrat. Punctul de vedere citat de Marcus este însă în perfect acord cu filozofia platonică (Legile, I, 633 e, *Republica* IV, 439-440) şi cu cea aristotelică *(Etica pentru Nicomah,* VII, 6, 1149, a 24). Stoicismul pur consideră la fel de grave toate greşelile.

arunca într-o nenorocire. Dacă, dimpotrivă, ei nu există sau nu poartă grija celor omeneşti, ce-mi foloseşte să trăiesc într-un univers lipsit de zei, de providenţa divină ?

Dar, zeii există totuşi şi se preocupă îndeaproape de cele omeneşti. Iar, pentru ca omul să nu se prăbuşească în răutăţi, cu adevărat socotite astfel, zeii au sădit în om, tot ceea ce îi este necesar pentru ca să atingă un asemenea scop. Şi, dacă şi printre celelalte ar fi fost vreun rău, zeii ar fi prevăzut şi ar fi orînduit totul, încît, în cele din urmă, omul să nu cadă nici în răul acesta. Dar, ceea ce nu face mai rău pe om, cum ar putea să facă mai rea viaţa omului ? Natura universului nu le-ar fi trecut cu vederea, nici datorită necunoaşterii, nici fiindcă i-a fost cu neputinţă să le prevină sau să le îndrepte, dacă le-ar fi cunoscut. Dealtfel, zeii nici n-ar fi putut să făptuiască o greşeală atît de mare, fie din neputinţă, fie din nepricepere, încît binele şi răul să se abată şi asupra oamenilor buni şi asupra celor răi; moartea însă, viaţa, faima ori lipsa de faimă, suferinţa, plăcerea, bogăţia şi sărăcia, toate acestea, deopotrivă, întîmpină şi pe cei buni şi pe cei răi dintre oameni, fiindcă prin natura lor, ele nu sînt nici frumoase, nici ruşinoase, în concluzie, fiindcă ele nu fac parte nici din categoria celor bune, nici din categoria celor rele[51].

12. Cît de repede sînt sortite să dispară toate, trupurile, mai întîi, în materia universală, amintirile despre oameni, apoi, în nemărginirea timpului. Astfel sînt, de pildă, cele care cad sub simţurile noastre şi mai cu seamă cele ce ispitesc prin plăcere, înspăimîntă prin ameninţătoarea suferinţă sau cele care, datorită semeţiei deşarte, stîrnesc do-" rinţa de faimăl' Stă în puterea spiritelor raţionale să înţeleagă cît sînt de lipsite de valoare, de vremelnice, de vrednice de dispreţ, de supuse pieirii şi morţii. Ce sînt, acum, aceia ale căror păreri şi ale căror glasuri au dat naştere faimei ? Ce înseamnă, de fapt,

[51] Stoicii aveau o teorie a evenimentelor, bune, rele sau indiferente, cît şi asupra criteriului pe baza căruia făceau această triplă categorisire. Aici Marcus enunţă doar principiul, pe care-l va prezenta şi argumenta în textele următoare.

a muri, de vreme ce, dacă ar cunoaşte cineva specificul morţii şi cu puterea de judecată a minţii ar împrăştia toate cele născocite de propria-i închipuire, n-ar mai avea altă părere, decît că este un produs al naturii. Iar clacă cineva se îngrozeşte de o lucrare a naturii, săvîrşeşte o copilărie, cu atît mai mult, cu cît moartea nu este numai un dat a naturii, dar este şi folositoare acestuia. în cele din urmă, ai în vedere, în ce fel este legat omul de divinitate, prin care parte din el şi cum apare rînduită aceasta ?

13. Nimic nu este mai bicisnic decît curiozitatea aceluia care se învîrte pretutindeni, vrînd să afle toate şi „scormonind măruntaiele pămîntului", după cum spune poetul [52], cercetează, chiar prin presupuneri, cele ce se petrec în sufletele din apropierea lui [53], dar nu înţelege că este îndeajuns să se apropie de geniul [54] aflat în sine şi să-1 cinstească în mod sincer. Iar slăvirea acestuia înseamnă să-1 păstreze neîntinat de patimi, de uşurinţe nesăbuite, departe de orice nemulţumire pricinuită de întîmplările venite din partea zeilor sau a oamenilor. Cele care vin de la zei trebuie să se bucure de cel mai înalt respect," datorită virtuţii lor, iar cele care rezultă de la oameni trebuie întîm-pinate cu dragoste, datorită originii înrudite. Adesea, într-un anumit fel, sînt vrednici de milă, din cauza necunoaşterii binelui şi răului; acest beteşug nu este deloc mai mic decît neputinţa de a deosebi cele albe de cele negre.

14. Chiar dacă ţi-ar fi fost hărăzit să vieţuieşti trei mii de ani, sau de tot atîtea ori zece mii, aminteşte-ţi totuşică nimeni nu pierde altă viaţă decît cea pe care o trăieşte şi, de asemenea, că nimeni nu trăieşte altă viaţă, decît cea pe care o pierde. Pînă într-atît, deci, cea mai lungă existenţă

---

52 Vers din Pindar, citat de Platon în *Theaitetos,* 173, E

53 Ironie la adresa filozofiei speculative, din partea lui Marcus Aurelius, care totdeauna a urmărit practicarea adevărurilor etice, nu teoretizarea lor.

54 În concepţia anticilor, cuvîntul nu avea sensul contemporan diformat mai ales de creştinul, demon. Sensul mitic cu care-l foloseşte Hesiod indica o divinitate intermediară, între zei şi oameni, care regiza toate acţiunile, uneori şansele omului.

poate fi socotită la fel cu cea mai scurtă, căci prezentul este egal pentru toţi, chiar dacă trecutul nu este egal, iar ceea ce se pierde apare de cea mai mică importanţă. Căci cu adevărat, nimeni nu poate pierde nici trecutul nici viitorul. Dealfel, cum ar fi posibil să ia cineva de la vreunul ceea ce nu are ? Trebuie deci să-ţi aduci aminte aceste două adevăruri: primul, că toate sînt identice din vecie şi că se învîrt în acelaşi veşnic circuit, deci nu este nici o deosebire, dacă un oarecare le-ar privi într-o sută de ani, în două sute sau într-un timp nemărginit. Al doilea, că şi cel cu o viaţă foarte lungă şi cel, de timpuriu sortit morţii, suferă o pierdere egală, deoarece prezentul este singurul de care pot fi lipsiţi, fiindcă numai pe acesta îl au şi fiindcă nimeni nu pierde ce n-are.

15. „Căci totul constituie părere”[55]. Se vede limpede că sînt adevărate cele rostite de Monimos Cinicul[56]. Este tot atît de limpede şi folosul acestor cuvinte, dacă înţelesul care li se dă nu întrece hotarul adevărului.

16. Sufletul omului, din îndrăzneala nesăbuită, se necinsteşte, de cîte ori, atît cît stă în puterea lui, devine o bubă, o tumoare a ordinei universale. A se arăta nemulţumit împotriva vreunuia.din evenimentele care se înlănţuie înseamnă, fără îndoială, o abatere de la natură, în care există ca părţi, structurile individuale ale celorlalte fiinţe. Se necinsteşte, de asemenea, cînd se îndepărtează cu duşmănie de vreun alt om, sau se îndreaptă împotriva lui, cu intenţia de a-1 vătăma, cum fac, de pildă, sufletele celor cuprinşi de mînie. În al treilea rînd, sufletul se necinsteşte de cîte ori se lasă depăşit de plăcere sau de suferinţă. în alpatrulea rînd, cînd se preface, cînd se dovedeşte necinstit şi nesincer în acţiuni şi vorbe. în al cincilea rînd, cînd faptele şi înclinaţiile sale nu sînt îndreptate către un scop, ci se produc la întîmplare, anapoda, cu toate că şi cele mai mărunte fapte trebuie să

[55] Citat din Menandru, ediţie Koch, fragm. 249.

[56] Filozof cinic, discipolul lui Diogenes, secolul al III-lea î.e.n.

se ivească, ridicîndu-se spre o finalitate[57]. Iar pentru om, fiinţă raţională, finalitatea este să se supună raţiunii şi legilor celei mai respectate cetăţi, celei mai respectate orinduiri.

17. Durata vieţii omenesti este doar un punct din vecie, substanţa vieţii un flux care curge continuu, senzaţiile, bezne, întreaga alcătuire a trupului sortită unei grabnice putrefacţii, sufletul o volbură, soarta greu de ghicit, faima, îndoielnică. Cum s-ar spune, într-un cuvînt, ale trupului sînt ca o apă curgătoare, iar ale sufletului, abur şi vis; viaţa este un război, popasul unui călător în ţara străină, iar faima poartă înşine ca roadă uitarea. Cine e în stare să călăuzească pe om de-a lungul acestui drum ? Una şi singură călăuza: filozofia. Aceasta însă presupune îndatorirea de a păstra geniul interior al fiecăruia departe dc trufia nesăbuită, nevătămat, mai puternic decît plăcerea sau suferinţa, fără să facă nimic întîmplare, nici cu nesinceritate sau viclenie, fără să se sinchisească de ceea ce face sau nu celălalt. în plus, încă să primească toate evenimentele şi tot ce i-a fost sortit, ca venite din aceeaşi sursă din care el însuşi s-a ivit, iar mai presus de orice, să întîmpine moartea cu sufîet împăcat, nu altfel decît ca pe o descompunere în elementele din care este alcătuită fiecare vieţuitoare. Şi dacă pentru aceste elemente nu este deloc înspăimîntător să se transforme, fără întrerupere, unul în celălalt, din ce cauză să se îngrozească cineva datorită transformării şi descompunerii tuturor ? Căci este potrivit cu rînduielile naturii şi nu este nici un fel de rău în cele ce se produc potrivit cu rînduielile naturii. Aceasta a fost scrisă în Carnutum[58].

---

[57] Asupra distincţiei dintre scop şi finalitate, cf. şi Cicero, *De finibus bonorum et malorum,* III, 6, 22. Orice acţiune comportă un scop, proiectat în viitor şi a cărui părăsire nu este îngăduită atîta vreme cît destinul nu pune nici un obstacol, ca să facă realizarea imposibilă. Finalitatea unei acţiuni este o atitudine morală: acordul statornic cu voinţa destinului nu implică obligaţia realizării scopului propus, ci doar subordonarea oricărei acţiuni unui scop.

[58] Oraş în Panonia, pe ţăramil sudic al Dunării, la cca. 40 de kilometri de Vindobona (Viena). Orosius şi Eutropius ne informează că în timpul războiului cu Quazii şi

CARTEA a III-a

1. Nu trebuie să se ţină seamă numai de faptul că pe zi ce trece viaţa se consumă, sleindu-se şi piere, că rămîne din ea o parte din ce în ce mai mică, ci trebuie avut în vedere şi că, deşi cineva ar trăi mai mult, nu este deloc sigur că, în continuare, puterea sa de înţelegere va fi îndeajuns de cuprinzătoare pentru priceperea deplină a tuturor faptelor, pentru contemplaţia care năzuieşte la cunoaşterea celor divine şi a celor omeneşti. Căci dacă vreun om ar începe să dea în mintea copilăriei, nu va fi lipsit de puterea de a respira, de a se hrăni, de a-şi face diferite închipuiri, de a se lăsa stîrnit de instincte şi atîtea altele de acest fel, în timp ce vor fi de mult stinse în el, capacitatea de a se folosi în mod propriu, de a-şi cunoaşte cu exactitate datoriile, atît ca număr cît şi ca măsură, de a face deosebiri clare între diferitele aparenţe, de a-şi da seama dacă urmează să plece din viaţă şi altele multe de felul acestora, care toate reclamă o gîndire bine exersată. Prin urmare, graba tuturor este necesară, nu numai pentru că fiecare se apropie tot mai mult dc moarte, ci mai cu seamă pentru că puterea de gîndire şi priceperea deplină a fapelor încetează înaintea celorlalte.

2. Trebuie observat, de asemenea, că şi cele adăugate celor produse în mod firesc şi potrivit rînduielilor naturii, au în ele ceva plăcut şi atrăgător. De pildă, în timpul coptului, pîinea crapă în unele, părţi. Totuşi acestea, crăpîndu-se astfel, deşi au alt aspect decît cel presupus de meşteşugul fabricării pîinii, ispitind într-o mare măsură, stîrnesc o deosebită poftă de mîncare. De asemenea, la vremea cînd sînt foarte coapte, fructele smochinului

---

Marcomanii, Marcus Aurelius a avut cartierul general în Carnutum timp de trei ani (171—173 e.n.).

pleznesc. Tot astfel, cînd măslinele dau în pîrg, chiar cele dintîi semne ale putreziciunii adaugă fructului ceva de o frumuseţe aparte. La fel, spicele împovărate de roade ce se pleacă spre pămînt, asprele încreţituri de pe fruntea leului, balele care curg din boturile căscate ale mistreţilor şi încă multe altele, dacă le-ar aprecia cineva în raport cu particularităţile fiecăruia, cu toate că sînt departe de a fi modele de frumuseţe, fiindcă însoţesc pe cele existente în mod firesc, potrivit cu normele naturii, şi, în acelaşi timp, le împodobesc, atrag sufletul; aşa că, dacă cineva are o simţire mai adîncă şi o minte mai pătrunzătoare faţă de devenirile din univers, nu va socoti că cele adăugate, ca elemente complementare, realităţilor fireşti, nu au totuşi o înfăţişare cît de cît atrăgătoare. Un astfel de om nu va privi cu o încîntare mai mică fălcile deschise ale fiarelor în înfăţişarea lor adevărată, decît pe cele, prezentate de pictori sau de sculptori, care imită realitatea. Acesta, cu ochii săi sensibili, poate să întrezărească o oarecare frumuseţe şi desăvîrşită maturitate şi la un bătrîn ori la o bătrînă, sau farmecul îmbobocit al copiilor. Există încă multe asemenea care, însă, nu sînt atrăgătoare pentru toţi ci numai pentru acela care se află în strînsă şi sinceră armonie cu natura şi cu lucrările sale.

3. Hippocrates, după ce a tămăduit suferinţe nenumărate, s-a îmbolnăvit şi a murit, Chaldeenii, care au prezis multora moartea, au pierit, pecetluiţi de mîna destinului. Alexandru şi Pompeius şi Caius Iulius Caesar, după ce au distrus oraşe întregi din temelie, de atîtea ori şi după ce au secerat multe zeci de mii de călăreţi şi pedeştri, în liniile de bătaie, ei înşişi, în ce cele din urmă, s-au dus din această viaţă. Heraclit, după ce-a susţinut atîtea discuţii, despre distrugerea universului prin foc, umplîndu-i-se trupul cu apa, a murit mînjit cu baligă. Democrat s-a stins mîncat de păduchi[59], pe Socrates l-au ucis alt soi de

[59] Marcus face confuzie cu sfîrşitul lui Pherecydes, filozof ionian, (secolul al VIII-lea — al VII-lea î.e.n.) originar din insula Syros, arhipelagul Cicladelor, considerat precursor al gîn-dirii filozofice propriu-zise, inclus între cei şapte înţelepţi ai antichităţii, ca şi

paraziţi[60]. Ce înseamnă, atunci, aceasta ? Te-ai îmbarcat, ai plutit pe mare, ai coborît pe ţărm, debarcă. Dacă ai plutit către o altă viaţă, nici acolo chiar, nu lipseşte providenţa divină. Iar dacă, din cauza stării de insensibilitate vei înceta să mai înduri plăcerile şi suferinţele, vei înceta, de asemenea, şi să slujeşti unui înveliş, mult inferior părţii căreia fusese ataşat, fiindcă una este cuget şi raţiune, alta ţarînă şi putregai.

4. Nu-ţi irosi partea rămasă din viaţă, făcînd felurite închipuiri asupra celorlalţi, de vreme ce astfel de preocupări nu au raport direct cu interesul comun. Căci dacă te vei vîrî în treburile altuia, adică vei încerca să-ţi închipui ce şi clin ce cauză face, ce spune, ce rîvneşte, ce unelteşte şi cîte altele asemenea, vei uita cu desăvîrşire supravegherea propriei tale raţiuni conducătoare. Prin urmare, în înlănţuirea reprezentărilor se cuvine să evităm pe cele fără scop şi fără folos adevărat şi mai ales curiozitatea şi meschinăria. De aceea, obişnuieşte-te să ai în minte numai gînduri despre care, dacă oricine te-ar întreba „ce ai acum în gînd ?” să poţi răspunde spontan şi sincer „cutare şi cutare gînd”. Astfel ca din răspunsuri, îndată să apară cu limpezime că toate sînt raţionamente cinstite, pline de omenie, gînd urile unei fiinţe sociale, nepreocupată de plăceri ori închipuiri atrăgătoare, care nu iubeşte vrajba, nici nu-i place invidia sau suspiciunea, nici altele de soiul acestora, datorită cărora ar roşi, dacă ar dezvălui că au încolţit în el. Iar, un asemenea om, care nu amână de azi pe mîine hotărîrea de a fi printre cei mai buni, este chiar din această clipă un fel de preot, un slujitor al zeilor şi foloseşte tot ce este sădit în el, tot ceea ce face pe om neîntinat de pofte, invulnerabil pentru toate durerile şi suferinţa, de neatins de orice nesăbuită violenţă, nesimţitor faţă de tot ce este răutate. Un astfel de om este un luptător pentru cauza măreaţă de a nu se lăsa

---

Pythagora. Pentru detalii, cf. Strabo, 487, ed. Muller 1853-1857 — şi Plutarch, *Sulla,* 11.

[60] Aluzie la cei care l-au determinat pe Socrates să bea otravă.

doborît de nici o patimă. Întărit pînă în străfundurile fiinţei sale de spiritul de dreptate, el primeşte cu tot sufletul şi cu întreaga sa făptură evenimentele şi ceea ce-i este rînduit de destin. El nu-şi ocupă gîndul de foarte multe ori, încercînd să-şi închipuie ce face, ce spune ori ce gîndeşte un altul, ci numai în clipele de necesitate publică şi pentru interesul general. El reflectează fără întrerupere la orice stadiu al activităţii sale proprii, la cele ce sînt urzite pentru sine, din cele universale. Pe acestea le păstrează imaculate, după ce s-a convins că toate sînt bune. Căci fiecărui om îi este hărăzit un destin şi fiecare om este încredinţat unui destin. Totodată, el îşi aduce aminte că orice fiinţă raţională e din aceeaşi spiţă cu el şi că a fi preocupat de toţi oamenii este în desăvîrşită armonie cu cerinţele naturii. El nu trebuie să se ataşeze de părerea tuturor ci numai de a acelora, care printr-un consens unanim, trăiesc potrivit cu natura. Cei care, însă nu trăiesc în acest fel, îşi petrec viaţa gîndind cum sînt în casă şi în afara casei, în timpul nopţii şi în fiecare zi. oricum sînt amestecaţi cu ceilalţi. Să nu punem temei pe aprecierea unor asemenea oameni, nemulţumiţi nici măcar de propria lor persoană.

5. Nu săvîrşi nimic fără voie, ori din egoism, ori fără o atentă chibzuinţă şi nici din dorinţa de a fi împotrivă. Nu-ţi înfrumuseţa cu zorzoane gîndirea, nu fi flecar, nici pisălog. Mai mult chiar, zeul din tine să fie călăuza unui bărbat, a unui om matur, a unui om politic, a unui roman şi a unui împărat, menţinut pe calea cea dreaptă, întocmai unuia care aşteaptă chemarea ce-1 va slobozi din viaţă, fără să aibă nevoie de jurămînt sau de o mărturie omenească. Lumină senină să fie în tine, să nu ai nevoie de cîrmaci din afară, de liniştea şi de echilibrul procurat de alţii. Trebuie, în concluzie, să fii drept prin tine însuţi, nu sprijinit prin proptele.

6. Dacă tu găseşti în viaţa omenească, ceva mai bun decît dreptatea, adevărul, moderaţia, bărbăţia, într-un

cuvînt, ceva mai bun decît ceea ce împacă spiritul tău cu tine însuţi, împăcare pe care spiritul şi-o dăruieşte prin tot ceea ce face potrivit cu dreapta raţiune şi cu ceea ce i-a fost ursit, din lucrurile petrecute în afara voinţei sale, dar hărăzite lui — dacă, îţi spun ai să vezi ceva mai bun decît cele amintite acum, întoarce-te către acesta, cu întreaga ta fiinţă şi bucură-te ca de cea mai aleasă descoperire. Dacă, însă, nimic nu ţi se pare mai bun decît geniul, care sălăşluieşte în tine, şi-a supus toate pornirile proprii, îşi supraveghează atent toate reprezentările, după cum spunea Socrates [61]: „S-a smuls din vîrtejul patimilor simţurilor", supus el însuşi zeilor şi purtînd de grijă oamenilor, dacă, deci, pe toate celelalte le găseşti mai puţin importante şi cu o valoare mai mică decît el, nu le acordă nici un loc în preocupările tale, căci odată ce te-ai lăsat tîrît sau ai înclinat către ele, nu vei mai putea, fără să te zbaţi, să atribui din nou cea mai mare grijă binelui care-ţi este propriu şi-ţi aparţine. Căci nu este drept ca cele de altă natură decît el, cum sînt, de pildă, laudele din partea mulţimii, puterea, bogăţia, bucuriile izvorîte din plăceri să se înfrunte cu ceea ce este bine pentru raţiune şi stat. Toate acestea, chiar dacă, pentru puţin timp, par să se potrivească cu felul tău de a gîndi, te iau deodată în stăpînire şi te abat din drum. Tu însă, îţi spun, alege cu simplitate, liber, tot ce este mai bun şi ataşază-te lui. „Dar ceea ce este de folos poate fi şi mai bun".

Dacă ţi se pare util ca fiinţă raţională, păstrează-1, dacă-1 consideri folositor ca animal, îndepărtează-1 şi păstrează puterea ta de apreciere neîmpîclită de fumurile mîndriei. Numai astfel vei fi în stare să-ţi faci o temeinică cercetare.

7. Niciodată să nu preţuieşti, ca şi cum ţi-ar fi de folos, ceea ce cîndva te va constrînge să lepezi buna credinţă, să neglijezi simţul ruşinii, să urăşti pe cineva, să-1 bănuieşti, să-1 blestemi, să fii prefăcut sau să rîvneşti ceva ce trebuie

[61] Cf. Platon, Timaios, 61, D.

tăinuit de ziduri şi de perdele. Căci cel care dă întîietate gîndirii sale, geniului său interior şi venerează virtutea acestuia, nu dramatizează o astfel de purtare, nu se vaită, n-are nevoie nici de retragere în singurătate, nici de mulţimea de însoţitori; şi, foarte important, el va trăi fără a rîvni prea mult viaţa, fără a fugi de ea. Fie că durata acordată trupului care îi îmbracă sufletul este lungă, fie că, dimpotrivă, este scurtă, pe el nu-1 preocupa, fiindcă se dovedeşte pregătit, ca şi cum ar trebui, de acum, să plece din viaţă şi s-ar depărta de ea cu aceeaşi uşurinţă şi minte limpede cu care ar putea face orice acţiune din cele ce se înfăptuiesc cu modestie şi bună rînduială. Căci de-a lungul întregii sale vieţi, o deosebită grijă îl stăpîneşte: mintea să nu adopte niciodată o atitudine nepotrivită cu o fiinţă raţională şi politică.

8. N-ai să găseşti nimic putred, nimic murdar şi nici înşelător în gîndirea aceluia care s-a modelat şi s-a şlefuit zi de zi. Sfîrşitul hărăzit de destin nu va surprinde viaţa lui nedesăvîrşiţă, încît cineva să poată spune că actorul a fost scos din scenă; înainte de sfîrşit, înainte de a-şi juca rolul pînă la capăt. Mai mult încă nu se află în el nimic slugarnic, nimic prefăcut, nu este prea ataşat dc oameni, nici nu se ţine la distanţă, nu face nimic pentru care să fie tras la răspundere, nu are nimic tăinuit în el.

9. Cinsteşte şi preţuieşte puterea ta de judecată. Numai ea, la urma urmei, poate opri ca în raţiunea ta conducătoare să nu încolţească vreo idee potrivnică naturii sau alcătuirii unei fiinţe raţionale. Iar alcatuirea unei fiinţe raţionale pretinde statornicie şi chibzuinţă, bunăvoinţă prietenească faţă de oameni, supunerea de bună voie faţă de zei.

10. Aşadar, după ce ai înlăturat din minte pe toate celelalte, păstrează-le numai pe acestea puţine şi aminteşte-ţi totodată că fiecare trăieşte numai prezentul, care este doar un punct din timpul nesfîrşit. Cît despre celelalte, sau au fost trăite, sau

există undeva, dincolo de vălul de nepătruns al viitorului. Pe de o parte, deci, scurtă este vremea trăită de fiecare, pe de altă parte, mărunt este colţişorul de pământ în care-şi duce viaţa. În sfîrşit, de mică durată este şi faima de după moarte, căci aceasta depinde de şirul urmaşilor, care fiind ei înşişi grabnic sortiţi pieirii, nici măcar pe ei nu se cunosc îndeajuns cu atît mai puţin pe cei morţi de mult în vechime.

11. La preceptele expuse pînă acum, mai adaugă încă unul: fă o determinare, chiar o descriere a oricărei închipuiri care încearcă să se înfiripe, aşa încît să-ţi dai seama ce este în ea însăşi, în goliciunea esenţei sale, s-o priveşti în întregul său şi separat sub toate aspectele, ca să-i poţi spune numele, precum şi denumirea elementelor din care a fost alcătuită şi a celor în care urmează să se descompună. Căci, într-adevăr, nimic nu dă o asemenea măreţie de spirit ca puterea de a pune la încercare, cu metodă şi în lumina adevărului fiecare lucru din cele ivite în viaţă, de a le privi totdeauna atît de pătrunzător, încît să-ţi dai seama ce loc ocupă în univers, ce fel de utilitate prezintă, ce valoare are pentru univers, ce valoare desemnează pentru un om, locuitor al celei mai de frunte cetăţi, faţă de care celelalte apar ca nişte mărunte gospodării. Ai în vedere, totodată, ce obiect ţi-a trezit interesul, din ce este alcătuit, întrebîndu-te, de asemenea, cît timp i se cuvine de la natură să dăinuiască lucrului care acum mi-a determinat o anumită reprezentare şi de care virtute am nevoie faţă de el, ca de exemplu: de bunăvoinţă, de bărbăţie, de sinceriritate, de bună-credinţă, de împăcarea cu mine însumi, sau de celelalte virtuţi asemănătoare? Prin urmare, trebuie să poţi spune despre fiecare: „Această de pildă, vine de la zei, cealaltă se datoreşte urzelii sau depanării destinului, ori unui concurs de împrejurări sau întîmplării, aceea însă vine de la unul provenit din aceeaşi tulpină, de la o rubedenie, de la un concetăţean, dar care totuşi nu

cunoaşte ceea ce este, pentru el, potrivit cu rînduiala naturii". Eu, însă, cunosc, din ce motiv mă folosesc de aceasta, cu bună voinţă şi cu spirit de dreptate, potrivit rînduielii naturale a comunităţii. îmi propun, însă, ca scop şi aprecierea a ceea ce nu este nici bine, nici rău[62], dîndule preferinţă în raport cu valoarea fiecăruia.

12. Dacă-ţi îndeplineşti menirea clipei de faţă, urmînd calea dreptei raţiuni, cu ardoare, cu tărie, cu bună dispoziţie, fără să te laşi abătut de nici o preocupare lăturalnică, dacă păstrezi curată partea divină existentă în tine, ca şi cum ar trebui să o restitui chiar în această clipă, dacă aderi cu tărie la acest fel de viaţă, fără să rîvneşti nimic şi fără să te temi de nimic, mulţumit că în clipa prezentă îţi desfăşori activitatea potrivit naturii şi că pui o eroică sinceritate[63], în vorbele şi în toate accentele tale, vei trăi ca un om fericit.

13. Aşa cum medicii au totdeauna la îndemînă instrumentele şi aparatele necesare chiar unor intervenţii nepre văzute tot astfel şi tu să ai pregătite învăţăturile de temelie pentru ca să cunoşti cele divine şi cele omeneşti şi să faci tot, chiar lucrul cel mai mărunt, în aşa fel încît să-ţi aminteşti întotdeauna de strînsa legătura dintre acestea două, de poziţia fiecăreia faţă de cealaltă. Căci nu vei reuşi pe deplin nici în treburile omeneşti fără a avea în vedere pe cele divine, şi cu reciprocitate, afirmaţia este valabilă şi pentru activităţile referitoare la divinitate [64].

14. Nu mai rătăci în zadar, căci nu-ţi este sortit săţi reciteşti memoriile, nici isprăvile de seamă ale vechilor romani sau greci, nici extrasele din diferite tratate, pe care ţi le-ai pregătit pentru bătrîneţe. Prin urmare, grăbeşte-te către scop şi, dacă te preocupă cumva propria-ţi fiinţă,

[62] Pe lingă cele două categorii fundamentale: lucruri care sînt considerate bune s*i* lucruri socotite rele, stoicismul acceptă şi categoria intermediară a lucrurilor indiferente, care nu intră în cele menţionate, ca bogăţia, starea sănătăţii, etc. Sînt demne de avut în vedere, pentru buna interpretare a axiologiei stoicilor. Pentru detalii, cf. E. Bréhier, articolul din *Etudes de philosophie antique* 1955, p. 135-138.

[63] Este o referire la timpurile eroice, legendare, ca şi în cartea a V-a, 33.

[64] Adică nu vor fi pe deplin izbutite fără o referire la cele omeneşti.

leapădă speranţele zadarnice şi ajută-te cît timp îţi mai stă încă în putinţă.

15. Nu se ştie cîte sensuri pot avea cuvintele: a fura, a semăna, a cumpăra, a fi liniştit, a vedea ce trebuie să fie făcut, căci aceste înţelesuri nu se realizează datorită ochilor, ci printr-un alt fel de viziune.

16. Trup, suflet, spirit. Senzaţiile sînt ale trupului, im-pulsiunile aparţin sufletului, principiile, spiritului. Un anumit comportament, imprimat de reprezentarea obiectelor exterioare caracterizează rumegătoarele, cel hărţuit, smucit în toate direcţiile de instincte este propriu şi fiarelor sau hermafroditilor, unui Phalaris [65], de pildă, sau unui Nero [66]. Călăuza gîndirii raţionale către obligaţiile exterioare, vizibile, o au şi necredincioşii în zei [67], trădătorii de patrie, precum şi cei care nu se ruşinează să facă totul cu uşile favorite. În concluzie, dacă toate aceste însuşiri sînt comune tuturor celor ce au fost pomeniţi, ceea ce rămîne ca o caracteristică proprie numai omului de bine, este adeziunea totală şi acceptarea, cu mulţumire, a tuturor evenimentelor, a tot ce a fost urzit de destin pentru el. în plus să nu murdărească geniul din el, situat în pieptul său, să nu-1 tulbure cu mulţimea închipuirilor, ci să şi-1 păstreze favorabil, să i se supună cu modestie şi bună-cuviinţă ca unui zeu, fără măcar să murmure împotriva adevărului, fără a întreprinde ceva în afara dreptăţii. Şi chiar dacă nu cred toţi oamenii şi nu sînt convinşi, în ceea ce-1 priveşte, că el îşi duce viaţa cu simplitate, rezervat, modest şi cu inima deschisă, el nu se îndîrjeşte împotriva vreunuia dintre ei, nici nu se abate din drumul spre sfîrşitul vieţii; pe care trebuie să meargă curat, cu sufletul

---

[65] *Phalaris,* tiran al Agrigentului, secolul al VI-lea î.e.n., cunoscut în antichitate pentru moravurile sale uşoare, pentru viciile lui şi ale susţinătorilor săi. Textul îl prezintă ca prototip al corupţiei şi desfrîului; pentru amănunte, cf. Lucian din Samosata, *Phalaris,* 1 — şi urm.

[66] Împărat roman, secolul I e.n. cunoscut pentru cruzimea şi nelegiuirile sale, prototip al vieţii dominate de instincte.

[67] Intenţia morală, deosebită de materialitatea actului, singura care dă raţiunii posibilitatea valorificării sale, este o capacitate a înţeleptului.

calm şi fără griji, slobod de orice constrîngere şi împăcat pe deplin cu propria-i soartă.

CARTEA a IV-a

1. Ori de cîte ori forţa care stapîneşte în tine[68], se păstrează în armonie cu rînduielile naturii, se comportă astfel faţă de cele ivite în cale, încît cu uşurinţă se schimbă în raport de ceea ce-i stă în putere să facă şi potrivit cu ceea ce-i este hărăzit de soartă; căci nu arată interes deosebit pentru nici o categorie de preocupări, ci către lucrurile vrednice de dorit [69] năzuieşte cu prudenţă, iar din obstacolul întîlnit îşi face material pentru un nou avînt, asemenea focului ce pune stăpînire pe toate lucrurile asupra cărora se năpusteşte; pe cînd o biată făclie îndată ar fi stinsă de oricare din aceste lucruri strălucitoarea văpaie le soarbe grabnic în sine, le mistuie şi întreţinută chiar din ele, se ridică triumfătoare spre înălţimi.

2. Nu desfăşura nici o activitate la întîmplare şi nici în alt chip, ci săvîrşeşte totul numai adîncind preceptele care-ţi desăvîrşesc meşteşugul.

3. Oamenii caută pentru ei înşişi locuri retrase, case la ţară, ţărmuri de mare şi munţi. Deseori, obişnuieşti să-ţi doreşti asemenea locuri. Preferinţa aceasta este de-a dreptul foarte comună, din moment ce ţi se oferă prilejul să te închizi în tine însuţi în orice clipă doreşti. În nici un loc nu se poate retrage omul. ca să fie mai plin de linişte şi mai lipsit de griji, decît către propriul său suflet, mai ales că în profunzimea sufletului omenesc sînt asemenea forţe întăritoare, încît îndată ce se îndreaptă spre ele, omul simte o desăvîrşită uşurare. Şi, o spun deschis, această

[68] Este vorba de raţiune, forţa dominantă şi conducătoare a activităţii omeneşti. Pentru aceeaşi idee, cf. V, 26.

[69] Lucrurile de mijloc, aşa-zise "indiferente", cf. III, 11, sau lucrurile vrednice de ales, cf. *Stoicorum Veterum Fragmenta,* ed. Arnim. 143, 29-31, sînt bunurile exterioare, sau bunurile corpului, pe care înţeleptul stoic le urmăreşte "cu rezervă", adică atîta timp cît urmărirea lor este compatibilă cu practicarea virţuţii, care ramine pentru stoici, binele suprem, adevărat şi unic.

plăcută uşurare nu este altceva decît o bună rîn-duială a minţii. Prin urmare, dăruieşte-ţi în mod obişnuit asemenea retragere şi reîmprospătează-le necontenit. Să fie scurte însă şi temeinice principiile din tine, pentru ca acestea, îndată ce vor sta împotrivă, să fie îndestulătoare spre a îndepărta orice suferinţă şi să te trimită înapoi fără nici o nemulţumire către activităţile spre care vei reveni. Căci, oare, împotriva cărui lucru eşti nemulţumit ?, Cumva împotriva răutăţii oamenilor ? Reflectează la principiul că fiinţele raţionale au fost născute unele pentru altele, că pentru aceste fiinţe datoria de a se îngădui una pe alta este o parte componentă a ideii de dreptate, că oamenii, de obicei, greşesc împotriva voinţei lor, iar toţi, care odinioară s-au învrăjbit, s-au bănuit ori s-au urît, străpunşi de lăncii, au fost doborîţi de moarte la pămînt şi că pînă acum s-au făcut cenuşă. Linişteşte-te, aşa, dar nu te mai frămînta ! Oare, eşti nemulţumit din cauza celor ce ţi-au fost hărăzite de natura universului ? Reîmprospătează-ţi, necontenit în minte întrebarea cu două aspecte: „Fie că există providenţă divină, fie că sînt doar atomi” şi din cîte argumente, cu acest prilej, s-a arătat limpede că universul este ca o cetate[70]. Cumva te simţi încă prins de cele trupeşti ? Chibzuieşte, atunci, că raţiunea nu are atingere cu fluxul vieţii care se mişcă între clipele plăcute şi cele trudnice, de vreme ce, în acelaşi timp, ea se stăpîneşte şi-şi cunoaşte propria-i libertate de actiune. Gîndeşte apoi şi la cîte precepte ai ascultat despre plăcere şi durere, cu care ai fost de acord. Poate, te frămîntă biata dorinţă de glorie? Îndreaptă-ţi atenţia cugetului asupra repeziciunii cu care, peste toate se aşterne uitarea, spre abisul nemărginit al timpului ce se întinde veşnic şi de nestrăbătut, pe fiecare parte a eternităţii; gîndeşte în continuare la deşertăciunea

[70] Ideea unei societăţi care înglobează toate fiinţele raţionale din univers, adică deopotrivă şi pe oameni şi pe zei este fundamentală pentru morala socială stoică. Marcus Aurelius continuă prezentarea şi argumentarea punctului său de vedere asupra acestei idei şi în capitolul al IV-lea, folosind o înlănţuire interesantă de raţionamente deductive.

unei faime răsunatoare, la nehotarîrea şi nestatornicia părerilor celor care te laudă, la îngustimea locului în care ţi se circumscrie faima ! Caci pămîntul întreg este un punct şi ungherul locuit e o măruntă parte din el, iar în acest ungher, cîţi şî cît de vrednici cei care te laudă? Aşadar, aminteşte-ţi de retragerea în odihnitoarea dumbravă a propriului tău eu; şi nu te mai zbuciuma pentru toate, nici nu te încorda, ci fii liber, priveşte toate activităţile ca un bărbat, ca un om, ca un cetăţean, ca o fiinţă hărăzită morţii. Iar printre cele care vor fi totdeauna în centrul atenţiei tale, înclină mai adesea spre aceste două adevăruri de temelie: primul, că lucrurile din exterior nu au atingere cu sufletul, nici legatură, ci rămîn în afara lui nemişcătoare, că ele devin pricini, de tulburare, datorită părerii care se formează în interior despre ele, de propria închipuire; al doilea, că toate cîte se văd se vor transforma într-o clipă şi apoi nu vor mai fi. Gindeste-te necurmat la cîte din asemenea transformări ai fost martor. „Universul este o continuă transformare, viaţa este o părere” [71].

4. Dacă gîndirea ne este comună tuturor, de asemenea, şi raţiunea, datorită căreia sîntem fiinţe raţionale. Fiind de acord cu acest adevăr, înseamnă că şi raţiunea conducătoare, care porunceşte ce fapte trebuie săvîrşite şi care nu, ne este comună. Primind şi această afirmaţie, ca adevărată, rezultă că şi legea ne este comună şi, ca urmare a celor afirmate, înseamnă că sîntem cetăţeni şi că aparţinem unui anumit organism politic, participînd la treburile publice. O ultimă concluzie ne arată, dacă cele susţinute pînă acum sînt nişte adevăruri, că universul întreg apare asemeni unui oraş. Cărei alte comunităţi politice s-ar putea spune că aparţine neamul omenesc ? De acolo, deci, din această cetate comună, provin gîndirea noastră, raţiunea conducă-? toare şi legea. Sau, de altundeva, de unde ? Căci, aşa cum partea pămîntească a

[71] Citat din Democrit, *Fragmente der Vorsokratiker,* Diels[2]. — p. 406, fragm. 115.

mea a fost desprinsă dintr-un pământ oarecare, partea lichidă dintr-un alt anumit izvor, căldura şi focul din alte surse de aceeaşi natură (căci nimic nu se iveşte din nimic, după cum nimic nu se întoarce în nimic), tot astfel şi gîndirea noastră vine de undeva.

5. Moartea, într-un anumit fel ca şi naşterea constituie o taină a naturii. Una este o îmbinare a aceloraşi elemente, în care ie va descompune cealaltă. Într-un cuvînt nu este nimic pentru ca cineva să se ruşineze, căci nu este nimic care să fie pe măsura unei fiinţe raţionale, nimic potrivnic intenţiei pentru care a fost alcătuită o asemenea fiinţă.

6. Şi toate acestea, potrivit naturii lor, survin din astfel de cauze, cu siguranţă datorită unei necesităţi. Cel care n-ar dori ca lucrurile să se petreacă astfel, e ca şi cum n-ar fi de acord ca smochinul să aibă sevă. în consecinţă, aminteşte-ţi totdeauna următorul adevăr: că în cadrul unui scurt răstimp şi tu şi el veţi muri şi că, de asemenea, după o vreme scurtă, nici unul din numele voastre nu va dăinui.

7. Înlăturînd părerea, grabnic se stinge şi văicăreala provocată: „Am fost vătămat"; înlăturînd plîngerea, este îndepărtată dauna însăşi[72].

8. Ceea ce nu face pe om inferior sie însuşi, nu coboară nici condiţia vieţii omeneşti şi nu distruge pe om nici în cele lăuntrice, nici în cele din afară ale sale.

9. Natura folosului comun a fost obligată să facă aceasta.

10. Că totul se petrece după o rînduială dreaptă, este un adevăr pe care l-ai descoperi tu însuţi dacă ai face o cercetare amănunţită. Şi nu spun numai cu privire la înlănţuirea firească dintre cauză şi efect, ci că ele se petrec potrivit unei rînduieli drepte, ca şi cum cineva le-ar fi hotărît ordinea după valoare. Prin urmare, veghează în continuare aşa cum ai început: orice ai făptui, acţionează

[72] Principiul este dezvoltat şi catre Epictet, cf. *Manua lul, 20.* Aici are forma tehnică de raţionament compus, care înce-pînd cu Chrysippos, joacă un rol de seamă pentru a demonstra continuitatea şi omogenitatea universului.

cu dorinţa de a fi un om bun, potrivit cu felul specific în care este conceput un om bun. În orice activitate păstrează acest principiu.

11. Nu înţelege lucruiile asemenea felului în care judecă cel ce greşeşte în chip nesăbuit, nici nu judeca după cum vrea el, ci priveste-le în funcţie de potrivirea cu adevărul.

12. Iată două înclinaţii pe care se cuvine să le ai totdeauna: să faci numai ce te îndeamnă raţiunea în situaţia ta de împărat şi legiuitor şi numai cu scopul de a fi folositor oamenilor; să fii gata să te schimbi dacă se înfăţişează cineva ca să te îndrepte sau să-ţi schimbe o părere oarecare, această schimbare să fie însă urmarea unei convingeri, de exemplu, a sentimentului de dreptate, a certitudinii unui interes comun, sau a unor motive asemănătoare şi nu determinată de plăcere sau fiindcă pare aducătoare de glorie.

13. „Ai raţiune ?" „Am !" „Pentru ce n-o foloseşti oare ?" „Iar dacă ea-şi îndeplineşte menirea proprie, de ce mai doreşti altceva ?"

14. Exişti în cadrul universului, ca o parte. Curînd, vei dispărea în întregul care te-a zămislit. Sau, mai degrabă, prin transformare, vei fi reabsorbit de către raţiunea creatoare a acestuia[73].

15. Mai multe boabe de tămîie pe acelaşi altar. Unul cade mai înainte, altul mai tîrziu; de fapt, însă, nimic nu le deosebeşte.

16. În răstimp de zece zile vei părea un zeu acelora cărora le pari acum o fiară sau o maimuţă, numai să te reîn-torci la principiile şi la respectul datorat raţiunii.

17. Nu te purta ca şi cum ai avea de trăit zece mii de ani. Deasupra ta se înalţă legea destinului. Deci, cît timp vieţuieşti, cît timp încă ţi-este cu putinţă, fă-te bun.

18. Cît de multă tihnă îşi asigură acela care nu dă atenţie la ceea ce spune, face, gîndeşte vecinul, ci

[73] Cf. şi cartea a IV-a, 24, unde Marcus se referă la raţiunea creatoare a universului.

totdeauna este atent numai la ceea ce face el însuşi, pentru ca tot ce realizează să fie drept şi potrivit cu legea divină sau în acord cu noţiunea de bine[74]. El nu-şi roteşte privirea asupra moravurilor corupte, ci alergînd pe o linie dreaptă, nu se abate în nici o parte.

19. Cel care doreşte cu ardoare gloria după moarte, nu-şi imaginează că degrabă va dispare pe rînd, unul cîte unul, fiecare din cei care prilejuiesc amintiri despre el. Apoi, iarăşi şi cel care-i va fi moştenitor, pînă cînd întreaga amintire se va pierde, întocmai ca o torţă ce se aprinde şi apoi se stinge. Sa presupunem totuşi că cei care-şi vor aminti sînt nemuritori şi că amintirea însăşi e nepieritoare. Ce semnifică pentru tine aceasta ? Şi nu mai spun că pentru cel care a murit nu înseamnă nimic, dar ce înseamnă lauda oare. chiar pentru cel care trăieşte ? În afară de faptul că e provocată de un anumit interes... Lasă, însă, acum o valoare care nu e potrivită cu natura ta, fiindcă tu ai dobîndit pentru restul zilelor, o altă raţiune [75].

20. Dealtfel, frumosul de orice fel ar fi este frumos prin sine însuşi, se termină prin sine, iar lauda nu face parte din el. Aşadar, cu adevărat cel lăudat nu devine nici mai slab şi nici mai puternic. Spun acestea şi despre cele ce sînt. in mod obişnuit considerate drept frumoase, adică atît despre obiectele de natură materială, cît şi despre cele realizate de către diferitele arte. într-adevăr, ceea ce este cu adevărat frumos, de ce altceva are nevoie ? De asemenea, nu are nevoie de nimic altceva, nici legea, adevărul, bunăvoinţa, ruşinea. Care din aceste virtuţi se înfrumuseţează prin laudă, ori îşi pierde frumuseţea cînd e criticată ? Smaraldul pierde din valoarea lui, dacă nu e lăudat, sau aurul, fildeşul, purpura, sabia, mugurul, arbustul ?

---

[74] Manuscrisele prezintă mai multe lecţiuni. Citǎm şi lecţiunea propusă de ed. Xilandros: □□□□□□□□□□□□□□□□□□□□după cum spune Agathon (unul din personajele dialogului *Banchetul* de Platon).

[75] Text nesigur şi lacună în manuscrise.

21. Dacă sufletele supravietuiec, cum le încape aerul, din veşnicie, pe toate ? Dar pămîntul, cum cuprinde cadavrele celor care au fost îngropaţi în el din veşnicie ? După cum aici pe pămînt, transformarea şi descompunerea, după o oarecare durată, a acestor cadavre, face loc pentru alţi morţi, tot asa si suflelele care s-au înălţat in aer, după ce un oarecare timp îşi mai păstrează fiinţa, se transformă, se risipesc ca un abur, devin flacără, în urmă sînt absorbite de raţiunea creatoare a universului şi în acest fel, fac loc sufletelor care-şi stabilesc aici reşedinţa. Astfel, se poate susţine de către cineva ipoteza supravieţuirii sufletelor după moarte. Se cuvine însă să avem in vedere nu numai cadavrele celor îngropaţi ci şi pe aceea a animalelor mîncate în fiecare zi de către noi sau dc alte animale. Căci ce număr de animale s-au mistuit şi într-un fel zac ca şi îngropate, în trupurile celor ce le-au mîncat ! Şi totuşi, pămîntul le primeşte, pentru că le transformă în sînge, în element aerian, sau în foc. Care este, cu privire la aceasta, înfăţişarea exactă a adevărului ? Trebuie avută în vedere, cu siguranţă şi separaţia între elementul material şi cel formal[76].

22. Nu te lăsa răsucit de vîrtej ! Ci în orice năzuinţă păstrează spiritul drept şi cu privire la orice reprezentare foloseşte-ţi puterea de înţelegere şi judecată.

23. Orice-ţi este potrivit ţie, o, univers, mi se potriveşte şi mie. Nimic nu mi se pare prea devreme sau prea tîrziu, dacă pentru tine apare la timpul potrivit. Tot ceea ce produc anotimpurile tale sînt roade pentru mine, o natură ! De la tine vin toate, toate există în tine, în tine toate se vor întoarce. Odinioară, cineva a exclamat: „O,

[76] Asupra distincţiei între aceste două categorii de cauze: cauza materială, eficientă, care produce tot ce există şi elementul formal care determină forma, va reveni Marcus Aurelius în cartea a V-a, 13 şi cartea a VII-a, 29.

scumpă cetate a lui Cecrops !" [77]. Tu oare n-ai putea să spui de asemenea: „O, cetate dragă a lui Zeus" [78].

24. "Preocupă-te de puţine, spunea cineva[79], dacă îţi doreşti să ai întotdeauna o bună dispoziţie". N-ar fi fost oare mai bine dacă ar fi spus să se săvîrşească întîi trebuincioase, adică toate cele pretinse de natura rațională a unei fiinţe sociale şi numai în felul în care ea prescrie. Căci un asemenea gînd aduce nu numai mulţu mirea de a fi făcut ceva în mod desăvîrşit ci şi satisfacţii de a te fi mărginit la preocupări puţine. Cea mai mare parte din cele ce spunem şi facem nu sînt strict necesare. De aceea, dacă fiecare le-ar înlătura, ar fi cu mult mai liniştit si mai lipsjt de zbucium[80]. În concluzie, este o datorie ca omul să se cerceteze pe sine cu privire la fiecare dintre ele şi să întrebe: „Nu cumva nu face parte dintre cele strict necesare ?" Trebuie, de asemenea, înlăturate nu numai activităţile inutile ci chiar şi reprezentările care le provoacă, iar în felul acesta, nici măcar urmările închipuirilor omului nu se vor mai ivi în calea sa.

25. Încearcă să-ţi dai seama în ce fel te-ar mulţumi, viaţa unui om virtuos, împăcat cu ceea ce-i este hărăzit de natura universului, care este, în acelaşi timp, mulţumit de propria sa activitate cinstită şi-şi păstrează totdeauna buna dispoziţie.

26. Ai văzut cumva toate acelea ? Priveşte-le acum şi pe acestea ! Nu te nelinişti, ci arată-te natural şi simplu. Greşeşte cineva ? Împotriva lui însuşi greşeşte. Ţi s-a întîmplat ceva ? Minunat !... Încă din începuturi au fost ursite şi urzite, pentru tine, de către natura universului,

---

[77][77] Regele Cecrops este întemeietorul legendar al oraşului Atena. Referirea este, de fapt, un citat din Aristofan, fragm. 110. Ed. Koch. În text, vrea să evidenţieze situaţia privilegiată a Atenei, oraş ocrotit de zeiţa cu acelaşi nume care a iniţiat pe locuitori, dăruindu-le cultura materială şi spirituală.

[78][78] Este fie o referire la Roma, oraş ocrotit de Jupiter corespondentul latin al lui Zeus, fje la comunitatea mai mare, divino-umană a universului. Contextul prezent precum şi alte texte din Marcus indică a doua interpretare ca valabilă.

[79] Democrit, *Fragmente der Vorsokratiker,* ed. Diels[2], fragm. 3**,** p**.** 386.

[80] Ataraxia „liniştea sufletească", „lipsa de tulburare", idealul de viaţa al moralei stoice.

toate evenimentele. Într-un cuvînt, adu-ţi aminte că viaţa este scurtă. Prin urmare, foloseşte clipa de faţă cu multă chibzuinţă şi cu spirit de dreptate. Fii rezervat şi cumpănit, dar cu naturaleţe şi simplitate.

27. Universul este sau un întreg bine plămădit sau o masă de materie lipsită de orice rînduială, dar totuşi univers. E posibil, însă, ca în tine să existe o ordine bine stabilită şi in întregul Tot să domnească anarhia ? Şi se poate intîmpla astfel, cînd toate sînt aşa de distincte, asa de bine repartizate şi toluşi într-o conexiune atît de armonioasă ?

28. Caracter posomorit, molatic, încăpăţînat, animalic, brutal, indolent, neloial, caracter de şarlatan, de negustor, caracter tiranic.

29. Dacă cel care nu cunoaşte existenţa în univers este socotit străin chiar faţă de univers, nu apare mai puţin străin de univers cel ce nu cunoaşte devenirile din ol. Se aseamănă sclavului fugar, cel care se ţine departe de obligaţiile raţiunii unei fiinţe politice; orb este cel ce închide ochii inteligenţii sale; cu adevărat sărman, do ademenea, este cel care are nevoie de ajutorul altuia şi nu găseşte în el însuşi necesarul pentru viaţă. Reprezintă un abces al universului cel care se desparte şi se depărtează de raţiunea comună a naturii, din cauză că este nemulţumit şi cîrteşte împotriva a tot ce se petrece: fiindcă toate întâmplările şi evenimentele sînt determinate de aceeaşi natură care te-a făcut şi pe tine, iar cel care-şi rupe propriul său suflet de natura fiinţelor raţionale, deşi este una dintre ele, se aseamănă cetăţeanului despărţit de cetate şi de legile ei.

30. Cu toate că n-are tunică, acesta face filozofie, celălalt, deşi n-are carte, filozofează, iar altul, pe jumătate gol, spune: „N-am pîine, dar rămîn credincios raţiunii”. Altul spune şi el: „Cu toate că n-am hrana ştiinţelor, atît de necesară vieţii, rămîn cu statornicie credincios raţiunii”.

31. Iubeşte meseria învăţată şi sprijină-te liniştit pe aceasta. Petrece-ţi restul zilelor ca un om care, din întreaga sa fiinţă, a încredinţat zeilor toate ale sale, fără să devină nici tiran, nici sclav al cuiva.

32. Fiindcă veni vorba, adu-ţi aminte de vremurile lui Vepasianus. Vei vedea peste tot următoarele: oameni căsătoriţi, cresc copii, se îmbolnăvesc, mor, poartă războaie, ţin sărbătorile, fac negustorie, cultivă ogoarele, alţii linguşesc, sau sînt trufaşi, nesăbuiţi, oameni bănuitori, urzitori de conspiraţie, alţii, de asemenea, menesc moartea altora, ori unii cîrtesc, nemulţumiţi de prezent; sau vei vedea oameni prinşi în mrejele dragostei, oameni care adună comori, ori rîvnesc consulatul, chiar puterea imperială. Ei bine, această viaţă a lor nu mai e de mult nicăieri. Tot astfel, roteşte-ţi gîndul asupra vremurilor lui Traian: toate vor fi la fel şi s-a stins totuşi şi această generaţie. Supune unei observaţii asemănătoare şi alte perioade de timp, despre care s-a scris chiar, ori istoria unor popoare întregi, cîţi oameni care s-au străduit, după scurt interval s-au prăbuşit, s-au descompus în elementele componente. Cu atît mai mult trebuie să-i revezi cu ochii gîndului pe acei pe care i-ai cunoscut, care se zbuciumau pentru lucruri zadarnice, dar neglijau să facă ceea ce era potrivit cu propria lor structură, să se ataşeze cu fermitate de această structură şi să fie mulţumiţi de ea. Trebuie să ai în vedere ca preocuparea pentru fiecare activitate să fie proporţională în raport cu valoarea şi importanţa ei. Căci numai astfel nu vei fi dezamăgit, dacă nu te vei opri prea mult asupra unor activităţi de mică importanţă.

33. Expresiile care în vechime erau obişnuite, astăzi sînt ieşite din uz, îmbătrînite. De asemenea, numele acelora, foarte vestiţi pe vremuri par acum prăfuite de timp: Camillus, Caeso, Bolessus, Leonatus, mai tîrziu, după ei, Scipio, Cato, apoi Augustus, Adrian, apoi după el, Antoninus. Căci toate îşi pierd cu repeziciune vigoarea, capătă îndată caracter de legendă, în urmă, degrabă, le

acoperă desăvîrşita uitare. Şi spun aceasta despre unii care au strălucit într-un chip uimitor. în rest, aceştia au dispărut odată cu ultima lor suflare şi nu se mai aude vorbindu-se despre ei. Dealtfel, ce înseamnă o faimă nepieritoare ? Deşertăciune şi nimic mai mult ! Prin urmare, care este ţinta către care trebuie să năzuiască cu statornicie năzuinţele noastre ? Una singură şi anume: o raţiune dreaptă, activităţi potrivite cu interesele comunităţii, o gîndire, care, pe cît posibil, să nu se înşele niciodată, o predispoziţie sufletească în stare să primească întîmplările din viată, ca necesare, bine cunoscute, care provin din acelaşi principiu iniţial şi curg din izvor comun.

34. Încredinţează-te de bună voie lui Clotho[81] cu orice fel de evenimente crede de cuviinţă.

35. Totul este de scurtă durată şi pentru cel care-şi aminteşte şi pentru cel pomenit.

36. Observă necontenit cum toate se ivesc datorită unei transformări şi obişnuieşte-te să ai în gînd că nimic nu-i place atît de mult naturii universului, cît doreşte să schimbe toate cele existente şi să facă altele asemenea. Căci, într-un fel oarecare, tot ceea ce există constituie sămînţa celui care se va ivi din el. Să nu înţelegi cumva doar sămînţa care rodeşte în pămînt sau fecundează pîntecul matern, căci ar fi de-a dreptul nebunie.

37. Vei muri chiar în această clipă şi nu ai devenit încă un om simplu, netulburat, lipsit de bănuiala că vei fi vătămat de lucrurile din afară, nici nu te arăţi binevoitor faţă de toţi, nici nu ţi-ai stabilit drept călăuză doar săvîrşirea dreptăţii.

38. Examinează cu atenţie principiile călăuzitoare ale acestora, de asemenea, pe cei prevăzători şi înţelepţi şi vezi care sînt lucrurile nedorite şi cele dorite.

39. Răul din tine nu are ca sursă raţiunea conducătoare a altuia, nu provine nici din vreo schimbare

[81] Clotho, cea mai mare, ca vîrstă din cele trei surori, Parcele, era aceea care torcea destinul fiecărui om, Lachesis era cea care atribuia fiecăruia soarta lui şi Atropos hotăra sfîrşitul, tăind firul destinului. Pentru detalii, cf. Platon, *Republica,* X.

sau transformare a învelişului tău corporal. Atunci, de unde rezultă oare ? Îşi trage seva din acea parte din interiorul tău, în care se înfiripă părerea că aceasta constituie un rău pentru tine. Prin urmare, nu lăsa să se ivească o astfel de opinie şi totul va merge de minune. Chiar dacă ceea ce îţi este mai apropiat, adică sărmanul tău trup este tăiat, ars, face puroi, putrezeşte, tu păstrează netulburată partea din tine unde se înfiripă ideile despre fiecare eveniment. Adică judecă şi înţelege că ceea ce întîmpină deopotrivă şi pe cel bun şi pe cel rău, nu constituie prin natura sa nici bine nici rău, căci ce poate să se întîmple şi celui care vieţuieşte în afară de regulile naturii, deopotrivă ca şi aceluia care trăieşte potrivit cu natura, înseamnă că nu este nici în afara naturii, nici potrivit cu ea.

40. Vîră-ţi în minte fără întrerupere că există numai o lume însufleţită, cu o singură substanţă şi cu un spirit unic; observă cum totul se produce în vederea unei singure percepţii, percepţia ei însăşi, cum fâptuieşte totul printr-un singur impuls, cum toate sînt cauze reciproce ale tuturor realităţilor şi astfel care este înlănţuirea şi conexiunea acestei lumi.

41. „Eşti un biet suflet ce-şi poartă moartea". după cum a spus Epictet [82].

42. Nu este nici un rău pentru lucrurile care ajung în situaţia de a se transforma, după cum nu poate fi nici un bine pentru cele ivite ca urmare a transformării.

43. Timpul este ca o apă alcătuită din toate întîmplările pe care le tîrăşte ca un torent vijelios. Căci de-abia se zăreşte fiecare şi este dusă, apoi este adusă alta şi e luată, la rîndu-i mai departe.

44. Orice eveniment apare la fel de firesc şi de cunoscut, ca un trandafir în zi de primăvară, sau ca

[82] *Fragm.* 26, ed. Schenkl.

roadele în zilele de vară. Astfel, boala, moartea, defăimarea, uneltirile şi toate cîte înveselesc sau întristează pe naivi.

45. Cele ce urmează se adaugă într-o strînsă corelaţie celor care preced. Aceasta nu este doar un fel de enumerare a unor lucruri care au între ele o succesiune necesară ci o corelaţie raţională. Căci, după cum, toate cele existente sînt orînduite cu armonie, tot astfel şi realităţile nu prezintă o simplă înşuiiire, ci o sirînsă şi minunata conexiune.

46. Aminteşte-ţi totdeauna cuvintele lui Heraclit [83]; „Că moartea pămîntului produce apa, că din moartea apei se iscă aer, că focul se naşte prin moartea aerului şi invers". Adu-ţi, de asemenea, aminte de acela care uită încotro îl poartă drumul; căci oamenii se îndepărtează de factorul cu care au avut în continuu convorbiri şi relaţii strînse, adică de raţiunea ce cîrmuieşte universul; că oamenilor li se par ciudate tocmai cele cu care se întîlnesc în fiecare zi; că nu trebuie să făptuim ceva sau să vorbim ca şi cum am fi în timpul somnului, deşi, chiar şi atunci, ni .se pare că acţionăm sau vorbim; că nu trebuie nici să imităm pe copiii care urmează exemplele părinţilor, ci, simplu, cum am învăţat.

47. După cum, dacă vreunul dintre zei ţi-ar spune, că vei muri mîine sau şi mai sigur în a treia zi, nu te-ar preocupa mai mult ce-ai face în ziua a treia, decît ce vei face mîine, în cazul cînd nu eşti cu desâvîrşire grosolan, ci cît este de mare intervalul, tot astfel să nu socoteşti că este o prea mare deosebire între a muri după foarte mulţi ani şi a muri mîine.

---

[83] Heraclit, *Fragmente der Vorsekratiker,* Diels[1] frag. 71-74, 76; unde filozoful materialist din Efes afirma, pentru prima oară, principiul transformării materiei şi legea luptei contrariilor care determină transformările materiei — pentru aceaşi idee, cf. Heraclit citat in *Alleg. Hom.* XXIV, p. 84. Stoicismul împrumută de la Heraclit viziunea unei lumi în continuă devenire şi guvernată de *logos* = raţiunea. La Marcus Aurelius imobilismul heraclitian are o nuanţă mai intensă de pesimism, neîntîlnită la alţi filozofi ai Porticului.

48. Gîndeşte fără întrerupere cîţi medici au pierit, după ce şi-au încreţit frunţile de-atîtea ori în interesul celor bolnavi; cîţi astrologi au murit după ce au prezis ca pe un lucru foarte important moartea altora; cîţi filozofi care au întreţinut nenumărate dezbateri asupra morţii şi a nemuririi, sau cîţi eroi, după ce au ucis mulţimi do oameni şi cîţi tirani care şi-au folosit puterea cu o sălbatică trufie, ca şi cum li s-ar fi făgăduit nemurirea. Şi cîte cetăţi au murit în întregime, ca să spun astfel, Helike[84], Pompei[85], Herculanum[86] şi altele nenumărate. Adaugă apoi pe toţi cîţi i-ai cunoscut, unul după-altul. Unul îl îngroapă pe altul, apoi el însuşi zace mort şi altul îl îngroapă. Şi toate se petrec într-un răstimp scurt. Prin urmare, observă cu băgare de seamă, cît sînt de scurte ca durată şi cît sînt de lipsite de valoare lucrurile omeneşti. Ieri abia, fusese un simplu germen, mîine devine mumie sau cenuşă. Aşadar, mărunta parte din vreme ce ţi-a fost sortită petrece-o potrivit cu natura, întocmai cum măslina cade în clipa cînd e coaptă, binecuvîntînd natura care a purtat-o în sine, arătîndu-se recunoscătoare pomului unde a crescut ca fruct.

49. Fii asemenea stîncii de care valurile se sparg fără răgaz. Ea, însă, le înfruntă stînd dreapta, iar înspumatul clocot al apelor, împrejurul ei se potoleşte. Vei spune „Sînt nefericit că mi s-a întîmplat acest lucru", cînd, dimpotrivă ar trebui să grăieşti sînt fericit, căci întîmplîndu-mi-se un astfel de lucru, îmi duc la bun sfîrşit viaţa, fără mihnire, fără să fiu sfărîmat de cele prezente, fără a fi îngrozit de cele ce vor veni. Căci oricărui i s-ar putea întîmpla un asemenea eveniment, însă, într-un astfel de prilej, nu orice om şi-ar fi continuat viaţa fără mîhnire. Pe

[84] Cetate în Achaia, înghitită de mare cu cîţiva ani înainte de lupta de la Leuctra dintre Sparta şi Teba, secolul al IV-lea î.e.n., cf. Seneca, *Quest, nat.,* VI, 32, 8.

[85] Oraş in Campania, îngropat sub lavă, după o erupţie a vulcanului Vezuviu, secolul I e.n.

[86] Oraş in Campania, îngropat sub lavă, după o erupţie a vulcanului Vezuviu, secolul I e.n.

Zeus, deci, de ce este el mai degrabă o nenorocire şi nu o fericire ? Dar tu numeşti cu acest termen general de nenorocire ceea ce nu reprezintă, de fapt, o neîmplinire a omului. Oare tu socoteşti că este o neîmplinire pentru natura omului, ceea ce, totuşi nu sa iveşte în afara voinţei acestuia. Iar prin învăţătură tu ai cunoscut voinţa şi planurile specifice omului. Ori te împiedică pe tine ceva ce s-a întîmplat să fii drept, mărinimos, înţelept, echilibrat, sincer, moderat, independent şi să ai toate celelalte însuşiri, prin a căror existenţă natura omenească a dobîndit tot ce are propriu ? Adu-ţi aminte şi pentru viitor, în orice prilej care te-ar împinge spre tristeţe şi foloseşte-te de sfatul următor: că orice întîmplare petrecută nu înseamnă, în ea însăşi o nenorocire, dar că reprezintă, în schimb, o fericire să o suporţi cu o generoasă dăruire a sufletului.

Este un sprijin destul de comun, dar totuşi nu lipsit de putere pentru dobîndirea dispreţului faţă de moarte, readucerea în minte a tuturor celor care s-au agăţat cu disperare de viaţă. Căci, oare ce-au dobîndit mai mult aceştia, decît aceia a căror moarte a fost prematură ? Fără îndoială, că în cele din urmă, zac undeva, Cadicianus, Fabius, Iulianus, Lepidus [87] sau oricare altul din categoria lor, care, după ce au împins pe mulţi în mor-mînt, au fost ei înşişi conduşi de alţii la groapă. Luată în întregul ei, distanţa între naştere şi moarte este mică; prin cîte întîmplări, împreună cu ce fel de oameni, şi în ce fel de sărman trup, străbatem această distanţă! Prin urmare, moartea în sine nu trebuie primită cu dificultate. Priveşte înapoia clipei de acum, către genunea nesfîrşită a timpului, iar înaintea ei o altă vecinicie de nepătruns[88] ! Într-un cuvînt, deci, prin ce se deosebeşte o viaţă care durează trei zile de una ce cuprinde trei generaţii ?Totdeauna grăbeşte către ţintă pe drumul cel mai scurt. Şi drumul cel mai scurt este cel care ţine seamă de prevederile naturii, aşa că vorbeşte şi făptuieşte totul în acord cu cea mai sănătoasă raţiune. Un astfel de reazim şi o asemenea călăuză fereşte pe orn de orice dezamăgire, de orice prefăcătorie şi lipsă de măsură..

CARTEA a V-a

1. Dimineaţa, cînd abia te desprinzi din braţele somnului, aibi în imediată atenţie ideea: „M-am trezit ca să desfăşor, activităţile potrivite omului ! Am de gînd, oare, să cîrtesc, nemulţumit, dacă mă îndrept spre făptuirea

[87] Lepidus împreună cu Octavian Augustus şi Antonius, membru al celui de-al II-lea triumvirat, constituit spre sfîrşitul secolului I î.e.n. Celelalte nume nu au fcst identificate.

[88] Fraza corespunde mai ales fizicii lui Chrysippos, care afirma că la cele două extremităţi ale sale, trecutul şi viitorul sînt infinite, numai prezentul există, delimitat, trecutul şi viitorul subzistă, dar nu există, cf. *Stoicorum Veterum Fragmenta,* Ed. Arnim, II, 509.

treburilor pentru care m-am născut şi în vederea săvîrşirîi cărora, ocup un loc în univers ? Sau am fost destinat doar pentru ca, tolănindu-mă sub aşternut, să mă încălzesc pe mine ?" Ai să-mi răspunzi, poate: „Dar aceasta este mai plăcut !" „Deci te-ai ivit pentru a te desfăta ? în definitiv, nu ai apărat pentru activitate şi muncă ? Oare nu vezi că plantele, vrăbiile, furnicile, păianjenii, albinele, făcînd ceea ce le este specific, contribuie, după puteri la desăvîr-sirea ordinei universale ? Şi după toate acestea tu nu vrei să-ţi îndeplineşti menirea ta de om ? Nu te grăbeşti spre săvîrşirea celor potrivite cu propria ta natură ?" Vei spune: „Trebuie, însă, să mă şi odihnesc !" „Trebuie" şi eu spun. Dar, ai în vedere că şi pentru această odihnă, natura a fixat o măsură, după cum a fixat un timp mărginit şi pentru a mînca şi pentru a bea. Tu, totuşi, întreci limita, depăşeşti ceea ce ţi-ar fi de ajuns. Dar în munca ta de toate zilele nu întreci măsura, ci rămîi totdeauna sub nivelul a ceea ce ai putea realiza. Desigur, tu nu te iubeşti, căci dacă ar fi altfel, ai îndrăgi şi natura ta omenească, precum şi voinţa şi îndrumările acesteia. Alţii, însă. care-şi îndrăgesc meseriile, muncesc pînă la sleire, fără să mănînce, uneori chiar fără să se spele, pentru a-şi desfăşura activitatea pe care o au. Dar tu preţuieşti natura ta, mai puţin decît îşi iubeşte gravorul meseria, sau dansatorul arta. mai puţin decit preţuieşte iubitorul de comori argintul său. sau decît valorează cel care aleargă după faimă, zadarnica glorie. Pentru că aceştia, atîta timp cît.sînt stăpîniţi cu toată fiinţa lor. de patimile pomenite, nu-şi doresc un răgaz nici ca să mănînce, nici ca să doarmă, cu mai multă ardoare decît rîvnesc să sporească, minut de minut, cele ce constituie obiectul preocupării lor trudnice. Oare ţie activităţile, folositoare comunităţii, îţi par mai lipsite de valoare sau vrednice de o şîrguinţă mai mică ?

2. Cît este de uşor să zăgăzuieşti fluxul reprezentărilor şi să le ştergi, fie cînd sînt supărătoare, fie cînd sînt

nepotrivite cu natura ta şi să păstrezi într-o desăvîrşită seninătate a spiritului.

3. Consideră că eşti vrednic de orice faptă şi de orice vorbă în acord cu natura. Critica aspră, reproşul sau vorba unora să nu te zdruncine, ci dacă ai făcut sau ai spus ceva frumos sau bun nu le socoti nedemne de tine. Căci aceştia au o raţiune conducătoare proprie şi porniri definitorii. Tu însă nu-ţi abate privirea asupra lor, ci mergi înainte pînă la capăt, purtînd de grijă sa fii totdeauna de acord cu natura ta specifică de om şi cu interesul comunităţii. Mai ales că, de fapt, calea amîndurora este una şi aceeaşi.

4. Înaintez pe drumul meu, străbătînd cele potrivite cu legile naturii, pînă cînd mă voi prăbuşi şi voi înceta să exist, înapoind răsuflarea aerului inspirat zi de zi, căzînd pe pămîntul, din care tatăl meu a cules sămînţa ce m-a zămislit, mama a luat sîngele, doica a luat laptele; pe acest pămînt, din care, timp de atîţia ani mă hrănesc şi mă adăp zilnic, care mă rabdă, îl calc şi îl folosesc în atîtea feluri.

5. Nu ţi se admiră agerimea minţii ? Sînt însă celelalte multe însuşiri, despre care nu poţi spune că nu le ai, fiindcă nu eşti lipsit de ele de către natură. Aşa că, dăruieşte-te cu desăvîrşire acestora, tocmai fiindcă toate stau în puterea ta: onestitatea, gravitatea, forţa de a răbda suferinţele şi greutăţile, de a nu fi nesăţios de plăceri, împăcarea cu propria-ţi ursită, cumpătarea, modestia, bunăvoinţa, libertatea de spirit, simplitatea în atitudini, seriozitatea în vorbe şi fapte, măreţia sufletească. Nu simţi cît de multe sînt cele cărora poţi să te dăruieşti, chiar din momentul de faţă şi despre care nu ţi-e îngăduit să spui ca justificare, că nu ţi le-a dat natura drept zestre, ori că nu sînt de folos şi, totuşi, din proprie voinţă te laşi mai prejos decît ceea ce-ţi este cu putinţă să faci. Dar, cînd cîrteşti, cînd te legi cu încăpăţînare de viaţă, cînd linguşeşti, cînd arunci vina greşelilor tale pe seama trupului, cînd vrei să placi, cînd te laşi subjugat de patimi, sau cînd frămînţi în minte atîtea gînduri, toate acestea le faci din constringere,

fiindcă n-ai nici o înzestrare naturală ? Nu, jur pe toţi zeii ! Căci de multă vreme ai fi putut să te îndepărtezi de toate şi să nu fii învinovăţit de nimeni, chiar dacă ar fi vrut, decît de o prea mare lenevire a spiritului, de o prea mare greutate de înţelegere a lucrurilor. Trebuie însă să te obişnuieşti îndelung şi continuu cu aceasta şi să nu te complaci într-o asemenea încetineală a gîndirii.

6. Un om oarecare, spre exemplu, ori de cîte ori face un serviciu cuiva, s-a obişnuit să-i pună aceluia la socoteală înlesnirea făcută. Altul, cu toate că nu are această obişnuinţă, îl priveşte, totuşi, pe cel ajutat ca pe un datornic şi ştie că a făcut un bine. Un altul, însă, nu numai că, într-un anumit fel, nici nu ia în seamă ce-a săvirşit, dar se aseamănă cu viţa de vie care îşi poartă ciorchinii, şi odată ce şi-a dat propria roadă nu mai pretinde nimic altceva, după cum nici calul nu cere nimic cînd îşi urmează drumul lui, sau câinele cînd aleargă vînatul ori albina după ce a produs mierea[89]. Deci şi omul nu trebuie să se laude în gura mare că a făcut un bine ci să păşească la săvîrşirea altei fapte bune întocmai ca viţa de vie care mereu, în anotimpul hotărît, îşi poartă rodnică ciorchinii. Aşadar, să fie printre aceia care, dintr-un anumit punct de vedere, înfăptuiesc ceva şi nu bagă de seamă ce-au făcut?[90]. ,,Da, fără îndoială!" Dar totuşi trebuie să ţii seamă ce faci ! căci, se spune că este propriu pentru orice fiinţă socială [91] să simtă că desfăşoară o activitate de interes comun şi pe Zeus, să vrea ca şi semenul său din comunitate să simtă. Este adevărat ceea ce spui, dar ai înţeles greşit ceea ce s-a zis acum. Din această cauză, vei face parte dintre aceia

[89] Cu aceeaşi semnificaţie, Seneca (cf. *De beneficiis,* IV, 12, 5) foloseşte ca exemplu soarele. Potrivit stoicismului şi mai ales lui Chrysippos, activitatea şi faptele înţeleptului trebuie să fie în acelaşi timp, naturale ca însuşi impulsul care le produce, dar şi bine gândite şi conştiente.

[90] Fără a-şi da seama, fără spirit de consecvenţă, acţionînd la întîmplare. Va fi unul din reproşurile făcute stoicismului de Plotin. care apăra acţiunile umane ca stări de conştiinţă.

[91] Termenul „fiinţă socială" este un termen curent la Marcus Aurelius.

despre care am amintit la început[92]. Căci şi aceştia se lasă înşelaţi de o logică în aparenţă convingătoare. Dacă vrei să desluşeşti înţelesul celor afirmate, nu te teme şi din cauza fricii nu neglija nici o acţiune folositoare tuturor.

7. Rugăciunea atenienilor: ,.Dă ploaie, dă ploaie, iubite Zeus, peste holdele atenienilor şi peste cîmpii !" într-adevăr, o rugăciune nu trebuie rostită decît aşa: cu simplitate cu spirit independent şi curat.

8. La fel cum se poate spune, în mod curent: „Asclepios[93] a rînduit acestuia călăria, celuilalt băile reci, ori unuia mersul cu picioarele goale", tot aşa se poate spune: Natura universului a rînduit acestuia boală, infirmitate, pagubirea unui bun ori altceva asemenea". Căci. în prima alirmaţie „a rînduit" desemnează că i s-a prescris bolnavului un anumit remediu, fiindcă era potrivit pentru însănătoşirea sa, după cum în a doua afirmaţie "a rînduit" înseamnă că a fost ursit unui om un anumit eveniment fiindcă era potrivit cu ceea ce i se hărăzise de către destin. Căci astfel şi noi spunem că aceste evenimente ne sînt pot tivite, după cum meşterii zidari zic, că pietrele dreptunghiulare rînduite în construirea zidurilor sau în piramide, se îmbină între ele, fiindcă se potrivesc una cu alta. Căci, într-un cuvînt, există o singură armonie universală şi după cum universul, acest corp atît de mare este alcătuit şi desăvîrşit ele toate corpurile, tot aşa şi soarta, acest fel de cauză simplă şi primară apare întregită de către celelalte cauze particulare. Dealtfel, ce spun acum, înţeleg şi oamenii de rînd, fiindcă şi ei au obiceiul să zică: „Soarta n-a adus aceasta". Prin urmare, un eveniment i-a fost adus unuia, iar celuilalt i-a fost ursit altul. Să primim deci evenimentele şi rînduielile vieţii, întocmai ca pe cele rînduite de Asclepios. Cu siguranţă că printre cele prescrise sînt şi unele lucruri neplăcute, dar le

[92] Adică în cartea a V-a, 3

[93] Medic vestit, cf. Homer, *Iliada II*, 731, IV, 194; mai tîrziu divinizat ca fiu al lui Apollo şi zeu al medicinei, cf. *Imnurile homerice, Imnul lui Apollo, 16.* Centrul cultului lui Asclepios era orasul Epidaur, în Argolida. Numele latin este *Aesculapus.*

primim degrabă şi cu bucurie chiar, în speranţa însănătoşirii. în acelaşi fel să *soco*teli, pentru tine, desăvîrşirea şi armonioasa împlinire a tuturor color plănuite sau hotărîte de natură, cum ai considera propria-ţi sănătate. Primeşte, de asemenea, în acelaşi fel, degrabă şi cu bucurie, tot ceea ce se petrece, chiar dacă unele întîmplări îţi par mai împovărătoare, fiindcă ele acţionează astfel, pentru desăvîrşirea sănătăţii universului, pentru un drum fără obstacole al lui Zeus, pentru buna indeplinire a activităţilor sale.

Căci ele n-ar fi fost aduse în calea nimănui, dacă acest ceva n-ar interesa în ansamblu întregul univers[94] fiindcă nu produce natura, la voia întîmplării, ceva ce nu corespunde întregului cîrmuit. În concluzie, trebuie să suporţi tot ce ţi se întîmplă pentru două motive raţionale: primul, că ţi se întîmplă ţie, îţi este prescris şi hărăzit, într-un fel anumit, de sus, urzit pentru tine şi ţesut din cele mai înţelepte cauze de destin. Al doilea, că ceea ce se întîmplă în mod diferit fiecăruia, pentru cel care cîrmuieşte întregul univers reprezintă o cauză a bunului său mers, a desăvîrşirii şi, pe Zeus. chiar a propriei existenţe. Căci este atinsă întreaga perfecţiune a universului dacă este întreruptă legătura strînsă şi înlănţuirea atît a părţilor sale componente cît şi a cauzelor. Iar tu le întrerupi, atît cît îţi stă in putinţă, de cîte ori cîrteşti împotriva evenimentelor, şi într-un fel oarecare le nimiceşti [95].

9. Nu fii abătut, nu renunţa şi nu te lăsa descurajat dacă nu poţi săvirşi fiecare acţiune după dreptele îndrumări ci în momentul cînd ai greşit, revino şi bucură-te, dacă cele mai multe din acţiunile tale sînt cu adevărat omeneşti şi îndrăgeşte acest scop spre care ai revenit; nu te întoarce însă către filozofie ca spre un educator, ci aşa

[94] Joc de cuvinte — pentru a sublinia într-un stil cît mai plăcut, că totul este hărăzit dinainte oricărei părţi componente a universului, atît în folosul acesteia, ca element, cît şi întregului din care face parte.

[95] Text foarte important pentru a înţelege colaborarea omenească la realizarea ordinii universale (cf. în acest sens, V. Goldschmidt. *Systheme stoicien.* p. 101. Paris 1953). De aceea, este preluat de Leibnitz, *Theodiceea,* ed. Janet, vol. II, p. 207.

cum năzuiesc bolnavii de ochi către burete sau către ou, ori ceilalţi bolnavi către cataplazme şi prişniţe, căci în felul acesta, nu vei arăta cu lăudăroşie supunerea ta faţă de raţiune, ci în raţiune îţi vei afla cu adevărat liniştea. Aminteşte-ţi, dealtfel, că filozofia doreşte numai acele lucruri rîvnite de propria ta natură, tu însă tînjeşti după altele, care nu sînt potrivite cu natura. Şi ce este mai salvator decît ceea ce doreşte natura ? Oare nu din această cauză, plăcerea ne face să şovăim ? Ia seama, totuşi, dacă nu sînt mai vrednice de dorit: măreţia sufletului, spiritul de independenţă, sinceritatea, bunăvoinţa, pietatea ? Căci ce poate fi mai salvator decît însăşi înţelepciunea din clipa cînd îţi dai seama ce stabilitate şi ce mulţumire dăruieşte in toate împrejurările puterea de a înţelege şi de a şti.

10. În anumit sens, lucrurile sînt ascunse într-un asemenea văl, încît chiar unor filozofi, şi nu puţini şi nici celor mai lipsiţi de însemnătate, li s-a părut că sînt cu desăvîrşire de nepătruns[96]. În afară de aceştia, chiar şi stoicilor li se par foarte greu de înţeles. Căci corespondenţa dintre spiritul şi percepţiile noastre este adeseori nesigură. Atunci, unde poate fi găsit ceva care să fie sigur şi neschimbător ? Întoarce-te acum şi preţuieşte cele ce-ţi sînt puse în faţă: cît sînt de vremelnice şi de grabnic pieritoare, putînd să se afle în stăpînirea unui desfrînat, a unei femei de moravuri uşoare sau a unui tîlhar. După aceasta, treci la comportamentul celor cu care trăieşti acum, pare de nesuportat cel mai blind şi mai plăcut dintre ei, ca să nu mai spun, cît e de greu pentru fiecare să se suporte. Prin urmare, în atari tenebre, într-o astfel de cloacă murdară, într-o asemenea scurgere a timpului, a substanţei, a mişcării şi a acelor care sînt în permanenţă mişcate, chiar nu pot să-mi dau seama ce este oare vrednic să fie preţuit, sau, pînă la urmă, să merite să fie rîvnit cu ardoare. Ba dimpotrivă, trebuie să se convingă

[96] Aluzie la scepticismul discipolilor lui Platon, încadrati în *Noua Academie,* cu privire la posibilităţile de cunoaştere a realitatii.

fiecare să accepte descompunerea naturală, să nu se mînie din cauza trecerii timpului, ci să-şi afle liniştea numai în aceste principii: că nu mi se va întîmplă nimic care să nu fie în concordanţă cu natura întregului univers, al doilea că in mine există puterea de a nu face nimic în afara voinţei Zeului şi geniului meu şi că nimeni nu mă sileşte să părăsesc această convingere.

11. Dar pentru ce oare folosesc eu sufletul meu acum ? Clipă de clipă, aceasta trebuie să se întrebe omul şi să .se cerceteze, cît mai riguros: „Ce am eu în această parte din mine care se numeşte raţiune conducătoare ? Şi al cui suflet îl am eu acum ? Nu este cumva al unui copil, al unui adolescent, ori al unei femei sărmane sau al unui ţăran, ori, cumva, al unui tiran, sau al unei fiare ?”

12. Poţi chiar din această clipă să înţelegi ce fel de conţinut au cele pe care gloata le consideră drept bunuri. Căci. dacă cineva socoteşte unele din realităţile înconjurătoare cu adevărat bunuri, de exemplu, înţelegerea raţională, cumpătarea, spiritul de dreptate, bărbăţia, nu mai poate să-şi plece urechea spre unul care ar cleveti împotriva lor, căci nu se împacă cu cele ştiute despre bunuri. Dar, dacă cineva ar auzi că se cleveteşte asupra celor care par bunuri celor mulţi, va asculta şi va primi cu uşurinţă ironia, ca şi cum ar auzi cele spuse cîndva de poetul comic[97]. Astfel, chiar şi mulţimea arată că-şi dă seama de deosebirea dintre ele. Căci dacă n-ar fi aşa, în primul caz, nu s-ar fi împotrivit clevetirii şi n-ar fi respins-o ca nevrednică de noţiunea de bine, iar în al doilea caz, fiindcă se vorbea despre bogăţie şi căile către o viaţă îmbelşugată şi către glorie, le-ar fi primit ca spuse la momentul potrivit şi chiar cu mult spirit. In concluzie, treci acum mai departe şi întreabă-te dacă trebuie să fie preţuite şi dacă e necesar să fie considerate bunuri unele de felul acestora, de vreme ce, deşi au fost socotite convenabile se poate spune că cel care le-a dobîndit „din

[97] Vers din Menandru, cf. ed. Koch, *fragm.* 530 „*tu ai casa ta plină de bunuri*".

cauza belşugului, nu mai găseşte locuri unde să se uşureze” [98].

13. Sunt alcătuit din elementul formal şi din cel material[99]. Nici unul, însă, dintre aceste două elemente nu se *va* pierde în neant, după cum nici unul nu s-a ivit din nefiinţă. Căci, fără îndoială, oricare parte a mea va fi rînduită, prin transformare, într-un alt element, din nou, apoi, se va schimba şi el într-o nouă parte din angrenajul universului şi în felul acesta, necontenit, pînă în veşnicie. *Eu* însumi m-am ivit ca urmare a unei asemenea transformări, precum au apărut, tot aşa, şi cei care m-au zămislit, într-un dute-vino neîntrerupt, pînă în altă veşnicie. Căci nimic nu se împotriveşte unei astfel de exprimări, chiar dacă existenţa şi devenirea universului sînt rînduite pe perioade determinate cu rigurozitate.

14. Raţiunea şi meşteşugul raţionamentului[100] constituie puteri îndestulătoare şi pentru ele şi pentru lucrările făcute in acord cu ele. Prin urmare, ele-şi iau plecarea dintr-un principiu primar propriu şi-şi urmează calea către ţinta pe care şi-au propus-o înainte. Decurgînd din aceasta, astfel de activităţi sînt numite Catorthoseis[101] ceea ce semnifică deopotrivă direcţia dreaptă a drumului străbătut.

15. Nu trebuie ataşat omului, în măsura în care este om. nimic din cele fără legătură cu ideea de om. Căci ele nu reprezintă cerinţe obligatorii pentru om, nu sînt nici implicate în natura omului, nici nu sînt o desăvârşire a naturii omeneşti. Prin urmare, în ele nu constă scopul hotărît pentru om şi nici nu contribuie la atingerea ţelului suprem care este binele. Mai mult încă, dacă vreuna din ele ar fi a omului, n-ar trebui dispreţuite de către acesta,

[98] *Ibidem, fragm.* 491.

[99] Asupra dualităţii — element formal — element material, în alcătuirea tuturor componentelor universului, a se vedea şi cartea a IV-a. 21.

[100] Adică filozofia.

[101] Termen propriu filozofiei stoice care arată conduita dreaptă, acţiunea dreaptă. La Marcus Aurelius nu se mai intîlneşte. Termenul este definit şi explicat de Cicero, *De finibus bonorum et malorum,* III. 45.

nici n-ar trebui ca el să li se împotrivească, de vreme ce-i aparţin; nici n-ar fi vrednic de laudă cel desprins de necesitatea lor, precum nici cel înclinat să se restrîngă în folosirea vreuneia din acestea, dacă ele ar fi cu adevărat bunuri. Acum, raţionînd dimpotrivă, în măsura în care cineva se lasă lipsit de acestea sau de altele asemănătoare, fiind fără vreuna din ele, îndură absenţa, este cu atît mai mult un om de bine.

16. În felul în care, parte des, îţi formezi, în imaginaţia ta, reprezentările unor lucruri, în acelaşi fel va fi şi gîndirea ta. Căci sufletul este totdeauna nuanţat potrivit cu imaginile pe care şi le face. Prin urmare, colorează-l cu obişnuinţa unor astfel de reprezentări, ca de exemplu: „Oriunde ţi-este hărăzit să trăieşti, pretutindeni se poate trăi cum se cuvine". Îţi este sortit să vieţu-ieşti la curtea împărătească, chiar şi acolo se poate trăi cinstit, aşa cum se cuvine. Şi iarăşi ai în vedere ca scopul datorită şi în vederea căruia a fost alcătuit fiecare este şi punctul final către care este purtat; că în punctul spre care este purtat se află ţelul fiecăruia; că în punctul unde se găseşte scopul său, acolo este şi folosul şi binele fiecă- ruia. Iar pentru o fiinţă raţională înseamnă buna convie- ţuire cu semenii săi. Încă de multă vreme s-a arătat că noi am fost născuţi pentru viaţa în societate. Oare nu este lămurit că ordinele inferioare ale vieţuitoarelor au apărut pentru cele superioare, iar acestea pentru convieţuire şi colaborare mutuală ? Iar animalele însufleţite sînt superioare lucrurilor neînsufleţite şi fiinţele raţionale, animalelor.

17. Este o neghiobie să alergi urmărind ceva cu neputinţă de realizat şi este imposibil ca cei netrebnici să nu facă ce le este caracteristic.

18. Nimic nu se întîmplă nimănui, încît, prin natura[102] alcătuirii sale, să nu-l poată suporta. Fiindcă aceleaşi lucruri se întîmplă şi altuia, care totuşi stă

[102] A se înţelege prin natură, ceea ce Marcus a definit si va defini în continuare: natura unei fiinţe raţionale si politice, cf. VI, şi VIII, 7, care totdeauna, în mod natural, este în armonie cu ceea ce creează Logos-ul universal.

neclintit şi rămîne de neînfrînt, fie pentru că nu-şi dă seama ce i s-a întimplat, fie că vrea să dea dovadă de măreţie sufletească. Este cel puţin ciudat, oricum, ca neştiinţa şi orgoliul să fie mai puternice decît înţelepciunea.

19. Împrejurările exterioare, prin ele însile, nu ating in nici un caz sufletul: nici nu au drum deschis către suflet, nici nu pot să-1 abată din cale sau să-i schimbe atitudinea. Singur sufletul se abate sau se mişcă, iar în ceea ce priveşte întîmplările de importanţă secundară şi le modelează pentru sine, potrivit cu părerile prin care le apreciază în raport cu el însuşi.

20. După un alt raţionament, omul ne este cel mai apropiat nouă, deci, într-o asemenea măsură eu trebuie să le fac bine şi să-i suport. în măsura însă, în care unii din ei stau împotriva treburilor specifice şi potrivite mie, ei devin pentru mine asemeni unora din lucrurile indiferente [103]: nu mai puţin decît soarele, decît vintul, sau decît o sălbăticiune. Activităţile mele exterioare ar putea sâ fie împiedicate de către aceştia; ei însă nu pot să devină o frînă a pornirilor şi dispoziţiilor mele interioare, datorită puterii sufletului de a se determina şi de a-şi schimba orientarea. Căci inteligenţa întoarce şi schimbă once obstacol al acţiunii într-un principiu folositor şi ceea ce fusese obstacol pentru acţiune devine mijloc de sprijin al acelei acţiuni, iar ceea ce fusese o piedică în calea omului devine un nou punct de plecare pentru continuarea drumului său.

21. Dintre toate lucrurile din univers preţuieşte pe cea mai importantă, adică acea parte care se foloseşte de tot şi cîrmuieşte totul. Cinsteşte, de asemenea, partea cea mai importantă din cele ce sînt în tine căci şi ea provine din aceeaşi origine cu cea dintâi [104]. Fiindcă în tine însuţi, ea

[103] Indiferente, adică cele care nu fac parte nici din categoria binelui, nici din cea a răului.

[104] Menţiune a raţiunii conducătoare a universului şi a celei conducatoare a fiecărei fiinţe raţionale, parte a raţiunii, avînd aceeaşi natura si esenţă divina.

este partea care se foloseşte de toate şi viaţa ta proprie este călăuzită de această fiinţă raţională.
22. Ceea ce nu este vătămător pentru cetate, nu dăunează nici cetăţeanului. Prin urmare, faţă de toate închipuirile datorită cărora socoti că ai fost lezat, aplică această regulă limită: „Dacă intîmplarea care s-a ivit nu prejudiciază cetăţii, nu mă atinge nici pe mine. Iar dacă cetatea este vătămată, nu trebuie să mă minii împotriva răufăcătorului. La ce bun să-1 iau in seamă ?
23. Reflectează cît mai des la repeziciunea cu care trec şi dispar cele existente, precum şi cele care se nasc. Căci substanţa curge într-un flux continuu, la fel ca un rîu; căci forţele active sînt în cursul unor transformări neîntrerupte, iar cauzele suportă mii de schimbări. Şi nu este nimic statornicit definitiv, nici chiar cele foarte apropiate; rămîne doar vecia vremii care s-a scurs şi genunea nemărginită a viitorului in care toate se pierd. Cum să nu fie deci socotit nebun cel care, in asemenea situaţii, se mîndreşte, se zbuciumă sau se vaită, ca unul care a fost tulburat, fie intr-un anumit moment, fie pentru o perioadă mai lungă ?
24. Adu-ţi aminte de întreaga substanţă a universului, din care faci parte ca cel mai neînsemnat element; adu-ţi aminte de întreaga vecie, din care ţi-a fost hărăzită o scurtă şi măruntă durată, aminteşte-ţi de urzelile soartei din care tu eşti o parte atît de mică.
25. Greşeşte un altul cu ceva fată de mine ? El va *v*edea El are o stare de spirit şi un fel propriu de a acţiona. Eu am acum ceea ce doreşte natura comună a universului şi fac ce vrea structura mea.
26. Partea care cîrmuieşte şi stăpîneşte sufletul tău să fie nezdruncinată de orice frămîntare a cărnii, fie plăcuta, fie dureroasă. Ai grijă să nu se apropie de această frămîntare a cărnii, ci mărgineşte şi circumscrie patimile la părţile afectate. De cîte ori, însă, se transmite printr-un alt mijloc de comunicare, firesc pentru corpul cu care face un întreg şi ajunge pînă la gîndire, nu trebuie să încerci o

împotrivire faţă de senzaţie care este totuşi de la natură, ci raţiunea conducătoare din tine să nu facă aprecierea nici că este un bine, nici ca este un rău.

27. Trăieşte împreună cu zeii ! Iar împreună cu ei vieţuieşte acela care le arată necurmat că sufletul său este mulţumit cu cele hărăzite de soartă, făcînd tot ceea ce doreşte geniul său pe care l-a dăruit fiecăruia Zeus, ca ocrotitor şi călăuză, parte desprinsă [105] din puterea creatoare a lui însuşi, Şi acest geniu este gîndirea şi raţiunea fiecărui om.

28. Oare te mînii cumva împotriva aceluia căruia-i put subţiorile a năduşală ? Sau, te revolţi împotriva celui căiii ia îi duhneşte gura ? Ce-ar putea să facă ? Aşa îi este gura, astfel îi sînt subţiorile ! Din astfel de locuri, în mod necesar se răspindeşte o asemenea duhoare. Dar omul are raţiune, se spune. Şi, dacă s-ar preocupa mai mult ar putea sesiza ceea ce dăunează altora. Şi ţie ţi-ar fi de folos o astfel de înţelegere, fiindcă şi tu ai raţiune de asemenea. Pune în mişcare judecata lui, cu ceea ce ai tu raţional. Fă-1 să-şi vadă greşeala. încearcă să-1 previi. Dacă-ţi ascultă sfatul îl vei vindeca, fără să mai fie nevoie de mînie.

Fără nimic dramatic, nici ca o curtezană sclifosită [106].

29. Chiar din acest moment îţi stă în putere să trăieşti după cum ai gîndi în clipa cînd eşti pe punctul de a pleca din viaţă [107]. Iar dacă nu ţi se îngăduie, atunci părăseşte viaţa într-un asemenea fel, totuşi, ca şi cum n-ai încerca nici o suferinţă. „Este fum şi plec". De ce socoteşti aceasta o ispravă ? Pînă cînd nimic de felul acesta nu mă alungă, ramin cu sufletul liber şi nimeni nu ma va împiedica să fac ceea ce vreau, iar eu doresc ceea ce apare potrivit cu natura unei fiinţe sociale şi raţionale.

---

[105] Conform mitologiei greceşti posthomerice şi posthesiodice, orice *daimon* personal era o parte desprinsă din Zeus, pe care omul o primea în momentul concepţiei, deci înainte de naştere.

[106] Textul original confuz şi cu lacune.

[107] Textul manuscriselor este obscur şi plin de lacune. Conform opiniei lui Gataker ar urma □□□□□□□□□. Deşi lecţiunea nu este unanim acceptată, traducerea noastră o preferă considerind-o cu punctul de vedere stoic asupra sinuciderii.

30. Gîndirea universului este de natură socială. Prin, urmare, a făcut pe cele mai slabe în hatîrul celor mai puternice şi pe cele mai puternice ca să se acomodeze unele cu altele. Priveşte cum sînt rînduite unele sub altele, cum sînt dispuse, cum este asigurat locul fiecăreia după importanţă şi merit şi, cum pe cele mai puternice le-a unit; printr-o comunitate de gînduri, pline de armonie şi reci proce.

31. Cum te-ai comportat pînă acum faţă de zei, faţă de cei care ţi-au dat naştere, faţă de iraţi, de femeie, de copii, de dascăli, de cei care te-au crescut, de prieteni de cei apropiaţi, faţă de sclavi ? întreabă-te dacă în raport cu toate atitudinile avute ţi se pot aplica cuvintele „Nici n-am făcut nici n-am spus ceva nedrept faţă de cineva”[108]. Adu-ţi aminte, de asemenea, prin cîte ai trecut şi cîte ai înlăturat ca să te poţi păstra, precum şi că istoria vieţii şi scopul menirii tale de om [109] s-au împlinit, aminteşte-ţi cîte ai văzut, frumoase şi bune, cîte plăceri şi dureri ai trecut cu vederea, cîte împrejurări aducătoare de renuroe ai dispreţuit şi faţă de cîţi nesăbuiţi ai arătat nobleţe de spirit.

32. Din ce cauză sufletele lipsite de dibăcie şi neştiutoare tulbură pe omul iscusit şi plin de cunoştinţe ? Dar, care suflet este iscusit şi plin de cunoştinţe ? Desigur, acela care cunoaşte începutul, sfîrşitul şi raţiunea, răspînditâ in substanţa universului şi care de-a lungul veşniciei timpului, rînduieşte totul prin evoluţii determinate periodic.

33. Nu peste multă vreme, vei fi cenuşă sau schelet, un nume, sau mai sigur, nici măcar un nume. Dealtfel şi numele e doar un sunet, un ecou. Lucrurile preţuite mai mult în viaţă reprezintă zădărnicii, degrabă

---

[108] Homer, *Odiseea* IV, 690 Diogene Laertios îl atribuie totuşi lui Pithagora (VIII, L'2). cu atît mai mult cu cît doctrina examenului de conştiinţă este preluată de stoicii tîrzii de la neopitagoreici.

[109][109] Cf. VI. 28. unde acest termen are un sens mai restrîns.

[110] Hesiod, *Munci* şi *zile,* v. 197.

sînt supuse putreziciunii, nimicuri, asemenea unor căţei care se muşca între ei, unor copii antrenaţi în discordii zadarnice şi vremelnice, care acum rîd şi abia după o clipă izbucnesc în plîns; buna-credinţă, pudoarea, justiţia şi adevărul... „Au fugit de pe pămîntul întins, spre Olimp” [110]. Aşadar, ce te mai leagă de acest pămînt, din moment ce toate pe care le cunoşti prin simţuri sînt lesne schimbătoare şi pe urma nu mai există, şi chian simţurile se dovedesc neclare, uşor înşelătoare, iar viaţa însăşi un abur al sîngelui şi cînd, a fi preţuit printre astfel de oameni, e o deşertăciune ? La ce bun, deci ? Aşteaptă cu seninătate, fie stingerea vieţii, fie transformarea ei. Şi pînă vine clipa potrivită a acestui sfirşit, ce e de ajuns ? Ce altceva decît să cinsteşti pe zei şi să-i binecuvântezi, să faci bine oamenilor, să înduri unele şi să înlături altele [111] ? Să-ţi aminteşti că toate acestea, cîte le vezi, sînt în afara cărnii şi vieţii tale, nici nu-ţi aparţin, nici nu sînt dependente de tine.

34. Totdeauna ai putea avea o fericită scurgere a vieţii, dacă ai merge pe drumul cel drept, sau dacă ai gîndi şi ai face totul cu o bună rînduială. Căci aceste două trăsături sînt comune şi sufletului divin şi celui omenesc şi oricărei fiinţe raţionale. Primul, că nu eşti împiedicat de către un altul [112] al doilea, că binele constă într-o dreaptă predispoziţie a sufletului şi în săvîrşirea binelui precum şi în obligaţia de a-şi selecta orice pornire în acord cu aceste doua precepte.

35. Dacă aceasta nu este răutatea mea, nici n-a fost făcută ca urmare a ei, nici nu pune în primejdie interesul comun, pentru ce îmi nelinişteai sufletul datorită ei? Şi care este dauna interesului comun ?

110

111 Preceptul stoic □□□□□□□□□□□□□□□□□□□□ — suportă şi respinge — recomandă acomodarea cu cele conforme cu natura, şi dominarea pasiunilor.

112 Id est de la săvîrşirea binelui.

36. Nu te lăsa tîrît [113], cu întreaga ta fiinţă, de închi-puire ci ajută-te după putere şi destoinicie, chiar dacă ele se împuţinează către un nivel mijlociu şi totuşi nu-ţi închipui că este o vătămare, căci cu siguranţă constituie un obicei rău. Ci, dimpotriva, fii asemenea bătrînului, care în momentul cind pleca, a cerut sclavului titirezul, cu toate că-şi amintea că e un titirez. Prin urmare, fă tot aşa şi în această situaţie [114]. Mai ales, fiindcă eşti determinat să apostrofezi de pe tribună[115]: „Omule, ai uitat ce sînt toate acestea ?" „Recunosc că e adevărat ce spui dar sînt rîvnite cu ardoare de către toţi ! „Deci, din această cauză trebuie să fii nebun şi tu ?" [116]. Căci, în ceea ce mă priveşte, eu pot oricînd să fiu un om fericit, în orice poziţie şi în orice situaţie mi-ar fi rezervate, fiindcă, de fapt, este un om fericit cel care-şi asigură un destin fericit, iar o ursită bună înseamnă activităţi sufleteşti fără cusur, porniri frumoase şi fapte bune.

---

[113] Influenţă directă a filozofiei lui Epictet, cf. Manualul, 16.

[114] Aluzie la o scenă dintr-o comedie necunoscută astăzi. Se pare că titirezul este simbolul lucrurilor de mijloc, indiferente, care nu intră nici în categoria bunurilor, nici într-a relelor.

[115] Adică în For, ale cărui tribune se numeau rostre.

[116] Raţionamentul urmareste sa stabilească realul conţinut si implicaţiile noţiunii de fericire.

CARTEA a VI-a

1. Substanţa universului este ascultătoare şi mlădie, iar raţiunea care o cîrmuieşte nu conţine în sine nici o cauză a săvirşirii răului, căci nu are răutate, nu acţionează aspru şi nici nu este nimic vătămat de aceasta. Aşadar, toate se nasc şi toate se desăvîrşcsc după îndrumările ei.

2. Cînd îţi îndeplineşti datoria, nu-ţi face nici o grijă, fie că tremuri de frig sau ţi-e cald, fie că moţăi, somnoros încă, sau ai dormit din plin, fie că afli de propria-ţi defăimare sau laudă, fie că poate ai să mori sau că faci altceva. Căci şi moartea este una din acţiunile care folosesc la întreţinerea vieţii. Prin urmare, este de ajuns şi în ceea ce priveşte moartea, dacă în momentul cînd se înfăţişează, îţi menţii buna dispoziţie.

3. Priveşte totdeauna în profunzimea lucrurilor. Să nu-ţi scape din vedere nici calitatea sa specifică, nici valoarea vreunei activităţi.

4. Toate cele supuse simţurilor şi cunoaşterii noastre se vor schimba cu repeziciune, fie că se vor preface în aburi, dacă este adevărat că se unifică substanţa primară, fie că se vor descompune şi se vor împrăştia.

5. Raţiunea, conducătoare supremă, ştie în ce fel este dispusă, ce săvîrşeşte şi asupra cărei materii îşi desfăşoară acţiunea

6. Cel mai înălţător mijloc de răzbunare împotriva făcătorilor de rele, este să nu fii niciodată asemenea lor.

7. Dăruieşte-ţi desfătarea unei singure bucurii şi liniştea unui singur prilej de odihnă: trecerea de la o faptă folositoare tuturor semenilor, la o alta utilă tuturor, aducîndu-ţi aminte, bineînţeles, totdeauna de zei.

8. Raţiunea conducătoare este acea parte a omului ce se trezeşte şi se modifică, care se realizează în felul dorit, putînd să-şi reprezinte după cum vrea ea, ceea ce se petrece.

9. Toate se desăvîrşesc în concordanţă cu natura întregului univers, aşadar, nu în conformitate cu o altă natură oarecare, fie că aceasta ar conţine lumea din afară, învelind-o de jur împrejur, fie că apare cuprinsă în ea, fie că, nepăsătoare. este îndepărtată de lume.

10. Ori dezordine, destrămare şi împraştiere[117] ori unitate, rînduială şi providenţă divină. În primul caz, la ceaş mai vrea să-mi petrec viaţa într-o asemenea lume alcătuită la întîmplare, într-o astfel de confuză dezordine ? Deci, de ce să mă preocup de altceva, decît de faptul că voi deveni cînd va pămint ?[118] De ce să mă zbucium îngrijorat ? Căci orice aş face şi pe mine mă aşteaptă descompunerea, în al doilea caz, cinstesc pe cel care mă cîrmuieşte, îmi găsesc cumpăna liniştii şi-mi pun nădejdea in el.

11. De cîte ori te vor constrînge împrejurările să te zbuciumi din adîncurile fiinţei, intoarce-te grabnic spre tine însuţi, nu-ţi ieşi din fire mai mult decît este necesar în raport de ceea ce te-a silit, căci numai astfel vei fi mai stăpîn pe armonia ta interioară, mai ales, dacă revii necurmat la aceasta.

12. Dac
îngriji desigur şi de soacră, dar drumul tău obişnuit te *va* purta necontenit către mamă. O astfel de semnificaţie au acum pentru tine Curtea şi filozofia. Revino cît mai des către povăţuirea celei din urmă [119] şi găseşte-ţi tihna într-însa, căci datorită îndrumărilor ei, cei de la Curte îţi vor părea suportabili şi tu lor, de asemenea.

13. Înt
mineare şi despre tot ce constituie aliment, gîndind că unul reprezintă hoitul unui peşte, altul al unei păsări, celălalt al unui purcoi, sau că vinul de Falera este must stors din struguri, ori că purpura e lină de oaie, muiată în sînge, de scoică, sau privitor la ceea ce ţine de iubire, că, de fapt, se

[117] Este o menţiune evident deformată, pentru contraargumentare. a filozofiei epicureice.

[118] Citat din Homer, cf. *Iliada* VII, v. 99.

[119] A se înţelege filozofia.

reduce totul la o simplă şi obişnuită frecare interioară şi după un oarecare spasm, o ejecţie vîscoasă [120]. Prin urinare, numai în măsura în care aceste reprezentări ating esenţa lucrurilor şi le examinează riguros pătrunzînd în profunzimea lor se vede cam ce fel de lucruri sînt. Tot astfel trebuie să se acţioneze faţă de toate aspectele vieţii, sa ne facem o imagine vrednică de crezămînt, absolut exactă asupra lucrurilor şi în orice situaţie, dezgolindu-1 pe fiecare, să ne dăm seama de vremelnicia lor, printr-o cunoaştere amănunţită, după ce le-am despuiat de tot învelişul datorită căruia aveau o valoare aparentă. De asemenea, trufia amăgitoare este primejdioasă; şi, de fiecare dată, cînd socoteşti că te ocupi numai de treburile ce merită osteneala, tocmai atunci te înşeli foarte mult. Ai în videre, deci, tot cu privire la cele afirmate pînă acum si cuvintele lui Crates [121] despre Xenocrates [122].

14. Majoritatea lucrurilor de care se minunează gloata aparţin categoriilor generale, cele ce dăinuiesc prin coeziune sau prin natura lor. pietrele, lemnele, smochina, viţa de vie, măslina: cele preţuite de către unii. cu puţin mai cumpăniţi se menţin datorită suflului vital: turmele de oi, turmele de vite; cele preţuite de către cei cu o spiritualitate mai înaintată există datorită unui suflet raţional, dar nu sufletului raţional universal, ci aceluia mărginit la înclinaţia pentru un anumit meşteşug, ori la simpta iscusinţă de dobîndire a unei mulţimi de sclavi [123]. Cine preţuieşte, însă, sufletul raţional universal al fiinţelor raţionale şi politice, nu se mai lasă abătut de către alte preocupări; mai presus de toate el îşi păstrează sufletul în deplină şi statornică armonie cu principiile raţiunii universale şi cu interesele fundamentale ale comunităţii şi

[120] Duritatea textului este justificata numai de aversiunea pe care Marcus Aurelius o avea pentru slabiciunile cărnii, dovedită, dealtfel, şi în viaţa de toate zilele.

[121] *Crates din Teba,* filozof cinic.

[122] Aluzie la un text, astazi necunoscut, al lui Crates. prin care critica pe Xenocrates, conducătorul „Academiei", după moartea lui Platon.

[123] La Roma, valoarea şi importanţa cetăţenilor era dată de numărul şi iscusinţa sclavilor.

totdeauna, cu stăruinţă, îşi dirijează pînă la capăt orice mişcare şi activitate şi colaborează cu cel de aceeaşi origine cu el, pentru atingerea scopului comun.

15. Unele abia aşteaptă să se nască, altele se grăbesc să dispară. Şi din ceea ce există, abia s-a zărit, că o parte s-a şi stins. Scurgerea şi transformarea împrospăteaza în continuu universul. întocmai cum neîntrerupta mişcare a timpului înnoieşte pentru totdeauna nemărginita veşnicie. In acest fluviu, deci, care din cele trecătoare pe lîngă noi intr-o scurgere zorită, merită să fie preţuite, din moment ce nu pot fi statornice ? E ca şi cum cineva ar începe sa ae împrietenească cu una din zburătoarele vrăbii, care, abia zărită, se şi şterge din privire, către zare. în acelaşi fel, însăşi viaţa fiecăruia este doar un abur al sângelui, o respiraţie din aer. După cum aerul, odată inspirat, e imediat restituit, ceea ce facem în fiecare clipă, este şi puterea de a respira, considerată în totalitatea ei, dobândită în momentul naşterii, ieri sau cu o zi înainte, alaltă ieri, şi care trebuie restituită aceleiaşi surse de unde a fost absorbită la început.

16. Nu merită să fie preţuit, nici faptul ca elimini aer, asemenea plantelor, nici că respiri, la fel cu animalele domestice sau fiarele, nici că te impresionează unele închipuiri, sau că eşti hărţuit de instincte, că-ţi duci traiul în turme, că te hrăneşti, fiindcă aceasta este asemenea excreţiei resturilor mincării. Atunci ce merită oare să fie preţuit ? Să fii aplaudat ? Nici atît ! Fără îndoială, că nici să fii aclamat şi linguşit. Căci elogiile din partea celor mulţi, sînt, în realitate, un plescăit al limbilor. îndepărtează-te, prin urmare, şi de biata glorie. Atunci, ce rămîne vrednic să fie preţuit ? Consider că merită a fi luat în seamă faptul că omul se mişcă potrivit cu firea proprie şi că se domină, tendinţă către care duc în acelaşi timp şi studiile şi artele. Căci, într-adevăr, orice meşteşug are în vedere ca ceea ce se pregăteşte! să fie folositor lucrului respectiv. Şi grădinarul şi viticultorul, care-şi îngrijeşte

viţa de vie, şi îmblînzitorul, care dresează mînjii, sau dresorul de cîini caută aceasta. Şi educatorii şi dascălii năzuiesc către aceeaşi ţintă. în concluzie, un asemenea ţel e vrednic să fie considerat. Şi dacă stăpîneşti bine acest lucru, nimic din celelalte nu-ţi vei mai dori. Oare nu vei înceta şi din nou vei da preţuire multora din celelalte ? Atunci nu vei mai fi independent, mulţumit cu propria-ţi persoană, netulburat. în mod necesar, atunci, pizmuieşti, eşti gelos, suspectezi pe cei ce-ar fi în stare să-ţi răpească aceste bunuri, unelteşti împotriva acelora care au ceea ce este apreciat de tine. într-un cuvînt, este strict necesar să fie într-o stare dc tulburare şi confuzie cel căruia-i lipseşte vreunul din aceste lucruri. în plus, un astfel de om, de multe ori, cîrteşte şi împotriva zeilor. Dar respec- tarea şi preţuirea propriei tale gîndiri te va face mulţumit, vei fi plăcut oamenilor şi recunoscător zeilor, fiindcă vei lăuda toate cele hărăzite şi rînduite de aceştia.

17. În sus, în jos, în cerc, se găsesc direcţiile în care sînt purtate elementele. Mişcarea virtuţii nu este însă în nici una din direcţiile respective, ci e ceva mai divin şi, inaintînd pe un drum greu de imaginat, îşi străbate, în chip desăvîrşit, calea sa.

18. Ce fel de gînduri ciudate îşi fac unii ! Ei nu consimt să preamărească pe contemporani, dar însemnă totuşi foarte mult pentru ei să fie lăudaţi de oamenii viitorului, pe care nici nu i-au văzut, nici nu-i vor vedea vreodată. Acest fel de a gîndi este aproape ca si cum ai fi mîhnit pentru faptul că cei care s-au născut cu mult înaintea ta, n-au spus vorbe de laudă despre tine.

19. Dacă ceva pare greu de realizat pentru tine, să nu socoteşti că este cu neputinţă oricărui om; dar daci ceva este posibil omului in general şi potrivit naturii sale, consideră că acest lucru poate fi înţeles şi făcut şi de către tine.

20. Ne-a zgîriat cineva cu unghiile în timpul excitaţiilor de gimnastică şi lovindu-ne tare. cu capul, ne-a

făcut o rană. Dar nu ne arătăm nemulţumirea, nici nu sîntem contrariaţi, nici nu-1 suspectăm, mai tîrziu. ca pe unul care ar fi făcut cu intenţie aceasta. Totuşi, ne păzim de el, dar nu ca de un duşman, nici cu neîncredere, doar îl evităm cu prudenţă binevoitoare. în acest fel trebuie oricine să se comporte şi în celelalte împrejurări ale vieţii. Adică să treacă cu vederea multe neplăceri ca şi cum ar veni din partea unor colegi în cursul unor exerciţii de gimnastică. Căci este cu putinţă să ne ferim, aşa cum am spus, dar fără a fi bănuitori şi a urî.

21. Dacă cineva poate să mă convingă şi să mă determine a sesiza că nu gîndesc şi că nu lucrez potrivit cu dreptatea, mă voi schimba bucuros, căci eu caut adevărul, prin care nimeni n-a fost vreodată vătămat este, insă, atins acela, stăruitor in greşeala şi în neştiinţa sa.

22. Eu fac ce se cuvine. Alte lucruri nu mă abat, căci ori sînt neînsufleţite, ori fără raţiune, ori au rătăcit şi nu cunosc drumul.

23. De fiinţele neraţionale şi, în general, de cele ce mi se opun mă folosesc înţelept, adică cu mărinimie şi în mod liber. De oameni, însă, fiindcă au raţiune, mă folosesc cu bunăvoinţa datorată unor membri ai societăţii, în orice împrejurare cheamă în ajutor pe zei, fără să te preocupe întrebarea cît timp trebuie să faci acest lucru, căci sînt de ajuns si trei ore astfel trăite [124].

24. Alexandru Macedon şi îngrijitorul catîrilor săi, dupa ce au murit au fost aduşi în siţuaţie asemănătoare, fie ridicaţi către aceeaşi germeni raţionali ai universului, fie risipiţi, deopotrivă, in atomi.

25. Reflectează cîte evenimente, privitoare atît la cele trupeşii cit si la cele sufleteşti, se petrec simultan cu

[124] Marcus Aurelius are in vedere aici meditaţia divină invocată prin rugaciune, care ajuta omului să-şi folosească bine timpul acordat pentru viaţă. Ideea este comună stoicilor recenţi, care, în unanimitate consideră că un interval de timp, astfel petrecut, orcit de scurt, valorează mai mult decît o perioadă lungă trăită in inactivitate. Cf. si Seneca, Epistulae, VIIC, 2 si CI, 15.

fiecare dintre noi într-o clipită a vremii: şi astfel nu te vei mai minuna, dacă mult mai multe şi mai exact toate evenimentele se desfăşoară deodată, în acest ansamblu unic şi atotcuprinzător, numit univers.

26. Dacă cineva iţi pune întrebarea, cum se scrie numele lui Antoninus, oare făcând efort, vei pronunţa fiecare dintre sunete ? Ori, dacă se mînie cumva, îi vei întoarce patima, mîniindu-te şi tu ? Nu vei pronunţa numele eu calm, rar, enumerînd şi aecentuînd fiecare dintre litere ? Deci. tot astfel adu-ţi aminte că şi în această viaţă, orice datorie e alcătuită dintr-un anumit număr de acţiuni. Trebuie dar, păstrînd în minte acest lucru, să înaintezi pînă la capăt pe drumul stabilit, fără să faci zgomot in jurul persoanei tale, fără să-ţi arăţi nemulţumirea impotriva celor satisfăcuţi.

27. Cît este de crud să nu dai libertate oamenilor să nazuiască spre ceea ce li se pare potrivit şi folositor ? Totusi într-o oarecare măsură, tu nu le dai această îngâduintă, de cite ori te iriţi, din cauză că greşesc. Căci ei sunt totdeauna atraşi spre acestea, ca spre unele care par potrivite şi folositoare pentru ei. Bine, dar ele totuşi nu sunt aşa cum par. Atunci, fără să te superi, tu eşti obligat sa-i înveţi şi să le arăţi realitatea.

28. Moartea, sfîrşitul tuturor senzaţiilor, al convulsiei instinctelor, sfîrşilul acestui du-te vino al gândului şi al îndatoririlor faţă de trup.

29. Este ruşinos că în viaţă trupul nu slăbeşte şi sufleul, în acest timp, se lasă totuşi, dinainte copleşit de slăbiciune.

30. Ai în vedere să nu porţi în tine prea mult dintr-un Cezar, nu te lăsa pătruns de un astfel de spirit, căci aşa ceva se întîmplă. Păstrează-te deci, simplu, bun. întreg şi curat. demn, natural, prieten al dreptăţii, pios, binevoitor, duios şi ferm in îndeplinirea celor ce se cuvine să faci. Luptă ca să rămîi aşa cum a vrut să te modeleze filozofia Respectă pe zei, ocroteşte pe oameni; viaţa este scurta.

Singura roadă a vieţii pămînteşti, o clară şi virtuoasă dispoziţie a spiritului şi activitatea pentru folosul comun. Fă toate acestea, după cum se cuvine unui învăţăcel al lui Antoninus. Aplică fermitatea şi interesul bine susţinui şi viguros pentru faptele potrivite pe deplin cu raţiunea, atitudinea sa egală în toate situaţiile, caracterul său venerabil, seninătatea înfăţişării, distincţia fermecătoare, nepăsarea faţă de glorie, rîvna deosebită depusă pentru înţelegerea precisă a treburilor, felul în care nu lăsa să-i scape nimic. înainte de a studia şi răstudia problema, înainte de a-i înţelege în profunzime toate aspectele, aminteşte-ţi cum răbda el pe cei care îl criticau pe nedrept, fără **c**a să răspundă, la rîndu-i cu reproşuri, cum nu se pripea la nimic şi nu accepta pîra calomnioasă; adu-ţi, de asemenea, aminte, cu cită pătrundere cerceta caracterele şi faptele, fără ca să fie însă dojenitor, sau sfios, bănuitor ori sofist; sau, cum se mulţumea cu puţin, de exemplu, în privinţa locuinţei, dormitului, mesei, îmbrăcăminţii şi serviciului său personal; gîndeşte-te totdeauna cît de mult iubea sinceritatea, cît era de răbdător, cum îndrăgea munca şi efortul; ori, de pildă, cum rămînea pînă seara în aceeaşi activitate, datorită felului său de viaţă, modest şi frugal, fără să fie nevoie s-o întrerupă, chiar pentru necesităţile naturale, în afara orelor obişnuite; ai în gînd şi cît era de statornic, de cumpănit şi de plăcut în prieteniile sale; puterea de a îndura să-i fie contrazise părerile şi bucuria cu care întîmpina pe oricine înfăţişa o soluţie mai bună, cît era do pios, fără să aibă. însă, superstiţii; fă toate acestea, pentru ca atunci cînd îţi va suna ceasul sfirsitului să ai aceeaşi conştiinţă curată, pe care a avut-o el.

31. Reîmprospătează-ţi puterile şi, recheamă-te pe calea cea dreaptă şi după ce te-ai trezit iarăşi şi ai înţeles că visele ţi-au adus nelinişti, priveşte din nou, în stare de veghe, cauzele tulburărilor tale, aşa cum le-ai privit in vis.

32. Sînt alcătuit dintr-un trup neînsemnat şi dintr-un suflet. Pe de o parte, deci, trupului îi sînt indiferente

toate, fiindcă nici nu e în stare să le deosebească între ele, iar gîndirii îi sînt indiferente toate activităţile care nu sînt ale ei. Pe de altă parte, activităţile care sînt ale ei toate sînt in puterea sa. Chiar şi asupra acestora, totuşi, ea acţionează numai cu privire la activităţile clipei prezente, căci faptele viitorului, sau cele care au trecut, acum, în clipa de faţă, ii sînt cu totul indiferente.

33. Cîtă vreme piciorul face ceea ce trebuie şi mîna ceea ce se cade, nici oboseala piciorului, nici truda mîinii nu sînt împotriva naturii. Tot astfel şi truda omului, cît timp îşi face datoria sa de om, pentru el, ca om, nu este împotriva naturii. Şi nu constituie un rău.

34. Cât de multe plăceri au simţit tîlharii, desfrînaţii, ucigaşii de părinţi, paricizii ?

35. Nu vezi cum, pînă la un punct, meseriaşii iscusiţi se pun de acord cu cei nepricepuţi, dar cu toate acestea nu contravin întru nimic învăţăturii propriei lor mese.., şi nici nu rabdă să fie abătuţi de la aceasta ? Şi nu ţi se pare măcar ciudat, că arhitectul şi medicul respectă regulile de bază ale meseriei proprii, mai mult decît ţine seama omul de raţiunea lui. partea comună cu zeii ?

36. Asia, Europa sînt doar unghere ale universului, toată apa pămîntului e doar o picătură din univers şi Mun tele Athos, un grăunte al universului. Toate sînt mărunte, grabnic schimbătoare şi supuse pieirii. Vin de acolo, de la această comună raţiune conducătoare, fie că sînt puse direct în mişcare, fie antrenate în aceeaşi cauzalitate. Chiar botul căscat al Ieului, otrava distrugătoare şi tot ceea ce face rău, spinii, noroiul reprezintă adaosuri complementare ale celor nobile şi frumoase. În consecinţă, să nu-ţi închipui că ele ar fi străine cumva de principiul venerat, ci ia totdeauna în considerare şi sursa comună a tuturor lucrurilor.

37. Cine vede în prezent, a văzut totul, adică şi cîte s-au ivit pînă acum din veşnicie şi cîte se vor scurge în

necuprinsa vreme, de acum înainte, căci toate au aceeaşi origine şi înfăţişare.

38. Cugetă cît mai des cu putinţă, la dependenţa reciprocă a celor din univers şi la raportul de conexiune statornicit între ele. Căci, într-un anumit fel, toate există într-o înlănţuire grandioasă a unora cu celelalte. În consecinţă, acestea există şi unele faţă de altele, potrivit aceleiaşi afinităţi, căci fiecare lucru se alătură unul altuia, în ordine, şi aceasta în virtutea unei mişcări de tensiune bine rînduită, a unei concordanţe mutuale şi a unităţii substanţei.

39. Adaptează-te faptelor şi evenimentelor hărăzite de soartă şi iubeşte, dar cu sinceritate, pe aceşti oameni, cu care împărtăşeşti aceeaşi ursită.

40. Un instrument, o sculă, tot ce este util, e socotit bun, dacă face treburile pentru care a fost construit, cu toate că autorul se află, de obicei, departe de locul unde **e** folosit. Cu atît mai mult, în lucrările făcute şi călăuzite de catre natura, puterea care le-a alcătuit există înlăuntrul lor şj ramîne în ele. În consecinţă şi mai mult se cade să fie resctată această putere şi să socoteşti că, dacă-ţi călăuzeste existenţa potrivit cu voinţa sa, viaţa ta se va petrece, in deplin acord cu gîndirea. În acelaşi fel, toate se desfaşoară. în cadrul întregului univers, în concordantă cu raţiunea lui.

41. Dacă socoteşti că este un bine sau un rău pentru tine un lucru din cele care se produc în afara voinţei tale, este absolut necesar, ca, după ce te-a izbit un asemenea rău sau ai fost lipsit de un astfel de bine, să cîrteşti împotriva zeilor sau să urăşti pe oameni, socotindu-i că sînt sau bănuind ca vor fi pricini ale lipsurilor sau nenorocirii tale? Deci, datorită deosebirii făcute intre evenimente, nedreptăţim de foarte multe ori pe semeni sau pe zei. Dacă am socoti bune sau rele, însă, numai pe acelea care stau în puterea noastră, nu mai rămîne nici o cauză, nici ca să

acuzăm divinitatea, nici ca să ne statornicim pe o pozitie duşmănoasă faţă de oameni.

42. Toti desfăsurăm împreună o activitate în vederea îndeplinirii unui scop, unii în deplină cunoştinţă de cauza si urmînd un plan raţional, alţii, dimpotrivă, fără chiar să-şi dea seama. Aşadar şi acei care dorm, spune, mi se pare Heraclit[125] „Lucrează şi participă împreună la muncă pentru împlinirea celor ce se petrec în univers"; dar fiecare colaborează într-un fel deosebit, pe scurt, adică, chiar si cel care cîrteşte sau încearcă să stea împotriva evenimentelor, căci universul se foloseşte şi de un asfel de om, fiindcă-i este necesar. Rămîne deci să-ti dai seama în ce categorie te stabileşti şi de ce fel de activitate te asezi. Căci acela care cîrmuieşte universul se va folosi de tine in modul cel mai potrivit, te va primi şi te va rindui ca parte printre cei care muncesc şi sînt folositori in îndeplinirea unui scop. Tu, însă, să ai grijă să nu devii o astfel de parte încît să ţi se aplice versul lipsit de valoare şi caraghios dintr-o tragedie, pe care-l aminteşte Chrysippos [126].

43. Soarele pretinde oare că e destoinic să săvîrşească ceea ce face ploaia ? Sau, Asclepios [127] se socoteşte vrednic să facă cele ale zeiţei purtătoare de roade [128] ? Sau fiecare dintre aştrii, nu se deosebesc unul de celălalt şi totuşi colaborează la împlinirea aceluiaşi scop ?

44. Dacă zeii au decis în privinţa mea şi a ceea ce trebuie să mi se întimple, bine au hotărît. Căci, nici nu este uşor să-ţi închipui un zeu lipsit de puterea de a alege. Pe de altă parte, datorită cărei cauze ar fi hotarit să mă împingă spre săvîrşirea răului ? Ce ar fi rezultat pentru ei, sau pentru universul de care se preocupă cu cea mai mare grijă ? Iar dacă n-au decis, ceva în mod special pentru

---

[125] Cf. Heraclit, *Fragmente der Vorsokratiker,* ed. Diels, fragm. 75.

[126] Cf. Plutarh, *De comm., Not.* XIV si Chrysppos. Ed. Arnim., fragm. 1181.

[127] Zeul medicinei, supranumit „Vindecătorul".

[128] *Demeter***,** sora şi soţia lui Zeus, zeiţa fecundităţii pamîntului. supranumită si Carpofora — purtătoarea de roade, venerata prin misterele celebrate în pădurea sacră din Eleusis.

mine, fără îndoială ei au hotărît asupra celor universale şi eu am datoria să primesc cu bucurie pe cele care se adaugă lor, ca nişte urmări fireşti, să mă simt mulţumit de evenimentele produse. Sau, dacă n-au hotărît asupra nici unui fenomen — dar, e o lipsă de pietate să credem aceasta — atunci să nu le mai aducem jertfe, să nu mai înălţăm rugăciuni, să nu mai jurăm pe ei, nici altele să nu mai facem, adică cele pe care le îndeplinim în mod obişnuit, ca pentru nişte zei, prezenţi totdeauna şi care vieţuiesc în mijlocul nostru. Dacă totuşi, zeii n-au decis asupra nici unui lucru referitor la persoana noastră, îmi este dată mie, însă, puterea de a alege în privinţa mea, iar pentru mine e necesar să hotărăsc căutarea a tot ce-mi este util; iar folositor pentru fiecare, este ceea ce se potriveşte cu structura şi natura lui. Natura mea este aceea a unei fiinţe raţionale şi politice. Deci, mie ca Antonin, cetate şi patrie mi-este Roma, iar ca om, universul. În concluzie, numai cele necesare acestor două comunităţi sînt pentru mine bunuri.

45. Tot ce se întîmplă fiecăruia este de folos universului. Atît este de ajuns. Acum, mai departe încă, dacă bagi bine de seamă, vei vedea, în general, că cele folositoare fiecărui om sînt utile şi celorlalţi; trebuie să înţelegi însă cuvîntul — folos, într-un sens mai comun, aplicabil şi lucrurilor de mijloc[129], adică acelora care nu constituie nici bunuri propriu-zise, nici rele adevărate.

46. La fel cum, cînd ţi se înfăţişează într-un amfi teatru sau în alte asemenea locuri, aceleaşi reprezentaţii, aceeaşi plictisitoare imagine, valoarea spectacolului se mic şorează, tot aşa, de-a lungul întregii vieţi încerci un senti ment de monotonie, căci toate se mişcă în sus şi în jos şi decurg din cauze identice. Oare, pînă cînd ?

[129] Lucrurile de mijloc stau între virtute, binele suprem şi răutate care este cel mai mare dintre rele. Sînt două categorii de lucruri de mijloc: „preferabile”, bunuri exterioare pe care înteleptul le doreşte cu moderaţie şi „nepreferabile”, adică de nedorit, ca sărăcia, boala, etc. Între aceste două alegorii, sînt cele absolut indiferente — aici Marcus, vorbind de "preferabile”, înţelege de folos evident, chiar la nivelul vieţii de toate zilele, din moment ce ele folosesc şi prietenilor şi rudelor.

47. Cugetă neîntrerupt, cîţi oameni, de cîte condiţii, din cîte profesii şi naţionalităţi, au murit pînă acum. Astfel, dacă vei coborî cu gîndul pînă în vremea lui Filistion[130], Foibos, Origanion. Intoarce-te acum cu mintea spre alte neamuri. Trebuie acum să schimbăm privirea retrospectivă spre epoca in care au trăit atiţia oratori iscusiţi sau dis tinşi filozofi, Heraclit, Pithagora, Socrates, ori, intr-o vreme mai veche, atiţia eroi şi într-o vreme mai recentă, atîţia comandanţi de oaste sau tirani; pe lîngă aceştia, Eudoxos[131], Hipparchos[132], Archimedes şi alţii, atit de subtili şi de pătrunzători prin natura lor, cu suflet mareţ, cu rivnă pentru muncă, ori alţii, nelegiuiţi sau trufaşi, sau filozofi care au dispreţuit viaţa scurtă, supusă pieirii, a oamenilor, ca de exemplu Menippos[133] şi cîţi alţii asemenea. Cugetă acum cu atenţie, la toţi aceştia, la faptul că zac vlăguiţi, din vremuri vechi. De ce oare este păgubitor pentru ei acest lucru ? Ori, mai mult, de ce pentru aceia care nu sînt încă numiţi ? într-un cuvînt, într-o astfel de situaţie, cu mult mai vrednic de preţuire este a-ţi duce viaţa în deplin acord cu adevărul şi cu dreptatea, a păstra o atitudine omenoasă, binevoitoare chiar faţă de cei pre făcuţi şi nedrepţi cu care convieţuim.

48. Cînd vrei să simţi o bucurie, gîndeşte-te la meritele acelora cu care trăieşti împreună: de pildă, la energia neobosită a unuia, la modestia altuia, la generozitatea sau la altă însuşire a celuilalt. Căci, cu siguranţă nimic nu farmecă mai mult ca exemplele de virtute ce strălucesc în obiceiurile şi caracterele celor cu care ne ducem traiul, mai ales dacă aşa ceva se întîmplă cît mai des cu putinţa.

---

[130] Medici ai antichităţii: Filistion, presupus autor al cărţilor asupra dietei incluse în Corpus-ul hipocratic, era originar din Locrida. Ceilalti doi sunt necunoscuţi.

[131] Filozof, discipol al lui Platon.

[132] Filozof, din epoca lui Ptolemaios Philadelphos, secoV al IV-lea — al III-lea î.e.n.

[133] Filozof cinic, originar din Gadara, elevul lui Metrocles, dis-ipolul lui Diogenes. A trăit în secolul al III-lea î.e.n., este fon datorul speciei literare „satira menipee”, protagonist în *Dialogurile morţilor***,** opera lui Lucian din Samosata, filozof sofist, 129-200 e.n.

49. Nu cumva te mîhneşti deoarece cîntăreşti doar atîtea litre[134] şi nu ai trei sute ? Sau, în acelaşi chip, că ti-e dat să vieţuieşti numai atîţia ani şi nu mai mult? Dar, după cum te mulţumeşti cu cîtă cantitate din substanţa universului ţi-a fost hărăzită, tot aşa trebuie să fii satisfăcut şi de timpul dat.

50. Încearcă să-i convingi pe toţi aceştia, chiar dacă o faci împotriva voinţei lor, de cîte ori raţiunea dreptăţii te îndeamnă astfel. Dacă ţi se împotriveşte vreunul, folosindu-se chiar de violenţă, întîmpină-l pe acesta cu o purtare cît mai plăcută, păstrează-ţi seninătatea şi calmul si foloseşte piedica ivită în cale, drept imbold spre altă virtute ; aminteşte-ţi că ai întreprins acţiunea cu rezerve şi că nu tinzi spre ceea ce este cu neputinţă. Prin urmare, către ce fel de scop năzuieşti ? Spre o ţintă de acest fel. Foarte bine, ţelul este atins. Cele pentru a căror săvîrşire am fost aduşi pe lume se îndeplinesc.

51. Cine este dornic de faimă[135] consideră activitatea altuia ca propriul său bun. Cel ce iubeşte plăcerile priveşte drept bun al său, propriile sale patimi, iar cel ce are cu adevărat gîndire limpede, recunoaşte ca bun propriu acţiunile şi faptele proprii [136].

52. Stă în puterea oricui să nu aibă nici un fel de părere despre cele ce i se întîmplă şi să nu simtă în suflet nici o tulburare; căci faptele, prin ele însile, nu sînt de natură să stîrnească părerile noastre.

53. Obişnuieşte-te să tratezi cu deosebită atenţie cele spuse de acela cu care discuţi şi pătrunde atît cît te ajută puterile, în sufletul vorbitorului.

54. Ceea ce nu foloseşte roiului, nu este util nici pentru albină.

55. Dacă navigatorii ar vorbi de rău pe cîrmaci şi bolnavii pe medic cui altuia ar mai da ascultare ? Sau, cum

[134] Unitate de măsură antică, oarecum egală cu o uncie — 0,28 g.

[135] Pentru această tripartită împărţire a caracterelor umane, cf. Platon, Republica, 480 a.

[136] Pentru argumentarea problemei, cf. si cartea a IX-a, p. 76.

ar mai acţiona cîrmaciul pentru salvarea celor cu care navighează împreună, ori doctorul pentru tămăduirea celor îngrijiţi ?

56. Cît de mulţi dintre cei cu care am venit pe lume o dată, în clipa de faţă, sînt duşi dintre noi !

57. Celor care au gălbinare li se pare amară mierea, apa stîrneşte spaimă celor bolnavi de turbare, iar copiilor mica lor minge rotundă le pare frumoasă. De ce m-aş mînia, aşadar ? Socoteşti că o părere greşită are asupra sufletului o putere mai mică decît fierea bolnavului de gălbinare şi decît otrava pentru bolnavul de turbare ?

58. Nu te va împiedica nimeni să trăieşti potrivit cu raţiunea naturii tale, iar în afara raţiunii universale nu ţi se va întîmpla nimic.

59. Ce fel de oameni sînt cei cărora vor să placă unii, în vederea căror scopuri şi datorită căror fapte ? Cu cîtă repeziciune veşnicia va învălui totul şi cîte a cuprins pînă acum ?

CARTEA a VII-a

1. Ce este viciul ? Acesta este ceea ce ai întîlnit de mulle ori [137]. Şi pentru orice împrejurare să-ţi fie la înde-mînă convingerea că viciul este ceea ce ai văzut de multe ori. Oriunde te-ai duce cu gîndul, în sus ori în jos, vei găsi aceleaşi vicii de care e plină istoria, în vremurile străvechi, în perioadele de mijloc, în epocile mai apropiate şi care şi acum sînt din belşug în oraşe şi în locuinţe. Nimic nu este nou, totul este obişnuit şi de scurtă durată.

2. Cum pot fi altfel distruse părerile, dacă reprezen tările care le-au provocat nu sînt înăbuşite ? Mai ales că stă în forţa fiecăruia să reîmprospăteze astfel de

[137] Definiţia dată aici viciului devine punct de pornire pentru maximele din cartea a IX-a, 42.

reprezentări [138]; se poate însă, cu privire la orice eveniment, să ai şi părerea cuvenită; deci, dacă se poate, de ce să mă zbucium ? La urma urmei, cele din afara judecăţii mele nu au nici o legătură cu propria-mi gîndire. înţelege şi vîră-ţi în minte acest adevăr şi fii drept. Ai posibilitatea să-ţi refaci viaţa. Priveşte cu raţiune din nou, acţiunile şi faptele tale cum le considerai cîndva, căci aceasta înseamnă a trăi viaţa din nou.

3. Pofta deşartă de pompă şi lux, reprezentările de pe scenă, turmele de oi, cirezile de vite, întrecerile luptă torilor cu lancia sînt asemănătoare unor oscioare zvirlite căţeilor, firimiturilor aruncate în bazine peştilor, poverilor trudnic purtate de furnici; sînt asemenea cu zborul încolo şi încoace al musculiţelor înspăimîntate sau cu dansul unor păpuşi trase de sfori; aşadar, faţă de aceste preocupări trebuie să păstrezi aceeaşi bună dispoziţie, să nu fii îndărătnic şi să te obişnuieşti cu gîndul că fiecare este vrednic de o preţuire egală cu valoarea preocupărilor sale şi cele pentru care s-a străduit.

4. Referitor la ceea ce vorbeşti trebuie să urmăreşti cu atenţie cuvînt cu cuvînt, privitor la porniri, se impune să analizezi cu seriozitate consecinţele posibile; pe de o parte, deci, să ai în vedere imediat urmarea ce poate produce şi scopul spre care tinzi, la una, şi semnificaţia cuvîntului rostit, la cealaltă.

5. Oare este de ajuns gîndirea mea să cuprindă aceasta ? Dacă este suficient, mă folosesc de ea ca de o unealtă dăruită de natura universului pentru a înfăptui lucrarea mea; dacă nu, este de ajuns, fie că încredinţez activitatea, dacă nu face parte din datoriile mele, unuia mai vrednic, care poate s-o ducă mai bine la capăt, fie că o voi îndeplini aşa cum pot, luînd, însă, pentru acest scop unul mai capabil, care sub îndrumarea mea să săvârşească

[138] Orice reprezentare trebuie reactualizată, înainte de a efectua o gîndire raţională, pentru a nu da naştere unor păreri care ar putea tulbura conştiinţa. Dealtfel, pentru morala practică a stoicilor şi în particular pentru viaţa lui Marcus Aurelius, paralelismul dintre viaţa propriu-zisă şi meditaţia riguroasă, introspecţia analitică este obligatoriu.

cele potrivite şi folositoare treburilor publice. Oricum, fie că o fac singur, eu însumi, fie împreună cu altul, trebuie să năzuiesc numai la aceasta, adică spre ceea ce este folositor şi potrivit cu interesul comunităţii.

6. Atît de numeroşi oameni, despre care s-au amintit atît de multe, sînt acum aruncaţi sub vălul uitării; pe de altă parte, tot atîţia care îi preamăreau pe aceştia sînt ei înşişi şterşi din amintire din vremuri străvechi.

7. Nu te ruşina că eşti ajutat. Căci ţi s-a hotărît să faci ce ţi-a fost încredinţat, asemenea unui soldat la ase dierea zidurilor unei cetăţi. Ce-ai face, spre exemplu, dacă, fiind şchiop, singur n-ai putea să urci pe metereze, dar împreună cu un altul ai putea s-o faci ?

8. Să nu-ţi provoace nici o tulburare cele ce urmează să se petreacă în viitor, dacă va fi nevoie vei ajunge şi acolo, purtînd ca îndrumător pentru rezolvarea lor, aceeaşi raţiune conducătoare de care te foloseşti acum pentru rezolvarea celor prezente.

9. Toate se împletesc unele cu altele, sfîntă este înlăn ţuirea lor şi aproape nici unul nu esle străin sau indepen dent fată de celălalt.. Căci toate sînt rînduite împreună şi desăvirşesc ordinea aceluiaşi univers. Fiindcă, din toate este alcătuit un singur univers, un singur zeu trăieşte în toate, o substanţă şi o lege unică, — raţiunea comună tuturor fiinţelor inteligente — şi un singur adevăr, deoarece numai una, fără îndoială, este desăvîrşirea celor de.origine şi natură identice, a fiinţelor care participă la aceeaşi raţiune.

10. Orice element material dispare într-o clipită în substanţa universului şi orice element formal cauzal este cu repeziciune absorbit spre raţiunea universală, iar amintirea oricărui lucru este înghiţită grabnic de veşnicie.

11. Pentru orice fiinţă raţională, aceeaşi faptă poate fi şi potrivită cu natura sa şi în acord cu raţiunea.

12. Ori eşti drept, ori sprijinit de către alţii.[139]

[139] Aceeaşi distincţie a caracterelor a mai fost formulată şi în cartea a III-a. capitolul al

13. După cum membrele corpului sînt elemente în cadrul aceloraşi unităţi, tot astfel şi raţiunea, deşi împărţită fiecărei fiinţe raţionale, este unică, fiind pregătită în vederea unei anumite colaborări. Dacă îţi vei spune, cît mai des cu putinţă: „Sînt o unitate din ansamblul fiinţelor raţionale", adevărul celor spuse acum va fi pentru tine mult mai izbitor; dacă însă, cu ajutorul literei r, îţi zici că eşti doar o parte[140], n-ai să iubeşti din inimă pe oameni, nici nu te vei bucura cu tot sufletul cînd faci bine[141], ci îl îndeplineşti, asemenea unei datorii formale, ca un om abil, nu ca o binefacere făcută ţie.

14. Orice o vrea soarta, e în stare să se năpustească din afară asupra părţilor care pot suferi în urma unor astfel de lovituri, căci ele, adică cele aflate în suferinţă, o vor plînge dacă vor dori. Eu, însă, dacă nu socotesc că ceea ce s-a intîmplat constituie un rău, nici nu mă simt vătămat. Şi este în puterea mea să nu gîndesc astfel.

15. Orice-ar face sau orice-ar spune cineva, eu trebuie să fiu bun, întocmai cum aurul, smaraldul sau purpura si-ar spune necontenit: „Orice-ar face sau orice-ar spune cineva, eu trebuie să fiu smarald şi să-mi păstrez culoarea mea strălucitoare".

16. Raţiunea conducătoare să nu se zbuciume nicidecum, vreau să spun adică nici să nu se teamă, nici să nu se lase stîrnită spre vreo dorinţă[142]. Dacă altcineva poate să se sperie sau să se întristeze, n-are decît s-o facă, fiindcă ea însăşi, prin felul său de a privi lucrurile nu se va lăsa împinsă spre asemenea abateri. Trupul să-şi poarte singur de grijă ca să nu îndure nimic, dacă poate, iar dacă

V-lea.

[140] Opoziţia membru, element al unui ansamblu □□□□ — si partea simplă luată dintr-un întreg □□□□ e prezentată şi la Platon, Phaedros 238 a vrea să exprime in opinia lui Marcus diferenţa între cel care trăieşte activ şi total preceptele morale şi cel care face din îndeplinirea lor o simplă formalitate.

[141] Din lecţiunile oferite, am optat pentru aceasta, fiind apropiata atît de cele afirmate în cartea a IV-a, 20, cît şi în cartea a IX-a, 42.

[142] Lecţiunea adoptată aici este acreditată de cele mai multe editii, si de cea a lui Johannes Stick, Teubner, 1903.

toti suferă, s-o spună; sufletul însă, locul unde se înfiripă spaima, tristeţea, care, într-un cuvînt, reprezintă focarul din care se ivesc părerile despre cele amintite, să nu sufere însă nimic, să nu încline către o asemenea părere. Raţiunea conducătoare îşi ajunge sieşi, atîta timp cît depinde de sine, dacă nu-şi face nici o nevoie, dacă nu-şi creează nici o lipsă. Ea rămîne senină, netulburată şi cu neputinţă să fie împiedicată de ceva, dacă nu se zbuciumă singură şi nu-si iscă piedici în drum.

17. Fericirea constă într-un geniu bun şi o bună raţiune conducătoare. Prin urmare, ce poţi tu face aici, o ! închi puire ? îndepărtează-te, în numele zeilor, aşa cum ai venit, căci nu am nevoie de tine ! Ai venit după vechiul tău obicei. Nu mai mă supăr din cauza ta, dar îndepărtează-te numai !

18. Este cineva spăimîntat, datorită transformării ? Ce poate oare să existe, să devină, fără transformare ? Ce este oare mai drag şi mai propriu naturii universului ? Tu ai fi putut să te îmbăiezi dacă lemnul n-ar fi suferit o transformare ? Ai fi putut să te hrăneşti dacă alimentele n-ar fi fost transformate ? Poate orice altceva, din cele destinate spre folosinţă, să se desăvîrşească fără transfor mare ? Nu vezi, aşadar, că însăşi propria ta transformare este asemănătoare celorlalte şi deopotrivă de necesară naturii universului ?

19. Toate corpurile se ivesc datorită substanţei universului, ca purtate de-a lungul unui torent vijelios, fac corp comun şi colaborează cu universul, ca şi membrele corpurilor noastre[143] unele cu altele.

Pe cîţi de felul lui Chrysippos, Socrate, de felul lui[144] Epictet, nu i-a înghiţit nemărginirea vremii ? Fă aceeaşi reflecţie, cu privire la tine, la orice om şi activitate.

20. Mă tulbura un singur lucru, ca nu cumva să săvîrşesc eu însumi ceva ce nu doreşte alcătuirea omului,

[143] Joc de cuvinte, prin derivaţie, intraductibil.

[144] Filozofi de talia celor menţionaţi.

fie în vreun fel, în care această alcătuire nu vrea, fie că ea nu îngăduie aceasta, acum.

21. Apropiată este vremea, cînd vei uita toate, aproape deopotrivă, este clipa cînd toate te vor uita.

22. Este o particularitate a omului, să iubească chiar şi pe cei care fac erori. Aceasta se poate îndeplini, dacă în acelaşi timp, ai în minte faptul că sînt de origine iden tică, că ei au căzut în greşeală datorită neştiinţei sau fără voia lor, că. după puţină vreme şi tu şi ei veţi muri şi mai presus de orice, că nu te-au vătămat[145] fiindcă n-au tăcut raţiunea ta călăuzitoare mai rea decît era înainte.

23. Din substanţa universală, natura universului a plăsmuit acum un mînz, ca dintr-o bucată de ceară, sfărîmîndu-l apoi, s-a folosit de acelaşi material, pentru plăsmuirea unui arbore; pentru modelarea unui om, pe urmă pentru altceva, iar fiecare din acestea au dăinuit foarte puţin. Nimic ciudat cînd e sfărîmată o ladă, după cum nu e nimic neobişnuit cînd e alcătuită.

24. Este împotriva naturii posomorîrea peste măsură a feţii, iar cînd se repetă prea des[146], măreţia chipului dispare, în cele din urmă se stinge, încît, nu-şi mai poate aprinde iarăşi toată strălucirea. Din însăşi realitatea aceasta, încearcă să tragi concluzia că faptul se opune raţiunii. Căci dacă se pierde chiar conştiinţa greşelii, la ce bun să mai trăieşti ?

25. Natura care cîrmuieşte universul va transforma, in curind, toate cîte le vezi. Va face altele din substanţa acestora, altele iarăşi şi din substanţa acelora, pentru ca universul să fie mereu reîmprospătat [147].

26. Cînd greşeşte cineva faţă de tine, cugetă fără întîrziere, în urma cărei păreri asupra binelui sau asupra râului, a greşit. Căci, cunoscînd aceasta, vei avea milă faţă

[145] Adică cei care fac rău.

[146] Textul original confuz, lecţiuni contradictorii, traducerea foloseşte conjectura Coraes, Paris 1816, adoptată de ediţia Ioannes Stick, Teubner, Lipsca, 1903, după care a fost făcută.

[147] Pentru aceeasi idee, cf. si XII, 23.

de el, şi nici nu te vei mai mira, nici nu vei mai fi mînios. Căci, ori socoteşti şi tu că acest lucru este bun, la fel ea şi el ori ai o părere asemănătoare şi prin urmare, trebuie să-l ierţi. Ori, dacă tu nu consideri bune sau rele, aceleaşi lucruri, întocmai cu opinia sa, mult mai uşor vei fi bine voitor, faţă de unul care se află în necunoştinţă şi greşeală.

27. Nu cugeta asupra celor inexistente, ca şi cum ar fi în clipa de faţă. Iar dintre cele prezente, ţine seama care sînt cele mai folositoare şi graţie părerii formate, aminteşte-ţi cum le-ai fi căutat, dacă nu le aveai. Păzeşte-te însă, totodată, ca nu cumva, pentru că te bucuri astfel de ele, să le preţui eşti atît de mult, încît să fii răscolit dacă n-ar mai fi vreodată.

28. Reculege-te. Este în natura raţiunii conducătoare să se împace cu sine, făptuind dreptatea şi, datorită acestui lucru, să-şi menţină seninătatea.

29. Şterge din minte închipuirea. Încetează să te laşi hărţuit de frămîntări. În scurgerea timpului, mărgineşte-te la clipa de faţă. înţelege ceea ce se întîmplă, fie ţie, fie altuia. Deosebeşte şi împarte obiectele materiale, în ele mentul formal şi în cel material. Gîndeşte-te la ceasul din urma. Lasă de o parte greşeala făcută de omul acesta, acolo unde s-a ivit[148].

30. Compară-ţi gîndirea cu cele ce vorbeşti. Fă ca inteligenţa ta să pătrundă atît însuşirea evenimentelor cît si cauzele care le nasc[149].

31. Fă să strălucească în tine, drept podoabe de preţ, simplitatea, demnitatea şi, indiferenţa pentru toate cele care ocupă o poziţie de mijloc între virtute şi viciu. Iubeşte neamul omenesc. Urmează cu stăruinţă îndrumările divinităţii. Spunea cînd va acel înţelept[150]: „Toate au o valoare convenţională si se supun unei legităţi, numai atomii constituie cu adevărat o realitate”'. E deajuns

[148] Aceeasi recomandatie, cu alte implicaţii — cf. VIII, 29. Pentru dezvoltarea modernă a ideii, cf. Spinoza, Etica, prop. X, şcol., şi Goldschmidt, S*ystème stoicien,* p. 119.

[149] Ideea înţelegerii conexiunii cauzale, abordată în cartea a VII-a, 4.

[150] Democrit din Abdera, Diels[2] *, fragm. 9,* 117, 125.

însă să-ţi aduci aminte că totul se petrece potrivit unui imperativ. Şi-aşa e deja prea puţin[151].

32. Despre moarte: „Ori este o dezagregare, dacă lumea este alcătuită din atomi, ori constituie o stingere sau o transformare, dacă lumea alcătuieşte un tot unitar”.

33. Despre suferinţă[152]: “Ceea ce este de neîndurat alungă pe om din viată. Ceea ce are o durată în timp, poate fi suportat”. Retrăgîndu-se în sine, gindirea îşi păstrează seninătatea, iar raţiunea, călăuza interioară, nu devine cu nimic mai rea. Cât despre părţile şi organele afectate de suferinţă, n-au decît să se plîngă împotriva acesteia dacă le este cu putinţă.

34. Despre faimă: „Cercetează felul de gîndire al acestora: ce fel de oameni sînt. de care lucruri se feresc şi ce fel de lucruri doresc. Gîndeşte-te apoi, că, după cum grămezile de nisip, îngrămădite unele peste altele, ascund pe cele depuse la început, tot astfel si în viaţă, cele ce se petrec mai întîi, grabnic sînt ascunse, de cele pe care aceeaşi viaţă le aruncă peste ele”.

35. Din Platon[153]: „Omul care cuprinde cu gândirea măreţia şi priveliştea întregului timp, precum şi a substanţei universului, în totalitatea ei, crezi că va socoti viaţa ca pe ceva deosebit de valoros ?” Cu neputinţă să fie astfel. Prin urmare, un asemenea om nu va socoti nici moartea ca pe ceva înfiorător. „Cu siguranţă că nu !”.

36. Din Antisthene[154]: „Este regesc să faci bine şi să auzi că eşti vorbit de rău”[155].

37. Este ruşinos ca faţa să fie supusă să-şi modeleze aspectul şi să-şi rinduiască trăsăturile, potrivit cu cerin ţele gîndirii, iar gîndirea să nu se modeleze şi să nu se rinduiască potrivit cu ea însăşi.

---

[151] Textul original confuz, interpretare nesigură.

[152] Citat din Epicur, reluat şi în VII, 64, textul original nu s-a păstrat.

[153] *Republica.* VI. 486. A.

[154] Filozof cinic, secolul al III-lea î. e.n.

[155] Citat din Antisthene, atît în Diogene Laertios, cartea a VI-a, cît si din Epictet, *Diatribe*, cartea a IV-a, 6, 20.

38. Nu trebuie să fii mînios contra împrejurărilor, din cauza lor să nu-ţi faci nici o grijă[156].

39. Dă prilejuri de bucurie zeilor nemuritori şi nouă[157].

40. Viaţa este secerată ca şi spicele de grîu: „Unul e plin de rod, la vremea secerişului, altul nu e”[158].

41. Dacă zeii nu au grijă de mine şi de copiii mei, chiar şi aceasta are o raţiune[159].

42. Căci binele este împreună cu mine şi dreptatea[160].

43. Nu te plînge şi nu te frămînta plin de nelinişte[161].

44. Din Platon: „Eu însă i-aş răspunde acestuia un cu vînt drept: - Nu vorbeşti bine, o omule, dacă socoteşti că un bărbat, care este folositor chiar şi printr-o activitate măruntă, se impune să ţină seamă numai de primejdiile vieţii şi morţii, dar că nu trebuie să aibă în vedere, de cîte ori face ceva, doar un singur lucru: dacă felul cum pro cedează este drept sau nedrept, dacă lucrarea săvîrşită aparţine unui om bun sau unuia rău» ” [162].

45. „Căci într-adevăr, aşa stau lucrurile, o bărbaţi atenieni, dacă un om, socotit cel mai bun, s-a rînduit într-un loc corespunzător, sau este plasat acolo de către arhonte, trebuie, după părerea mea. să se menţină acolo cu orice risc, fără ca să-1 preocupe nici moartea, nimic altceva, ci numai dezonoarea” [163].

46. „Dar, bunul meu prieten, reflectează că nobleţea de spirit şi binele nu reprezintă altceva, deci salva a fi salvat, căci aceasta nu constă în a trăi atîta sau

[156] Vezi Euripide. Be*llerophon,* fragm. 287, ed. Nauch.

[157] Citat dintr-un poet necunoscut.

[158] Euripide, *Hypsypile, e*d. Nauch. — fragm. 757. tradus si de de Cicero, *Tusculanae,* III, 25.

[159] Euripide. *Antiope,* ed. Nauch, fragm. 203.

[160] Citat din Euripide, fragm. 918 .şi din Aristophan, *Acharnanienii,* vers 616.

[161] Citat dintr-un autor necunoscut.

[162] Platon, *Apologia* — 28 b.

[163] Platon, *ibidem,* 28 d.

atîta timp, ci omul, ca om cu adevărat, este necesar să lase de o parte preocupările lăturalnice, să nu iubească cu prea multă pa timă viaţa, ci în această ordine de idei, să se confieze divi nităţii, să creadă în cele spuse de către femei, că nimeni nu poate să scape de ceea ce îi este hărăzit, şi mai presus de orice să cugete la modul de a-şi petrece viaţa, cît timp ii este dat să trăiască în modul cel mai frumos cu putinţă”[164].

47. „Aruncă-ţi privirea asupra drumului stelelor, ca şi cum te-ai roti împreună cu ele; şi aibi întotdeauna în minte, transformarea elementelor unele în altele; căci reprezentările acestora purifică, curăţă murdăria vieţii trăită pămînteşte”.

48. Iată o frumoasă gîndire a lui Platon: „Cel care vorbeşte despre oameni, trebuie să aibă în vedere cele pămînteşti ca şi cum ar privi de undeva de sus, mulţimile de oameni, armatele, culturile agricole, căsătoriile, despărţirile, naşterile, morţii, rumoarea confuză a curţilor de judecată, peste pămînturile pustii, sau peste mozaicul popoarelor barbare, sărbătorile de bucurie, înmormîntările jalnice, pieţele publice, amestecul de oameni şi lucruri, rînduiaia lumii, formate din atîtea contrarii” [165].

49. Scrutează cu atenţie şi profunzime trecutul, apoi schimbările atît de numeroase ale felurilor de cârmuire. Astfel îţi este cu putinţă să prevezi şi cele ce se vor pe trece în viitor. Căci toate vor avea aceeaşi înfăţişare şi nu e cu putinţă să iasă din ritmul şi din ordinea celor ce se pe trec acum. Din această cauză, prin urmare, este absolut acelaşi lucru, dacă observi viaţa pe o perioadă de 40 de ani sau pe o perioadă de zeci de mii de ani. Căci, oare ce anume vei vedea în plus ?

50. Şi: „Cele ce vin din pămînt, se risipesc din nou în pămînt, iar cele ce încolţesc din rodnicul sîn al

[164] Platon, *Gorgias,* 512 D.

[165] Acest text din Platon este pierdut.

văzduhului, se întorc iarăşi spre bolta cerească”[166]. Aceasta este o îm-prăştiere a înlănţuirilor reciproce în atomi şi o dezagregare de acelaşi fel a elementelor insensibile.

51. Şi „Prin mîncăruri şi băuturi, prin vrăjitoreşti vi cleşuguri, cercat-au să abată al vremilor curs, încît să scape de moarte”[167]. „Adierea trimisă de zei, trebuie să o îndurăm fără să crîcnim”[168].

52. Un om poate fi mai bun luptător, în dobîndirea adversarului, dar nu este mai social, mai plin de modestie, mai disciplinat, mai bine cumpănit pentru întîmpinarea evenimentelor, nici mai binevoitor faţă de scăpările vecinilor.

53. În momentul în care o lucrare poate fi desăvîrşită, potrivit cu raţiunea, comună zeilor şi oamenilor, atunci nu este nimic de temut. Căci într-adevăr, cînd este cu putinţă să se săvîrşească o acţiune folositoare, dezvoltată pe o cale dreaptă, potrivită cu firea omului, atunci nici o pagubă nu poate fi presupusă.

54. Pretutindeni şi fără întrerupere, stă în puterea ta, cu pietate faţă de zei, să fii mulţumit de împrejurările prezente, să te porţi faţă de oamenii cu care trăieşti în clipa de faţă. potrivit cu spiritul de dreptate, să apreciezi cu pricepere şi dibăcie ideea care-ţi vine în minte, pentru ca să nu se strecoare ceva de neînţeles în mod amănunţit, în cugetul tău.

55. Nu te orienta după raţiunea conducătoare a altora, ei priveşte drept către ţinta spre care te călăuzeşte natura, aceea a universului, pentru toate cele ce ţi se întîmplă, aceea a ta însuţi, pentru cele înfăptuite de către tine. Fiecare trebuie să facă ceea ce este in acord cu firea sa proprie. Căci fiinţele inferioare au fost alcătuite pentru utilitatea celor raţionale, după cum în toate cazurile, cele mai puţin înzestrate au fost făcute pentru necesitatea ce

[166] Vers din Euripide, *Chrysippos*, Fragm. 839, inspirat de ideile lui Anaxagoras.

[167] Vers din Euripide, *Rugătoarele* – v. 1116—1111.

[168] Citat dintr-un autor necunoscut — fragm. 303 — adesp. trag. ed. Nauch.

lor înzestrate, iar fiinţele raţionale, una în folosul celeilalte. Prin urmare, trăsătura caracteristică în alcătuirea omului este sociabilitatea, iar a doua, rezistenţa neînduplecată faţă de patimile trupeşti; căci omul are specificul unei mişcări raţionale şi inteligente, care se domină şi nicidecum nu este depăşită de frămîntările simţurilor şi ale faptelor impulsive, căci fiecare din aceste două sînt specific animalice. Inteligenţa însă doreşte să aibă primatul şi să nu fie stâpînită. Pe drept cuvînt se poate spune, că ea a fost născută de natură, ca să beneficieze de toate acestea. A treia trăsătură a unei constituţii raţionale este capacitatea de reflectare şi neputinţa de a se înşela. Avînd toate acestea, aşadar, raţiunea conducătoare să păşească drept înainte, deoarece deţine toate cele ale sale.

56. Trebuie, ca şi cum ai murit şi doar pînă acum ai trăit, să-ţi desfăşori restul zilelor ce-ţi rămîn, în conformitate cu natura.

57. Să iubeşti numai ceea ce ţi se întîmplă şi ceea ce este urzit de destin pentru tine. Căci ce e mai plăcut oare ?

58. În orice accident al vieţii, să ai în faţa privirilor, pe aceia cărora li s-au întîmplat aceleaşi evenimente, în urma cărora au fost mîhniţi. miraţi sau au cîrtit. Unde sunt, oare, aceştia, acum ? Nicăieri. De ce îţi doreşti şi tu fii în acelaşi fel ? De ce nu laşi aceste zbuciumări, străine de firea ta, celor care le frămîntâ în ei înşişi şi sunt preocupaţi de ele ? La urma urmei, de ce să nu devină accidentele din viaţă, prilej să te întrebi în ce fel să te serveşti de ele ? Căci le vei putea da o bună folosinţă şi vor fi materialul tău de lucru. Fii numai atent şi doreşte-ţi să fii virtuos în tot ce vei întreprinde — şi aminteşte-ţi acestea două, că diferenţa între împrejurările în care-ţi faci acţiunea, este indiferentă[169].

[169] Textul este nesigur şi incomplet. Cert însă se oglindeşte aici influenţa lui Epictet, *Diatribe,* II, 5, 1. „Materiile sunt indiferente, felul în rare sunt folosite nu este indiferent".

59. Priveşte atent în tine însuţi. Înlăuntrul tău este izvorul binelui, totdeauna va ţîşni de acolo puterea, dacă ai sa sapi necontenit şi cu stăruinţă.

60. Trebuie ca trupul să fie ferm, să nu se risipească nici în mişcări, nici în atitudini[170]. Căci în modul în care se oglindeşte inteligenţa, spiritualitatea, în înfăţişare, păstrînd aceeaşi expresie şi bună aparenţă, tot astfel tre buie, legitim, să se pretindă de la întregul trup.

61. Arta de a trăi este mai asemănătoare cu meşteşugul luptelor, decît cu arta dansului, prin faptul că se impune să înfrunţi cu dîrzenie şi bine pregătit tot ceea ce ţi se iveşte în cale, chiar şi evenimentele neprevăzute.

62. Observă cu atenţie şi fără întrerupere cine sînt aceştia a căror aprobare şi mărturie le doreşti şi ce fel de raţi une conducătoare au. Căci astfel, nu vei mai face mustrări celor care greşesc fără voie, nici nu vei mai avea nevoie de întărirea mărturiei lor, dacă-i vei scruta în adîncime, pînă la izvoarele părerilor şi năzuinţelor lor.

63. Se spune, că, fără voia lui, orice suflet este lipsit de adevăr[171]. Aşadar, în acelaşi fel, este lipsit şi de spiritul de dreptate, de cumpătare, de bunăvoinţă şi de orice virtute asemănătoare. Este cu totul obligatoriu să-ţi aduci aminte necontenit de acest adevăr, căci astfel, vei fi mai îngăduitor.

64. Să te obişnuieşti cu gîndul că orice suferinţă nu este ruşinoasă, că datorită ei inteligenţa călăuzitoare nu devine mai rea, nefiind distrusă sau afectată nici în latura universalităţii sale materiale, nici în aceea a sociabilităţii. Totuşi, faţă de foarte multe lucruri neplăcute ia-ţi ca ajutor şi spusele lui Epicur[172], că suferinţa nu poate fi de neîndurat şi nici nu este vecinică, dacă-ţi dai seama de mărginirea ei şi dacă nu o măreşti cu propria-ţi închipuire. Aminteşte-ţi, de asemenea, că există multe stări, care, deşi

[170] *Cf.* şi VII. 24, *37,* sau IV, 18 (mai ales pentru plasticitatea imaginii).

[171] Citat din Platon, *Republica* III 412 e, şi *Sofistul,* 228 c.; luat din Epictet, *Diatribe*, I, 28, 4; II, 22, 36—37.

[172] Epicur, ed. Usener, fragment 447.

sînt asemănă toare cu suferinţa, îşi ascund caracterul lor supărător, cum este, de exemplu, somnolenţa, sau uscăciunea provocată de febră, sau lipsa poftei de mîncare. Deci, de cîte ori te ne mulţumeşte şi vreuna din acestea, spune-ţi că te dăruieşti suferinţei.

65. Fii atent ca nu cumva să arăţi faţă de cei nesociabili, sentimente de aceeaşi natură, cu cele nutrite de ei faţă de oameni.

66. De unde ştim noi că Telauges[173], prin stările sale su fleteşti, nu era superior lui Socrates; căci nu e de ajuns că Socrate a murit în chip mai glorios, că a fost mai iscusit şi mai subtil în disputele sale cu sofiştii, că a petrecut o noapte pe un sloi de gheaţă[174], că primind poruncă să meargă la Salamina[175], a considerat mai nobil să se împo trivească, sau că se plimba plin de fală pe străzi[176], amanunte de care cineva s-ar putea îndoi dacă sînt adevărate sau nu, ci trebuie să ţii cont mai cu seamă: ce fel de suflet avea Socrate, dacă putea să se mulţumească că este drept în ra port cu oamenii şi plin de evlavie faţă de zei, fără să razvrătească zadarnic împotriva viciilor omeneşti sau să se simtă sclav al cuiva din cauza neştiinţei[177], fără să pri mească din cele hărăzite de către ordinea universală, ca pe ceva străin[178], sau să le rabde, însă, pe acestea cu greutate si silnicie de neîndurat şi fără să îngăduie inteligenţei sale vreo înclinaţie către patimile cărnii.

67. Natura nu te-a amestecat atît de mult cu materia din care eşti plăsmuit, încît să nu-ţi fie îngăduit să te retragi în tine însuţi, să te conturezi cu grijă, iar cele proprii să ţi le îndeplineşti; căci este cu putinţă să devii un

[173] Telauges, presupus fiu al lui Pythagoras şi ascet pitagoric, *d*ascal al lui Empedocles. Sofistul Eschine din Spheitos intitulează cu acest nume, unul din dialogurile sale socratice.

[174] Cf. Platon, Symposion, 220 a-d.

[175] Primise ordin sa aresteze pe Leon din Salamina, cf. Platon, *Apologia,* 32. c-d.

[176] Cf. Aristophan, *Norii,* v. 362.

[177] Cf. Platon, *Criton*, 53 e.

[178] Probabil o referire la un pasaj din *Apologia* lui Socrate (36 a).

bărbat sfânt şi totuşi nimeni să nu ştie. Întotdeauna să-ţi aduci aminte de aceasta şi de aceea şi anume de faptul că esenţa unei vieţi fericite constă în foarte puţine lucruri. Şi întru cit ai pierdut speranţa că mai poţi să ajungi un iscusit susţinător de dispute şi un cunoscător al fenomenelor naturii, ci în această cauză să nu disperi că nu poţi deveni liber, modest, sociabil şi ascultător faţă de divinitate.

68. Drumul vieţii să fie străbătut fără violenţă şi con-strîngeri, chiar dacă toţi critică cu glas tare cele plănuite de către tine, chiar dacă sălbăticiunile sfîşie bucată cu bu cată, crîmpoţind această grămadă de carne crescută de jur împrejur. Căci ce poate să împiedice gîndirea să se păs treze pe deplin liniştită, în mijlocul acestora, sau să deose bească adevărul din cele ce-o împresoară, sau să se folo sească cu iscusinţă de cele oferite? Cu asemenea agerime a judecăţii să afirme tuturor încercărilor: „Aceasta eşti, prin substanţă, deşi, după înfăţişare, ai părea altceva” iar capacitatea de a folosi împrejurările să spună celei care se iveşte: „pe tine te căutam”. Căci pentru mine, cele prezente vor constitui totdeauna materialul virtuţii raţionale şi politice, şi în ansamblu, pentru practica proprie omului şi divinităţii. Căci orice se întîmplă are o strînsă legătură fie cu divinitatea, fie cu omul şi nimic nu este nou, nici greu de mînuit, ci dimpotrivă, cunoscut şi bun pentru a fi prelucrat.

69. Aceasta înseamnă desăvîrşirea caracterului: fiecare zi să fie trăită ca şi cum ar fi cea din urmă, fără să te zbuciumi, fără să fii amorţit şi ipocrit.

70. Zeii nemuritori nu-şi arată nemulţumirea, că într-o astfel de veşnicie, au trebuit să suporte pe oameni, aşa cum au fost totdeauna, de calitate atît de inferioară lor; în plus, ei au grija acestor oameni pretutindeni. Tu însă, care eşti destinat să-ţi sfîrşeşti viaţa peste atît de puţin timp, te abaţi de la o asemenea purtare, deşi eşti unul dintre cei ne trebnici.

71. Este caraghios că nu fugi de propria-ţi netrebnicie, ceea ce, la urma urmelor, apare cu putinţă, dar vrei să te desprinzi de viciile altora, deşi aceasta este imposibil.

72. Ceea ce, capacitatea raţională şi politică[179] a omului, va găsi că nu este nici raţional, nici în interesul comun, consideră, pe drept cuvînt, inferior ei însăşi şi lipsit de interes.

73. De câte ori te comporţi ca un binefăcător şi altul primeşte bine aceasta, de ce cauţi o a treia satisfacţie, în afară de acestea, aşa cum încearcă neghiobii şi anume gloria de a fi făcut bine sau dobîndirea unei recompense ?

74. Nimeni nu oboseşte primind ceea ce îi este de folos. Iar caracterul de utilitate îl dă practica conformă cu natura. Nu pregeta, aşadar, să-ţi fii folositor, să ajuţi la rîndu-ţi, pe alţii.

75. Natura universului năzuieşte să creeze o ordine a lumii. Iar acum, sau toate devenirile se petrec ca o consecinţă, sau sînt iraţionale şi cele mai importante principii, prin care raţiunea conducătoare a lumii a săvîrşit propria-i mişcare. Faptul că îţi aminteşti acest lucru, te va face mai echilibrat, în multe atitudini[180].

CARTEA a VIII-a

1. Pentru a rămîne departe de pofta de glorie contribuie şi o asemenea reflecţie: că n-a fost cu putinţă să-ţi trăieşti întreaga viaţă sau măcar din adolescenţă, ca un filozof. Iar acum a devenit limpede pentru mulţi alţii, ca şi pentru tine însuţi, că eşti încă departe de filozofie.

[179] Marcus Aurelius alterneaza termenul.

[180] Cf. pentru dezvoltarea afirmaţiei — cartea a IX-a, 21, cartea a VI, 44, cuvîntul □□□□□ se referă la structura acestei inteligenţe iar □□□□□□□□□ — la reflectarea ei în social. Asociaţia - □□□□□□□□□□□□□□□□□□□□ — realizează o precizare a sferei în jurul acelui element din gîndire, care se numeşte acum logică politică.

Dealtfel, te afli într-o situaţie atît de confuză, încît nu-ţi mai este deloc uşor să dobîndeşti faima de filozof. Pe de altă parte, felul tău de viaţă contrazice chiar şi o presupunere de acest gen. Prin urmare, dacă ai întrezărit cu adevărat în ce constă un asemenea mod de viaţă, lasă grija asupra impresiei pe care o faci şi fii mulţumit să trăieşti măcar ce ţi-a mai rămas din viaţă aşa cum pretinde natura ta. Înţelege, aşadar, ce cere structura ta umană şi nu te mai zbuciuma pentru nimic altceva. Căci ai încercat rătăcind pe atîtea căi şi n-ai aflat nicăieri un mod de a trăi fericit: nici în subtilitatea raţionamentelor, nici în bogăţie, nici în glorie, nici în plăcerile simţurilor, nicăieri. În ce constă deci, fericirea ? În îndeplinirea tuturor celor pretinse de natura omenească. Si oare cum vei îndeplini un asemenea ideal ? Numai dacă vei avea nişte principii sigure care să fie punct de nornire pentru toate înclinaţiile şi acţiunile tale. Ce fel de principii ? Acelea care privesc binele şi răul, adică îţi ajută să înţelegi că pentru un om a fi bun înseamnă a fi drept, cumpănit, independent şi că, de asemenea, nu constituie un rău cu adevărat, decît ceea ce săvîrşeşte împotriva celor rînduite pentru el.

2. Întreabă-te totdeauna asupra fiecăreia din acţiunile tale: „Ce fel de faptă fac şi ce înrîurire va avea asupra mea ? Oare nu mă voi căi după săvîrşirea ei ? Peste puţină vreme o, să mor şi totul îmi va fi indiferent. Atunci, ce-mi mai pot dori în plus, dacă ceea ce fac în clipa de faţă sînt faptele unei fiinţe raţionale şi sociale, care se bucură de aceleaşi drepturi ca zeii ?"

3. Ce-au însemnat, oare, Alexandru, Caius Caesar sau Pompei us, fată de Diogene, Heraclit şi Socrate? Căci aceş tia cunoşteau lealitatea şi în ceea ce priveşte principiile, ca element activ, cauzal şi în ceea ce priveşte substanţa, ca element material, iar raţiunea lor conducătoare era de sine stătătoare şi totdeauna aceeaşi, în timp ce ceilalţi pe cît de mult erau copleşiţi de neştiinţă pe atît de mult erau sub jugaţi de diferite preocupări !

4. Şi totuşi ei nu vor face întru nimic mai puţin aceste lucruri, chiar dacă tu ai plezni de ciudă.

5. În primul rînd, să nu te frămînţi, căci toate se petrec potrivit cu planurile naturii universului şi în scurtă vreme tu nu vei mai fi nicăieri, aşa cum nu mai sînt Adrian şi Augustus, în al doilea rînd, întorcîndu-ţi privirea către reali tate, cerceteaz-o atent, amintindu-ţi că trebuie şă fii un om de bine, precum şi ceea ce pretinde natura unui om, fă aceasta fără să şovăi şi spune-ţi ca aşa îţi pare a fi cel mai drept cu putinţă. Făptuieşte însă totul, numai cu bună-voinţă, modestie şi fără prefăcătorie.

6. Natura universului are de îndeplinit o sarcină principală să schimbe lucrurile dintr-un loc în altul, să le transforme, să le scoată apoi şi din acest spaţiu şi să le ducă într-altul. Aşadar, toate sînt rezultate ale unor transformări, aşa încît nu trebuie să ne temem ca de ceva nou şi neobişnuit. Prin urmare, totul este obisnuit, mai mult chiar şi cele hărăzite fiecăruia sînt deopotrivă comune.

7. Orice natură este împăcată cu sine însăşi cînd se afla pe drumul cel bun. Natura raţionala merge pe un drum bun, dacă nu se însală în reprezentările sale şi nici nu-şi dă îngăduinţa pentru acestea care nu sînt limpezi şi adevărate; pe de altă parte, cînd îşi călăuzeşte toate năzuinţele sale numai spre treburile de interes comun, cînd atracţia şi aversiunea sa se mărginesc numai asupra celor aflate în puterea noastră şi cînd primeşte cu bucurie ceea ce i-a fost ursit de natura comună. Căci natura raţională a omului constituie parte din această natură comună[181] întocmai cum aceea a unei frunze reprezintă o parte din cea a plantei, cu deosebirea doar, că natura unei frunze este o parte dintr-una lipsită de sensibilitate şi raţiune, care poate fi stînjenită în dezvoltarea sa, pe cînd firea omenească provine dintr-o natură inteligentă şi

[181] A se urmări această idee a lui Marcus Aurelius „natura omenească este o parte din natura universului".

dreaptă a cărei evoluţie nu poate fi împiedicată de către obstacole. Ca urmare, ea dis tribuie fiecăruia în raport cu valoarea sa, unităţi drepte, din timp, substanţă, formă, energie, împrejurări. Ia seama totuşi că nu-i vei găsi egali întru totul, unul faţă de altul ci numai dacă vei lua în considerare părţile unuia, punîndu-le în comparaţie cu ale celuilalt.

8. Nu-ti mai stă în putere să-ţi întregeşti cunoştinţele, dar, în schimb, eşti în stare să-ţi înfrîngi cutezanţa nesăbuită; poţi, de asemenea, să-ţi stăpîneşti plăcerile şi durerile. Ai posibilitatea să-ţi supui pofta măruntă de faimă, dar mai ales trebuie să nu te mînii împotriva celor lipsiţi de bun simţ şi nici împotriva celor nerecunoscători, ba chiar mai mult, să-i iei pe toţi aceştia în grija ta.

9. Să nu te audă nimeni cîrtind la adresa vieţii de la Curte[182] nici să nu te auzi vreodată spunînd asemenea vorbe către tine însuţi.

10. Căinţa este un fel de învinuire pe care omul şi-o aduce pentru că a trecut cu vederea ceva folositor. Binele trebuie considerat util, preocupările pentru realizarea sa sînt neapărat necesare în vederea desăvîrşirii omului bun şi virtuos. În acest sens, omul bun şi virtuos nu se va căi niciodată pentru că a trecut cu vederea, nepăsător, o plăcere, căci, de fapt, plăcerea nu este nici folositoare, nici bună.

11. Ce este oare acest lucru privit în el însuşi, potri vit cu alcătuirea sa proprie ? Care este substanţa din el; care este partea sa materială, elementul său cauzal ? Ce menire urmează să îndeplinească în univers şi cît timp îi este dat să dăinuiască ?

12. De cîte ori, cu greutate te smulgi din mrejele somnului, aminteşte-ţi că este potrivit cu alcătuirea ta şi cu firea omenească să te dăruieşti activităţilor obşteşti, pe cîtă vreme somnolenţa devine comună şi vieţuitoarelor

[182] O idee apropiată este dezvoltată în mod diferit, în cartea a V-a, capitolul al XVl-lea.

lipsite de raţiune. în acelaşi timp, ceea ce este potrivit cu natura fiecărei fiinţe pare mai apropiat, mai legat şi mai convenabil pentru structura acesteia.

13. Necontenit şi pe cît este posibil, faţă de toate reprezentările, obişnuieşte-te să le apreciezi în lumina principiilor fizicii, eticii şi dialecticii[183].

14. Dacă te întîlneşti cu cineva, încă dinainte întreabă-te imediat: „Ce părere are acest om cu privire la bine şi la rău ?" Căci, dacă, cu adevărat, are o anumită opinie despre plăcere şi durere, despre cauzele care le produc pe fiecare, ca şi despre renume, lipsa de glorie, despre moarte şi viaţă, nu-mi va mai părea nimic uimitor sau ciudat cînd face cutare sau cutare lucru şi totodată îmi voi aduce aminte că el este constrîns să procedeze în acest fel.

15. Aminteşte-ţi că întocmai cum este nefiresc să te miri că smochinul poartă smochine, tot astfel se întîmplă şi dacă te miri că universul produce anumite lucruri al căror conţinut îi pare convenabil. De asemenea, este neplăcut ca medicul sau cîrmaciul de corabie să se uimească de faptul că bolnavul său a făcut temperatură sau că vînturile i-au fost potrivnice.

16. Aminteşte-ţi, de asemenea, că a putea să te transformi şi să dai urmare îndrumărilor celui care ar vrea să te îndrepte este asemănător întrutotul cu a fi inde pendent. Căci energia ţi se păstrează în acord cu năzuinţele şi cu puterea ta de judecată şi este desăfîrşită potrivit cu capacitatea ta de gîndire.

17. Dacă săvârşirea acestei fapte stă în forţa ta, de ce o faci? Iar dacă revine altuia, împotriva cui vei cîrti? Împotriva atomilor sau a zeilor? Şi într-un caz şi într-altul ai face, de fapt, o neghiobie. Nu trebuie să te împotriveşti

[183] Este împărţirea tripartită a filozofiei pe care o acceptă şi stoicismul. În text însă, Marcus se referă numai la o parte a eticii şi anume la capitolul „despre patimi". Cele trei domenii ale filozofiei fizica, etica, si logica trebuie să servească interpretarii reprezentărilor, adică să contribuie la formarea atitudinii fiecăruia faţă de oameni şi lucruri, atitudine care implică primatul actiunii, determinând definirea filozofiei ca *ars vitae*. (Cf. Cicero, *De finibus*, III, 2,4.)

nimănui. Căci, dacă se poate. îndreaptă cauza greşelii iar dacă aceasta nu e cu putinţă, înlătură însăşi greşala. Şi dacă nici aceasta nu e posibil, la ce-ţi foloseşte să te opui? Doar nimic nu trebuie făcut la întîmplare.

18. Moartea nu survine în afara ordinei universale. Iar dacă, după ce moare omul rămîne aici, tot aici se transformă şi se descompune în elementele specifice, care în acelaşi timp sînt şi ale universului şi ale lui însuşi. Căci şi ele se transformă şi nu cîrtesc, nici nu murmură.

19. Fiecare s-a ivit în lume în vederea unui scop: de pildă, calul, viţa de vie. De ce te minunezi ? Chiar şi Helios[184] va spune: „M-am născut pentru îndeplinirea unei anumite lucrări", la fel şi celelalte zeităţi. Dar tu, în vederea cărui ţel te-ai născut ? Numai pentru desfătare ? Numai pentru desfătare ? ! Vezi dacă poţi răbda un astfel de gînd.

20. La fiecare lucru, natura a avut în vedere sfîrşitul nu mai puţin decît începutul şi dezvoltarea sa, întocmai ca cel care aruncă o minge în sus. Căci ce bine simte oare mingea cînd este purtată spre înălţimi sau ce rău simte cînd coboară şi se prăbuşeşte la pămînt ? Şi ce bine încearcă un strop de spumă dacă rămîne rotunjit ca un întreg sau ce rău i se întîmplă dacă se dizolvă. Acelaşi raţionament, se poate aplica şi cînd este vorba de o lampă.

21. Răsuceşte-ţi trupul pe toate părţile, răscoleşte-l şi priveşte-l cum arată, de pildă, cum se conturează cînd îmbătrîneşte, cînd este bolnav sau se tăvăleşte în desfrîu. Viaţă vremelnică are, deopotrivă, cel care laudă şi cel lăudat, cel care pomeneşte amintirea cuiva şi acela a cărui amintire se păstrează. Mai mult încă, chiar într-un colţ mărunt al oricărei părţi a pămîntului, nici măcar acolo nu se pun toţi de acord, nici fiecare, chiar, nu se înţelege cu sine însuşi, şi trebuie avut în vedere că pămîntul constituie doar un punct din spaţiu.

[184] Helios, fiul lui Hyperion şi The is (după unele opinii era Euryphaessa) zeul luminii.

22. Dă cea mai mare atenţie la tot ce ţi se iveşte în cale: faptă, părere, înţelesul unei vorbe. Suferi pe drept cuvînt acestea, fiindcă preferi să devii mîine un om bun, decît să fii încă de astăzi.

23. Înfăptuiesc ceva ? Acest ceva îl îndeplinesc punîndu-l în legătură cu binele oamenilor. Mi se întîmplă ceva ? Primesc evenimentul, raportîndu-l la zei şi la iz vorul tuturor lucrurilor, din care se deapănă toate eveni mentele.

24. Întocmai aşa cum îţi apare în cadă, cînd te îmbăiezi, ulei, transpiraţie, apă amestecată cu murdărie cle ioasă, toate producîndu-ţi dezgust, la fel se iveşte orice parte din viaţă, orice obiect care-ţi stă sub ochi.

25. Lucilla[185] a văzut murind pe Verus[186], apoi a pierit si Lucilla Secunda[187] a privit pe Maximus murind, apoi s-a stins şi Secunda. Epityncha nus[188] a văzut murind pe Diotinus[189], apoi a dispărut şi Epityncha nus. Antoninus a asistat la moartea Faustinei[190] a murit după aceea, si Antoninus. În acest fel, toate se scurg. Celer[191] a fost martor la moartea lui Adrian, după aceea s-a stins şi Celer. Unde sunt oare acesti bărbaţi ageri, care scrutau viitorul sau se mândreau că-l scrutează ? Sau cum au fost, de exemplu, şi acei bărbaţi cu minte ascuţită, Charax[192], Demetrius Platonicianul[193], Eudaimon[194] sau oricare deopotrivă cu ei. Toate sunt vremelnice şi apuse de multă vreme. Unii dintre ei nu stîrnesc nici o mică aducere

[185] Domitia Lucillia, sotia lui Annius Verus si mama a lui Marcus Aurelius, marta in timpul copilariei acestuia.

[186] Annius Verus, tatal lui Marcus Aurelius.

[187] Secunda, sotia filozofului Claudius Maximus, cf. I, 15, 16, 17.

[188] Personaj necunoscut.

[189] Libert al lui Hadrian.

[190] *Faustina Senior*, sotia lui Antoninus Pius.

[191] *Caninius Celer*, retor si secretar al lui Hadrian (sec. al II-lea e.n.) autor al unor tratate de retorica.

[192] Charax, dupa o nota din Suidas, prot si filozof, autor al unei *Istorii grecesti*.

[193] Demetrius, filozof cinic nu platonician, prieten al lui Seneca, alungat din Roma de Vespasianus, a asistat şi la ultimele clipe ale lui Paetus Thrasea.

[194] Secretar al lui Hadrian, apoi căzut în dizgraţie.

aminte, alţii au trecut în legendă, iar alţii, în clipa de faţă, chiar din legende sînt şterşi. În concluzie, adu-ţi aminte că mărunta ta alcătuire, trebuie să se descompună, sau că neînsemnata-ţi suflare se va stinge, ori că vei fi luat de aici şi vei fi rînduit într-un loc de pe alte ţărmuri.

26. Bucuria omului este să facă cele proprii firii omeneşti, iar firii omeneşti îi sînt proprii: bunăvoinţa către cei care se trag din aceeaşi tulpină, dispreţul pentru ispitele instinctelor, cercetarea atentă a unor reprezentări, deşi par convingătoare, înţelegerea naturii universului şi a tuturor evenimentelor survenite potrivit legilor sale.

27. Sînt trei feluri de relaţii pe care omul trebuie să le aibă în lume: cu învelişul de carne ce-i îmbracă sufletul, faţă de cauza de natură divină de unde decurge tot ce se întîmplă tuturor, cu cei cu care vieţuieşte împreună.

28. Suferinţa este sau un rău pentru trup şi trupul n-are decît să arate deschis aceasta, sau un rău pentru suflet; dar sufletul are puterea să-şi menţină seninătatea şi liniştea proprie, să nu-şi formeze părerea că suferinţa este un rău. Căci orice judecată, impuls, înclinaţie sau aversiune au rădăcina în noi înşine şi nici un rău nu urcă pînă acolo.

29. Şterge din minte închipuirile, spunîndu-ţi necontenit: stă în puterea mea acum, ca în acest suflet să nu fie nici o josnicie, nici o poftă, într-un cuvînt nici o pricină de tulburare, şi considerînd ce fel de natură au toate, să mă folosesc de fiecare în raport cu valoarea sa. Adu-ţi aminte de această însuşire hărăzită ţie de natură.

30. În Senat ca şi în orice convorbire vorbeşte de o potrivă, cu demnitate şi măsură, limpede şi simplu, foloseşte un fel de a vorbi sănătos.

31. Curtea lui Augustus, soţia, fiica, urmaşii, strămoşii, sora, Agrippa[195], rudele, prietenii apropiaţi,

[195] *M.Vipsanius Agrippa*, ministru şi general cunoscut al lui Octavian Augustus.

amicii lui intimi, Arius[196], Maecena[197], tămăduitorii, preoţii, moartea a adus sfîrşitul întregii curţi. Mută-ţi gîndul apoi şi la alte morţi şi nu numai la pieirea unui singur om, ci la stingerea unei întregi familii, de pildă, aceea a Pompeilor; aminteşte-ţi apoi şi acest fel de inscripţii: „Cel din urmă din neamul său”. Cugetă apoi, cît de mult s-au zbătut înaintaşii tuturor ca să-şi lase un moştenitor. Şi totuşi, după toate acestea, cineva a trebuit să fie cel din urmă, iată deci, cu asemenea prilej, cum se pricinuieşte stingerea neamului întreg.

32. Viaţa trebuie rînduită, faptă cu faptă şi dacă, atît cît este cu putinţă fiecare este potrivită cu menirea ei, să-ţi fie de ajuns. Şi nimeni nu poate să te împiedice ca fiecare faptă a ta să fie corespunzătoare menirii ei. Dar vei zice: „Se poate ivi vreo piedică din afară”. În calea unei fapte săvîrşite cu respectarea dreptăţii, cu moderaţie şi prudenţă, nicicînd nu se poate ivi vreo piedică. Este posibil însă, ca în acelaşi chip, să fie frînată o altă acti vitate. Dar dacă rabzi obstacolul cu mulţumire, dacă plin de înţelepciune, cu dăruire, îţi călăuzeşti efortul numai spre ceea ce este îngăduit, în locul celei zădărnicite de piedica ivită, ţi se va oferi prilejul altei activităţi, în deplină armonie cu rînduiala despre care este vorba.

33. Primeşte totul fără îngîmfare şi fii gata să pierzi cu simplitate şi uşurinţă.

34. Ai văzut cumva vreodată o mînă tăiată ori un picior, sau capul despărţit de gît, zăcînd aruncate undeva, departe de restul corpului ? În acelaşi fel se arată omul, care, de cîte ori îi stă în putere, nu este binevoitor faţă de ceea ce se petrece, se desprinde de evenimente, ori între prinde ceva împotriva interesului obştesc. Astfel te-ai des prins într-o oarecare măsură şi te-ai aruncat departe de

[196] Arius Didymos, din Alexandria, filozof stoic, prieten şi consilier privat al lui Octavian Augustus, supranumit şi *„filozoful”* lui Augustus. Este autorul unui tratat doxografic, din care s-au păstrat importante fragmente pînă în zilele noastre.

[197] Consilier privat şi prieten intim al lui Augustus, animatorul şi susţinătorul cenaclului literar de la curtea imperială.

unitatea armonioasă a lumii alcătuită potrivit naturii. Căci şi tu crescuseşi ca o parte a unei asemenea unităţi şi acum te-ai îndepărtat desprinzîndu-te din întreg. Dar chiar în tr-un astfel de caz, ai la îndemînă o altă înlesnire, fiindcă stă în puterea ta să refaci unitatea, să te reîntorci în întregul din care te-ai smuls. O astfel de înlesnire n-a dăruit divinitatea nici unei alte părţi, ca odată despărţită şi tăiată să revină iarăşi în unitatea-anterioară. Ai deci în vedere atenţia şi preţuirea binevoitoare a divinităţii faţă de om, din moment ce-i dă prilejul ca numai de el însuşi să depindă, să nu se despartă de ceea ce este universal, sau, dacă totuşi s-a despărţit, să fie în stare să revină, să crească din nou împreună cu ansamblul, recăpătîndu-şi calitatea de parte a întregului.

35. După cum fiecare dintre fiinţele raţionale a primit de la natura universului, aproape toate însuşirile pe care le are însăşi natura raţională a lumii, tot astfel a primit şi această aptitudine. Adică, în acelaşi chip în care natura universului transformă orice obstacol întîlnit în cale şi înglobează în propriul său destin tot ce i se împotriveşte, făcîndu-l parte din ea însăşi, orice fiinţă raţională, de ase menea, are puterea să transforme piedica ivită în drum, într-un material propriu, să o folosească potrivit cu nă zuinţele sale.

36. Să nu te zbuciumi, încercând să-ţi reprezinţi în ansamblu, întreaga-ţi viaţă. Nu te chinui să măsori cu gîndul, fie ca aspect, fie ca număr, toate încercările care presupui că ţi se pot întîmpla; ci, cu privire la fiecare din cele prezentate, întreabă-te cu cît mai multă obiec tivitate: „Oare ce este greu de îndurat în această încercare ?" Cu siguranţă, vei roşi de ruşine că ţi-ai îngăduit să ai o asemenea părere. Spune-ţi apoi, în continuare, că nici viitorul şi nici trecutul nu le copleşesc, ci totdeauna numai prezentul; şi că însăşi povara prezentului îşi mai micşorează greutatea, dacă îl vei reduce doar la dimen

siunile proprii şi dacă-ţi vei mustra raţiunea că nu este în stare să reziste unui asemenea eveniment.

37. Pantheia[198] şi Pergamos[199] sînt îngropaţi cumva în apropiere de mormîntul lui Verus ? Sau, cumva. Chabrias[200] şi Diotinus[201] îşi au mormîntul lîngă Hadrian? Întrebarea pare caraghioasă. Dar, chiar daca ar fi fost îngropaţi lîngă mormîntul acestora, ai mai fi putut ei să-şi dea seama de aceasta ? Ori, dacă şi-ar fi dat seama, ar mai fi putut simţi vreo bucurie ? Ori, chiar dacă s-ar fi bucurat, ar fi scăpat cumva de moarte ? Nu le fusese oare rînduit şi lor, ca tuturor, de către economia destinului, mai întîi să îmbătrînească şi, după scurgerea vremii, să moară ? În consecinţă, ce-ar fi urmat să facă mai tîrziu Hadrian ori Verus, de vreme ce ei totuşi au murit ? Se vădeşte, doar, că totul este duhoare, ţărînă îmbibată cu sînge, vîrîtă în piele ca într-un sac.

38. Dacă poţi să desluşeşti lucrurile cu un ochi ager şi pătrunzător, cum se spune[202], priveşte, desluşeşte-le şi judecă apoi ca un filosof.

39. Eu nu sesizez în structura unei fiinţe raţionale nici o virtute potrivnică spiritului de dreptate; disting însă o virtute ce se împotriveşte plăcerii: cumpătarea, stăpînirea de sine.

40. Dacă îndepărtezi din minte părerea care te împinge să socoti că ceva te mîhneşte, vei fi tu însuţi neabătut şi în cea mai deplină siguranţă. Ce înseamnă „tu însuţi” ? Raţiunea ! Dar, eu nu sînt tot raţiune ? Fie, dar tu nu laşi raţiunea să se dezvolte nestingherită. Căci raţiunea însăşi nu trebuie să-şi pricinuiască tristeţe. Iar dacă o altă parte din tine suferă un rău, o asemenea părere să o ţină numai pentru sine.

---

198 Metresa lui Lucius Verus, eroină a unor portrete ale lui Lucian din Samosata.

199 Unul din liberţii cei mai îndragiti de catre Verus.

200 Personaj neidentificat.

201 Vezi mai sus (25).

202 Text confuz. Se presupune a fi o referire la Heraclit din Efes, fragm. 41. Diels.

41. O piedică ivită în funcţionarea organelor de simţuri, ori în calea mişcării este un rău pentru natura unui animal. Un obstacol pus în faţa exercitării instinctelor, este, de asemenea, un rău pentru un animal. Deopotrivă, tot ce stinghereşte creşterea plantelor este un rău pentru specificul şi dezvoltarea vegetaţiei. În acelaşi chip, o piedică ivită în calea gîndirii este un rău pentru natura fiinţei care gîndeşte. Acum, aplică astfel de puncte de vedere, propriei tale fiinţe. Cumva te izbeşte o suferinţă, ori o plăcere. Lasă simţurile să le înregistreze şi să le răspundă. Stă ceva de-a curmezişul dorinţelor tale ? Dacă doreşti necondiţionat şi fără cumpătare, e un rău pentru tine ca fiinţă raţională. Dacă, însă, o înţelegi în mod obişnuit, potrivit cursului firesc al lucrurilor, n-o vei simţi nici ca o vătămare, nici ca un obstacol. Căci, la drept vorbind, nimic altceva decît inteligenţa raţională nu poate constitui o piedică pentru cele proprii inteligenţei. Nu au atingere prin nici un raport cu inteligenţa, nici focul, nici oţelul săbiilor, nici tiranii, nici calomnia, într-un cuvînt, „de vreme ce a devenit o sferă, rămîne totdeauna o sferă” [203].

42. Nu este cu putinţă să mă mîhnesc, din moment ce, cu voia mea, nici pe altul n-am mîhnit vreodată.

43. Fiecare om are o anumită înclinaţie, un anumit motiv de bună dispoziţie. Eu mă simt voios ori de cîte ori îmi păstrez sănătoasă raţiunea conducătoare şi cu astfel de predispoziţie încît să nu respingă nici un om şi nici vreuna din întîmplările care survin oamenilor, ci să privească şi să primească totul cu voie bună, folosind fiecare împrejurare potrivit cu valoarea ei.

44. Vezi ca momentul de faţă să-ţi asigure un folos. Cei ce urmăresc faima în faţa posterităţii, nu au în vedere că şi oamenii vremurilor viitoare au aceeaşi alcătuire şi calitate ca şi cei de azi, pe care acum îi consideră stinghe ritori şi că şi aceia sînt muritori. La urma

[203] Aluzie la un vers din Euripide. Se va regasi şi în cartea a XI-a, 12 şi a XII-a, 3.

urmei ce poate să însemne pentru tine vîlva acestora în jurul tău, ori părerea pe care ar avea-o despre tine.

45. Prinde-mă si aruncă-mă oriunde ti-e voia. Si acolo voi păstra partea divină din mine senină, liniştită, adică împăcată cu sine, atîta vreme cît simte şi lucrează cele ce se cuvin alcătuirii sale proprii. Este oare îndestulătoare vreo cauză ca sufletul meu să devină nenorocit, inferior lui însuşi, meschin, să se umilească, să implore ori să se zbuciume abătut şi îngrozit ? Ce vei putea găsi, oare, ea să merite toate acestea ?

46. Nici unui om nu poate să i se întîmple ceva care să nu fie în deplină concordanţă cu natura omenească; de asemenea, nici unui bou nu i se întîmplă nimic în afara celor care convin naturii sale, în acelaşi chip, nici viţei de vie ceea ce nu-i este potrivit, nici pietrei ceea ce nu-i este specific. Prin urmare, dacă fiecăruia i se întîmplă lucruri fireşti şi potrivite cu natura, de ce ai murmura nemulţumit ? Căci natura universală n-a hărăzit pentru tine nimic ce nu poate fi îndurat.

47. Dacă te întristezi din cauza unui lucru din afara voinţei tale, de fapt nu aceasta te mîhneşte ci părerea ta proprie asupra lui. Stă în puterea ta, chiar din acest mo ment, să ştergi cu desăvîrşire o astfel de părere. Iar dacă te întristează ceva din cele legate de dispoziţia ta inte rioară, cine te opreşte sa modifici gîndul care te-a călăuzit spre aceasta ? De asemenea, dacă te mîhneşte faptul că nu ai săvîrşit un lucru care ţi s-a părut raţional, de ce nu preferi să-t îndeplineşti decît să te mîhneşti ? Dar — vei spune — mi-a stat împotrivă ceva mai puternic decît mine. În consecinţă, nu mai fi mîhnit, căci pricina pentru care nu l-ai făcut nu vine de la tine. Dar, viaţa nu are preţ, dacă nu realizez un astfel de lucru. Atunci, ieşi din viaţă, fără amărăciune, cu aceeaşi voie bună cu care moare cel ce-a făcut acel lucru şi totodată, iartă cu plăcere şi bună-voinţă pe cei ce ţi-au stat împotrivă.

48. Adu-ţi aminte că raţiunea conducătoare devine de neînfrînt cînd se îndreaptă către sine, se mulţumeşte cu ea însăşi şi nu face nimic în dezacord cu sine, chiar dacă pare că se abţine în mod iraţional. Care este, deci, puterea ei, ori de cîte ori omul elaborează o judecată bine chibzuită şi acţionează deliberat şi cu prudenţă ! Din această cauză gindirea descătuşată de patimi devine o adevărată fortăreaţă şi omul nu are în el însuşi un loc mai întărit şi mai sigur, în care dacă se refugiază, pentru restul zilelor sale rămîne de neînfrînt. Cel care n-a văzut acest refugiu este cu adevărat un neştiutor, iar cel care l-a văzut, dar nu s-a retras încă în el, este cu adevărat un nefericit.

49. Nu-ţi spune niciodată mai multe, decît cele ce-ţi sînt anunţate de către primele tale reprezentări. De pildă, eşti informat că un oarecare te vorbeşte de rău. Aceasta ţi se anunţă. N-ai fost avertizat că ai fost şi vătămat. Văd că-mi este copilul bolnav. Văd. Nu văd însă că ar fi în primejdie. Aşadar, mărgineşte-te la primele reprezentări, nu adăuga nimic dinlăuntrul tău şi astfel nimic nu ţi se va întîmplă. Sau, mai degrabă, adaugă faptul că eşti un om care înţelege tot ce se petrec în univers.

50. Castravetele este amar ? Aruncă-l ! În drum sînt mărăcini ? Ocoleşte-i ! Este de ajuns. Nu mai adăuga în trebarea: „De ce s-au făcut acestea în lume ?” Fiindcă vei fi luat in rîs de către cei care studiază natura, după cum ai fi luat în rîs de către un cismar, sau de către un tîmplar, dacă le-ai aduce mustrări că vezi în atelierul lor, talaş, surcele, crîmpeie rămase de la cele alcătuite de ei. Şi totuşi aceştia au locuri unde să le arunce. Natura universului, însă nu are nimic în afară de sine: dar ceea ce poate fi minunat în meşteşugul naturii este faptul că, delimitîndu-se pe ea însăşi, transformă pentru sine, tot ce are în ea, care părea distrus, învechit şi nefolositor şi că din acestea creează altele noi; astfel, ea nu se foloseşte de nici o substanţă din afară şi nici nu are nevoie de vreun loc în care să arunce ceea ce este mai vechi, mucegăit sau

putred. Aşadar, se mulţumeşte doar cu spaţiul propriu, cu natura şi cu propria ei iscusinţă.

51. a. Nu fii delăsător în treburile tale, nu fii certăreţ şi încurcat în discuţii, nu rătăci cu închipuirile tale, nu te închide în tine, totodată însă nu te repezi prea febril, nici nu te lăsa prea mult prins de activităţile tale în cursul vieţii.

51. b. Te omoară, îţi sfîşie carnea în bucăţi, te urmăresc cu defăimări şi blesteme! Ce însemnătate pot să aibă acestea pentru posibilitatea pe care o are gîndirea de a se păstra curată, raţională, cumpătată, dreaptă. De exemplu, dacă cineva, care stă lîngă un izvor limpede şi dulce, îl blestemă, acest izvor nu încetează să-şi arunce jerba-i de apă cristalină şi chiar dacă ar arunca în apa lui nămol şi murdărie, izvorul le împrăştie în grabă, le spală şi nu-şi tulbură nicidecum limpezimea. Aşadar, tu cum vei avea oare în tine un izvor care să nu sece niciodată ? Numai dacă vei veghea asupra libertăţii tale sufleteşti şi vei fi în acelaşi timp, binevoitor simplu şi demn.

52. Cel care nu ştie ce este universul, nu ştie nici în ce loc se află el însuşi. Iar cine nu ştie pentru ce-a fost născut, nu ştie nici cine este el însuşi, nici ce este universul. Iar cel care trece cu vederea una din acestea nu poate spune nici pentru ce s-a născut. Deci, cum ţi se pare omul căruia îi place să respingă laudele celor care aplaudă şi nu ştiu nici în ce loc se găsesc, nici cine sînt ei înşişi ?

53. Vrei să fii lăudat de către un om care se blestemă de trei ori pe ceas ? Vrei să placi unui om care pe el însuşi nu se aprobă ? Şi oare se place pe sine, acela care se căieşte aproape pentru tot ceea ce face ?

54. Nu respira numai din aerul aflat de jur împrejur, ci soarbe din inteligenţa universală înconjurătoare. Căci această putere a gîndirii nu este răspîndită şi nu pătrunde, într-o măsură mai mică, în acela care poate s-o soarbă, decît în cel ce-l respiră.

55. Luat în general, viciul nu dăunează universului. Luat în parte, ca viciu al unuia singur, nu vatămă pe celălalt, ci reprezintă o primejdie adevărată numai pentru acela, căruia i s-a dat putinţa să se depărteze de viciu îndată ce ar dori.

56. Voinţa semenului meu este pentru mine tot aşa de indiferentă ca şi aspiraţia sau corpul acestuia. Căci, dacă sîntem născuţi unul pentru celălalt într-o mare măsură, raţiunile noastre conducătoare au, fiecare, domeniul şi autoritatea sa proprie; fiindcă altfel viciul semenului meu ar putea constitui pentru mine un rău, dar divinitatea n-a hotărît ca propria mea nefericire să fie provocată de un altul.

57. Soarele parcă se revarsă de sus şi deşi se răspîndeşte pretutindeni, nu se risipeşte pînă la sleire. Căci, de fapt, această îrnprăştiere este o tensiune. De aceea şi razele sale au fost numite extensiuni[204], de la verbul grec care înseamnă a se extinde. Şi cum s-ar putea explica ce este o rază ? Dacă cineva ar privi lumina venită de la soare, care pătrunde într-o cameră întunecoasă, printr-o crăpătură îngustă, ar vedea că ea se propagă în linie dreaptă, că parcă se sprijină pe corpul solid ce-i întrerupe drumul, despărţind-o de aerul de dincolo, dar rămîne acolo, nici nu alunecă, nici nu cade. Aşadar, în acelaşi fel, se impune să fie şi răspîndirea şi difuzarea gîndirii, ea nu este o scurgere şi o sleire, ci o tensiune; prin urmare, nu trebuie să se nască o ciocnire violentă, năpraznică între ea şi piedicile ivite în cale, nici să nu se prăbuşească, ci să se statornicească şi să lumineze pe cel care o primeşte. Cine nu se lasă călăuzit de gîndire, se va lipsi de lumină [205].

---

[204] În lumina cercetărilor moderne, etimologia este inexactă.

[205] Metafora soarelui este foarte importantă la Platon şi în teoriile neoplatonice ale iluminării. Marcus Aurelius dezvoltă aici ideea că omul trebuie să pătrundă cu gîndirea sa obiectele şi la rîndu-i să se lase pătruns de inteligenţa universală pe oare s-o reflecte şi s-o transmită.

58. Cel care se teme de moarte este inspăimîntat sau de pierderea în întregime a senzaţiilor, sau de ivirea altora. Dar, dacă nu vor mai fi senzaţii, nici el nu va mai simţi vreun rău. Iar dacă va primi senzaţii diferite întrucîtva, va deveni el însuşi o altă fiinţă şi deci nu va înceta să vieţuiască.

59. Oamenii sunt nascuti unul pentru altul. În concluzie, ori fă-le educaţia, ori rabdă-i.

60. Săgeata se mişcă altfel decît gîndirea, dar cînd îşi fixează atenţia şi se consacră unei cercetări, nu mai puţin decît săgeata, se mişcă cu repeziciune şi în linie dreaptă, direct, spre scopul propus.

61. Înaintează cu agerime pînă la raţiunea conducă toare a fiecăruia şi îngăduie sa pătrundă în fiinţa ta, pînă la călăuza ta raţională.

CARTEA a IX-a

1. Cel care face o nedreptate este lipsit de pietate. Fiindcă, prin însuşirile date lor de natura universului, fiinţele raţionale sint născute unele în folosul altora, astfel încît să se ajute reciproc, în raport cu valoarea fiecăreia si să nu se vatăme în nici un fel. Este deci limpede, că cel care calcă voinţa naturii universale, este lipsit de pietate faţă de cea mai veche dintre divinităţi. Şi cel care minte arată lipsă de respect faţă de aceeaşi divinitate. Căci natura universului este natura tuturor celor care există. Iar cele care sînt, se află în strînsă legătură cu cele care urmează să se ivească. Mai departe, această divinitate numeşte adevăr şi ea constituie cauza primă a tuturor adevărurilor. Cine minte cu voia lui, în măsura în care înşeală, în aceeaşi măsură săvîrşeşte o nedreptate. Cel care minte fără voia lui, în măsura în care se face po trivnic naturii universului şi tulbură ordinea universală, devine un luptător împotriva acesteia. Şi, cu

natura universului se luptă acela care este împins spre cele potrivnice adevărului, chiar împotriva voinţei lui; căci, din partea naturii universului, el a primit toate însuşirile, de care însă, neţinînd seamă la vreme, acum nu mai este în stare să facă deosebire între minciună şi adevăr. Şi cel care urmăreşte plăcerile ca pe nişte bunuri şi fuge de dureri ca de nişte rele, se arată, de asemenea, lipsit de pietate.

Caci, în mod necesar, cel ce face parte din acest soi de oameni, nemulţumit, cîrteşte deseori împotriva naturii comune, zicînd că nu împarte cu o cumpănă dreaptă, în raport cu vrednicia, cele hărăzite bunilor şi răilor, de vreme ce, foarte des, cei răi se bucură de plăceri şi dobîndesc toate lucrurile producătoare de plăcere, iar cei buni sînt din toate părţile izbiţi de suferinţe sau de în tâmplări care provoacă suferinţă. Mai departe şi cel înspăimîntat de suferinţe, în unele prilejuri se va înspăimînta chiar şi de cele ce se vor petrece în univers. în acel moment, chiar şi un astfel de om vădeşte lipsă de pietate. De asemenea, în măsura în care nu se va opri de la săvîrşirea unor nedreptăţi, făptuieşte o impietate şi cel care urmăreşte cu ardoare plăcerile. Aşadar, este o datorie faţă de toate cele pentru care natura arată un interes egal (căci dacă n-ar fi fost preocupată în aceeaşi măsură de foate, nu le-ar fi creat) ca cine vrea să urmeze şi să se adapteze naturii în chip desăvîrşit, să aibă aceeaşi părere asupra tuturor evenimentelor şi să le acorde un interes şi o preocupare egală. în concluzie, cel care, însuşi, nu arată deplină indiferenţă faţă de suferinţă şi plăcere, faţă de moarte şi viaţă, faţă de faimă şi lipsa de faimă, întîmplări folosite de natură într-o măsură egală, e limpede că este tot atît de lipsit de pietate. Iar eu spun că natura le acordă acelaşi interes, în loc să spun că se produc în mod egal şi statornic, în virtutea unui impuls primar al Providenţei, potrivit înlănţuirii tuturor evenimentelor precum şi a acelor împrejurări adăugate fenomenelor originale. Ele se

mişcă potrivit acestui plan, dintr-un străvechi început, către orînduirea de ansamblu a universului, cuprinzînd în sine unele raţiuni ale celor ce se vor ivi, determinînd cît mai riguros cu putinţa puterile germinatoare ale reali tăţilor primare, ale transformărilor şi ale urmărilor aces tora, aşa cum vor fi.

2. Este firesc ca omul cu adevărat generos să plece dintre oameni, fără să fi simţit gustul minciunii, al oricărui fel de făţărnicie, fără să fi cunoscut desfătarea desfrîului sau fumul amăgitor al mîndriei, a-ti da suflarea cea din urmă, sătul pînă la dezgust de toate cele pomenite, în seamnă o a doua plutire pe apele destinului[206]. Sau dinainte ai ţinut să te statorniceşti lîngă viciu şi experienţa ta de viaţă nu te convinge să fugi de molimă. Căci distragerea puterii de gîndire este o molimă cu mult mai grea decît orice schimbare sau infectare a învelişului de aer răs-pîndit împrejur. Fiindcă aceasta este o molimă a animalelor ca animale, iar cealaltă este o molimă a oamenilor, ca exemplare ale umanităţii.

3. Nu dispreţui moartea, ci primeşte-o cu mulţumire, întrucît şi ea este unul din evenimentele dorite de natură. Căci, după cum, a fi adolescent, a îmbătrîni, a creşte, a fi în plină vigoare, a-ţi da dinţii, tuleiele din barbă, a zămisli, a fi însărcinată, a naşte, a avea păr cărunt şi toate celelalte asemenea lor. sînt nişte activităţi ale naturii, pe care le aduc etapele diferite ale vieţii tale, la fel şi moartea, risipirea fiinţei tale, reprezintă un act firesc. De aceea, de vreme ce raţionează, o trăsătură proprie omului este să se comporte faţă de moarte, fără o aversiune violentă şi fără să o dispreţuiască, ci, dimpotrivă să o aştepte ca pe un fapt natural. Şi, după cum aştepţi ca fătul să iasă din pîntecele femeii tale, tot astfel fii gata să întîmpini ceasul cînd sufletul tău va fi smuls din învelişul său de carne. Şi dacă mai vrei o povaţă obişnuită, ce-ţi va merge la inimă şi te va

[206] Metaforă curentă la unii filozofi antici pentru a reda o stare proastă, o împrejurare nefericită, cf. Platon, *Phaedon* 99 c; Aristotel, *Etica pentru Nicomah* II, 9, 1109 a 34, etc.

face, în cel mai înalt grad, să te aco modezi cu ideea morţii, înseamnă să întreprinzi o cercetare amănunţită a lucrurilor de care urmează să fii despărţit, precum şi a feluritelor obiceiuri ale acelora de către care sufletul tău nu va mai fi multă vreme neliniştit. Fără îndoială, că va trebui să fii cît mai puţin pornit împotriva lor, mai mult, ai obligaţia să le porţi de grijă şi să-i suporţi cu amabilitate îngăduitoare, aducîndu-ţi aminte, în acelaşi timp, că nu vei fi despărţit de oameni eu aceleaşi prin cipii cu tine. Căci acesta ar fi singurul motiv, ce ar putea să se împotrivească şi să te determine să rămîi în viaţă, daca totuşi ar fi vreunul: dacă ţi-ar fi fost hărăzit să vieţuieşti împreună cu oameni care şi-au însuşit aceleaşi principii ca şi tine. Acum însă, vezi cît este de mare obo seala iscată de dezbinarea intre cei care trăiesc împreună, încît ajungi ca să zici: "De-ai veni mai degrabă, o moarte, ca nu cumva să mă uit pe mine însumi !''

4. Cine greşeşte, greşeşte împotriva lui însuşi, acela care face o nedreptate se nedreptăţeşte pe sine, deoarece devine rău.

5. Adeseori săvîrşeşte o nedreptate şi cel care nu îndeplineşte un anumit lucru, nu numai cel care face ceva.

6. Este de ajuns să ai în clipa de faţă o părere sigură, întemeiată pe înţelegere, să desfăşori activitatea prezentă în interesul tuturor, să ai în prezent dispoziţia de a primi cu mulţumire orice eveniment provocat de o cauză din afară.

7. Alungă închipuirea, stapîneşte-ţi impulsurile, înăbuşă dorinţele, păstrează-ţi raţiunea conducătoare stăpînă pe ea însăşi.

8. Unul este sufletul hărăzit fiinţelor iraţionale şi altul sufletul inteligent destinat fiinţelor raţionale, după cum unul este pămîntul pentru toate cele pămînteşti, una lumina pe care o vedem şi unul aerul pe care-1 respirăm, pentru tot ce este însufleţit şi cu vedere.

9. Toate cu o parte comună între ele se străduiesc sa se apropie de cele cu origine asemănătoare. Ceea ce este pământesc se apleacă spre pământ, tot ce reprezintă lichid se prelinge într-o scurgere comună; acelaşi lucru se petrece şi cu ceea ce aparţine aerianului, astfel încît este nevoie de forţă ca să le împiedice să se apropie. Focul urcă spre înalt, din cauza focului elementar. Şi tot ce constituie foc aici pe pământ este atît de dornic să ardă împreună cu focul elementar, încît orice material puţin mai uscat se aprinde cu uşurinţă, fiindcă are în el mai puţine ele mente care ar putea împiedica aprinderea. Ca urmare şi ceea ce reprezintă o parte dintr-o natură inteligentă co mună, năzuieşte să se apropie ele cele ce sînt de aceeaşi origine, cu aceeaşi rîvnă sau chiar cu mai multă. Căci cu cît ceva se simte superior faţă de celelalte lucruri, cu atît este mai pregătit să se unească şi să se contopească cu cel de origine comună. Fără îndoială că şi printre vieţuitoarele fără raţiune, degrabă s-au închegat, roiuri de albine, turme de oi, cirezi de vite, cîrduri de păsări, creşterea puilor şi diferite chipuri de iubiri. Pentru că aveau suflete în ele şi le îndemna rîvna să vieţuiască împreună într-un grad mai înalt, aşa cum nu se întîmplă între plante, nici între arbori, nici între stînci. Între fi inţele raţionale astfel s-au alcătuit comunităţi politice, prietenii, legături de apropiere, înţelegeri, iar în timp de război, tratatele şi armistiţiile. De asemenea, printre fiinţele raţionale superioare există o unitate, deşi într-un anumit fel sînt separate, aşa cum este, de pildă, între astre. În acelaşi fel şi năzuinţa aceasta către superior poate stîrni atracţia între ele, chiar, dacă sînt despărţite. Priveşte ce se petrece, însă, în acest moment. Căci, acum, numai fiinţele inteligente au uitat înţelegerea mutuală şi atracţia reciprocă una faţă de cealaltă, precum şi puterea de a se scurge împreună spre acelaşi liman, care nu se mai vede. Dar, deşi ele fug una de cealaltă, rămîn totuşi în alcă tuirea de ansamblu, deoarece îi stăpîneşte forţa naturii. Tu însuţi vei vedea ceea ce spun, dacă vei

observa cu atenţie. Căci cu mai multă uşurinţă vei găsi un lucru pământesc lipsit de legătura cu alt lucru pământesc, decît un om despărţit definitiv de alt om.

10. Şi omul şi divinitatea şi universul poartă fiecare rodul său. Fiecare îl poartă în anotimpurile potrivite. Iar, dacă, obişnuinţa foloseşte în mod firesc termenul cu privire la viţa de vie şi la plantele de acelaşi fel, aceasta nu înseamnă nimic. Raţiunea îşi poartă rodul său şi în interesul social, şi pentru sine însăşi. Şi din ea se nasc celelalte roade, de acelaşi fel cu raţiunea.

11. Dacă se poate, îndrumează-l; dacă nu se poate, aminteşte-ţi că bunăvoinţa ţi-a fost dată tocmai pentru acest scop; căci zeii înşişi sînt binevoitori cu oamenii de felul acesta. În unele cazuri, chiar îi ajută pentru păstrarea sănătăţii, pentru dobîndirea bogăţiei, a gloriei. Astfel, deci, sînt zeii: buni şi îndatoritori; stă în puterea ta să fii la fel, dacă nu stă în puterea ta, spune, atunci, cine te împiedică.

12. Străduieşte-te, dar nu ca un rob trudnic, nici ca unul care urmăreşte să fie compătimit sau admirat, ci dimpotrivă doreşte-ţi numai un singur lucru: şi cînd te mişti şi desfăşori o activitate şi cînd întrerupi, pentru odihnă, orice întreprinzi fă aşa cum socoteşte că trebuie să acţioneze raţiunea unei fiinţe politice.

13. Astăzi am scăpat din toate cele ce-mi creeau dificultăţi. Ba, mai mult chiar, am înlăturat tot ce-mi provoca greutăţi, căci tot ce era stînjenitor nu era în afara mea ci în propriul meu fel de a gîndi, adică înlăuntrul meu.

14. Toate lucrurile sînt obişnuite, fiind cunoscute prin experienţă, sînt pieritoare ca timp şi grosolane în ceea ce priveşte materialul. Aşadar, toate, acum, au rămas la fel ca pe vremea acelora pe care i-am îngropat de mult.

15. Lucrurile stau înaintea uşilor fiinţei raţionale, aşa cum sînt în ele înşile, fără să cunoască nimic despre ele, iară să se dezvăluie în vreun fel [207]. Prin urmare, cine

[207] Lucrurile, evenimentele, fenomenele nu au contact direct cu sufletul, ci rămîn în afara acestuia. Aceeaşi idee a fost dezvoltata si in cartile a IV-a, 3, 10, a V-a, 19, a VI-a, 8, 52.

ne dezvăluie ceva cu privire la ele ? Nimeni altcineva decît raţiunea conducătoare.

16. Pentru o fiinţă socială şi politică, răul şi binele nu constau în senzaţiile încercate ci în forţa ei de acţiune[208] după cum nici virtutea sau viciul unei astfel de fiinţe nu constau în ceea ce simte ci în tăria cu care acţionează.

17. Piatra aruncată în sus nu simte nici un rău cînd cade din nou spre pămînt, după cum nici un bine cînd este înălţată atît de sus.

18. Pătrunde pînă la raţiunea conducătoare a oamenilor şi vei vedea ce fel de judecători te înspăimîntă şi mai ales ce fel de judecători sînt asupra lor înşişi.

19. Totul se află într-o continuă transformare şi consumare permanentă, tu însuţi eşti în continuă schimbare, într-un anumit fel, mergi spre distrugere şi întregul uni vers este dus în acest flux împreună cu tine.

20. Greşeala altuia trebuie părăsită acolo unde a fost săvîrşită.

21. Sfîrşitul unei activităţi, încetarea năzuinţelor sau a părerilor, deci un anumit fel de moarte, nu au nimic rău în ele. Acum, îndreaptă-ţi atenţia asupra diferitelor vîrste ale vieţii: de exemplu, asupra copilăriei, adolescen ţei, tinereţii, sau bătrîneţii. Căci şi această trecere dintr-o etapă în alta constituie un fel de moarte. Ori, este ceva în fricoşător într-o astfel de trecere ? Mergi mai departe şi fixează atenţia asupra zilelor petrecute după sfatul bunicului, a celor trăite sub povăţuirea mamei, aminteşte-ţi apoi perioada în care ai vieţuit sub îndrumarea tatălui şi după ce-ţi vei revărsa atenţia asupra multor altoi-variaţii, transformări, încetări a unor stări, întreabă-te: „Sînt oare acestea, ceva înspăimîntător ?" Vei înţelege astfel că nici încetarea sau transformarea întregii vieţi nu au în sine nimic vătămător, nimic înfricoşător.

---

[208] Activitatea nu este privită şi înţeleasă ca rezultat material, ci ca iniţiativă morală care determină pe om să înfăptuiască numai hotărîrile bune *(cf.* şi cărţile *a* II-a, 4, a XI-a, 7, 21 şi a XII-a, 17).

22. Grăbeşte apoi paşii ghidului şi cercetează propria ta raţiune conducătoare, pe aceea a universului şi pe cea a unui om oarecare. Pe a ta ca să dobândeşti şi să-ţi menţii o judecată dreaptă, cinstită. Pe aceea a universului pentru ca să-ţi dai seama din ce întreg eşti o parte. Pe aceea a unui om oarecare ca să înţelegi dacă faptele lui au ca temei neştiinţa sau ştiinţa şi totodată pentru ca să ai în vedere că ai aceeaşi origină cu el.

23. După cum tu însuţi eşti o parte care întregeşte un sistem politic şi social, tot astfel fiecare acţiune a ta trebuie să tindă să fie un element ce întregeşte viaţa politică şi socială. Aşadar, dacă vreuna din acţiunile tale nu vor avea raport, fie imediat fie îndepărtat, cu acest scop al interesului comun, va fi o acţiune care va pricinui zbu ciumul întregii tale vieţi, provocîndu-i o adevărată spăr tură şi, de asemenea. îţi va răpi posibilitatea, ţie şi vieţii tale, de a fi unitară; ea va deveni o înfruntare şi o abatere, întocmai cum, în adunarea poporului, cel care acţio nează după capul lui, devine un element potrivnic armo niei sociale.

24. Pretutindeni nunii copilăreşti, jocuri[209] de copii, sărmane respiraţii care înalţă cadavre[210]: pentru ca evoca rea casei morţilor să izbească cu şi mai multă limpezime [211].

25. Întoarce-te acum şi cercetează forţa activă şi crea toare a elementului cauzal, şi după ce ai mărginit efec tele .sale în cadrul elementului material, observă-l în con tinuare cu atenţie; mărgineşte apoi timpul, ca durată, cît îi este dat, de la natură acestuia, ca să reziste în forma sa caracteristică.[212]

---

[209] Simbolizează pasiunile omeneşti, în acest sens cf. şi cartea a V-a, 33.

[210] Citat din Epictet, fragm. XXVI Schenke, cuprins deja în *Diatribe*, IV, 41.

[211] Gataker presupune a fi o evocare a infernului,; în aceste rînduri. Schültze opinează ea poate fi şi o referire la Odiseea, XI. Umbrele evocate ale morţilor întruchipează deşertăciunea pasiunilor omeneşti.

[212] Forma caracteristică, la vechii stoici, este nu ceea ce dă unui lucru ideea, forma sa generală (ca în Platon şi Aristotel) ci esenţa sa fundamentală şi unică.

26. Ai îndurat mii de nenorociri, fiindcă nu te-ai mulţumit cu raţiunea ta conducătoare care făcea treburile pentru care a fost alcătuită. Destul însă. cu toate acestea.

27. De cîte ori un altul te critică sau te urăşte sau alţii rostesc răspicat anume cuvinte împotriva ta, mergi imediat către măruntele lor suflete, pătrunde adînc înlăuntrul lor şi vezi ce fel de oameni sînt. Vei vedea că nu e ne cesar să te zbuciumi pentru ca aceştia să aibă neapărat vreo părete despre tine. Trebuie să fii binevoitor faţă de ei, totuşi, căci potrivit cu legea naturii sînt nişte prie teni. Chiar şi zeii le dau ajutor pe toate căile, prin vise, prin oracole, pentru a-i face să dobîndească acele lucruri pentru care depun interes.

28. Acestea sînt mişcările ciclice ale universului, în sus, în jos, din vecinicie către vecinicie. Şi fie că inteligenţa universală dă impuls fiecăruia şi dacă acesta este adevărul, primeşte şi tu însuţi impulsul ei, fie că este un impuls primar, dat odată pentru totdeauna, după care se mişcă toate celelalte ca o urmare [213] firească, fiecare într-un anumit fel. Căci într-un sens, toate sînt atomi, elemente care nu se mai pot împărţi. În cele din urmă, dacă există divinitate, toate merg bine, iar dacă totul se petrece la voia întîmplării, tu nu te lăsa cîrmuit de hazard [214]. Chiar din această clipă, pămîntul va acoperi toate ale noastre; după aceea el însuşi se va transforma, apoi şi acestea se vor transforma pînă-n vecinicie, apoi altele, iarăşi şi iarăşi pînă la infinit. Cine cugetă la această frămîntată învolburare de transfor mări succesive şi alternări şi la iuţeala cu care se petrec va simţi un dispreţ adînc pentru tot ce este muritor.

29. Cauza universală este un torent; pe toate le tîrăşte cu sine. Cît sînt de vremelnice şi fără valoare aceste dezbateri politice, care, după cum s-ar părea, rezolvă într-

[213] Problema, dezbătută de la originile stoicismului, este dacă providenţa se întinde asupra universului, in urma unei decizii iniţiale de la care evenimentele pornesc drept consecinţe, sau se preocupă de fiecare, determinînd fiecare eveniment printr-o ini ţiativă specială, cf. Diogene Laertios, VII, 149; Cicero, *De natura deorum,* II, 65. 104.

[214] Tensiunea morală are aici o oarecare independenţă fală de teoria fizică, în general, deşi îi este subordonată, cf. şi VI, 10.

un chip înţelept, afacerile omeneşti; curat o învălmăşeală de ţipari ! Omule, oare ce ai de făcut ? Fă, ceea ce în această clipă îţi pretinde natura. Pune-te în mişcare şi nu-ţi întoarce privirea de jur împrejur, ca să vezi dacă te observă cineva. Nu spera să instaurezi Republica lui Platon, ci, dimpotrivă, fii mulţumit dacă cel mai mic lucru progresează şi consideră că chiar dobîndirea acestui rezul tat nu este ceva neînsemnat. Căci cine oare schimbă prin cipiile acestor oameni? Şi în afară de schimbarea prin cipiilor ce altceva rămîne decît sclavia unor oameni care se vaită deşi se prefac că sînt convinşi. Pregăteşte-te acum şi vorbeşte-mi despre Alexandru, despre Filip, despre De metrius din Phaleron [215]. Se va vedea dacă aceştia au ştiut ce doreşte natura comună şi dacă s-au călăuzit pe ei înşişi potrivit cu voinţa acesteia; iar dacă au făcu t-o numai pe eroii de tragedie, nimeni nu m-a condamnat să-i imit. Opera filozofiei este simplă, modestă şi conştiincioasă, nimeni să nu mă împingă spre semeaţă fanfaronadă.

30. Priveşte ca de pe o înălţime aceste nenumărate mulţimi omeneşti, miile de serbări religioase, călătoriile pe mare de pretutindeni, pe vreme de furtună năpraznică sau pe timp liniştit, ai după aceea în vedere felurimea acestor fiinţe care au venit pe lume, trăiesc împreună, se sfîr-şesc laolaltă. Cugetă, de asemenea, asupra vieţii din vre murile străvechi, asupra vieţii ce va fi trăită de cei care vin dupa tine, sau asupra traiului, de acum, printre na ţiunile barbare. Cugetă, deopotriva câţi nu cunosc nici măcar numele tău, câţi îl vor uita cu repeziciune, câţi din tre cei, care poate acum te laudă, sînt gata să terfelească; vezi, aşadar, cum nici amintirea, nici faima, nici altceva de felul acesta nu merită preţuire.

31. O linişte netulburată a sufletului în ceea ce priveşte întîmplările pricinuite de o cauză din afară. Spirit de echitate şi justiţie în cele ce sint săvîrşite, ca urmare a

[215] Ultimul dintre oratorii antici, timp de 10 ani guvernator al Atenei, sub diadohul *Casandros* — 317-307 î.e.n.

unei pricini izvorîtă din tine însuţi; ceea ce înseamnă că năzuinţa şi fapta trebuie să se înscrie în aceasta finalitate: activităţi desfăşurat în interesul societăţii, căci acestea sînt penţru tine potrivite cu natura.

32. Poţi face să dispară multe deşertăciuni tulburătoare pentru tine, de vreme ce toate îşi au izvorul în părerile tale; în felul acesta, îţi vei deschide un cîmp întins şi liber pentru ca să poţi cuprinde cu puterea ta de înţelegere şi cunoaştere întregul univers, pentru a contempla, sub toate aspectele, nemărginirea timpului veşnic, ca să poţi concepe fulgerătoarea transformare a fiecărui lucru, parte cu parte, pentru a vedea cît este de scurtă distanţa în naştere şi dezagregare, o genune de veacuri înaintea naşterii şi după dezagregarea în elemente, de asemenea, acelasi abis al timpului nesfîrşit.

33. Toate cîte le vezi, degrabă se vor fărîmiţa în ţărînă, iar acei care vor fi martori ai acestei farâmiţări la fel de grabnic vor pieri ei înşişi. Şi astfel vor fi deopotrivă cel care a murit la cea mai înaintată vîrstă a bătrîneţii cu cel care a avut o moarte prea timpurie.

34. Ce fel de raţiune conducătoare au acei oameni, pentru ce fel de lucruri s-au străduit, căror ţeluri si-au dăruit dragostea şi preţuirea lor ? Presupune ca poti privi dezgolite sărmanele lor suflete. Cît de mare le este îngânfarea cînd li se pare că vatămă pe cineva bîrfind, sau ca sînt folositori lăudînd. [216]

35. Pierderea nu este nimic altceva decît transformare. Datorită acestei transformări se bucură natura universu lui, potrivit cu voinţa căreia toate lucrurile, produse de la începutul veacurilor în acelaşi chip, precum şi celelalte care se vor naşte în acelaşi fel, pînă-n veşnicie, au fost bine făcute. Aşadar, de ce spui că toate lucrurile au fost si vor fi rele, că nici un fel de putere nu s-a găsit între atiţia zei, care să fie în stare să îndrepte

[216] Pentru aceeasi idee vezi cartea a IX-a, 27.

aceste stări de lucruri în vreun fel şi că universul a fost condamnat să fie copleşit de nenorociri neîntrerupte ?

36. Descompunerea materiei de temelie din fiecare lucru, da apă, pulbere, oscioare, murdărie ! Sau iarăşi, facând o comparaţie, stîncile de marmură sînt ca nişte ghebe învîrtoşate ale pămîntului; aurul, argintul sînt depuneri sedimentare, veşmintele nişte fire de lînă: şi pur pura e sânge, şi toale celelalte sînt asemenea. Iar săr mana ta răsuflare este un alt element de acelaşi fel, deoarece prin transformare, se schimbă dintr-unele într-al-tele necontenit.

37. Destul cu această viaţă nenorocită, cu murmurul ei cîrctitor, cu şiretlicuri de maimuţă. Ce te frămîntă ? Ce-ţi pare neobişnuit din toate acestea ? Ce te scoate din fire ? Cumva elementul cauzal activ ? Priveşte-l ! Ori poate te melia materială ? Priveşte-o şi pe aceasta; în afara lor nu există nimic iar faţă de zei, fii mai sincer, mai virtuos, macar din clipa de faţă. Trei ani, dacă vei fi avut în vedere acest lucru sau timp de o sută de ani, este acelaşi lucru.

38. Dacă cineva a păcătuit, răul este acolo, în el însusi. Totusi, poate n-a greşit.

39. Ori tot ceea ce se petrece provine, ca dintr-un corp unic dintr-o singură sursă inteligentă şi atunci partea nu trebuie sa mure împotriva unor evenimente, în interesul întregului, ori totul este format din atomi şi atunci întregul univers nu e nimic altceva decât confuzie şi de-zagregare. Atunci, pentru ce te frămînţi ? Spune-i calauzei tale interioare care este raţiunea? ai murit, ai pierit, ai devenit fiară sălbatică, te-ai schimbat într-un comediant ipocrit, ai devenit animal de turmă şi paşti asemenea acestuia.

40. Fie că zeii nu au nici o putere, fie că au totuşi, aceasta este întrebarea. Dacă nu au, atunci de ce ridici altare, aduci jertfe şi te rogi ? Iar dacă zeii au putere, de ce nu crezi că e mai bine să te rogi lor. ca sa-ţi dă ruiască puterea, de a nu te mai îngrozi lucrurile care te

înspăimântă acum, să nu mai râvneşti lucrurile pe care le doreşti acum, să nu te mai întristeze cele ce acum îţi pri cinuiesc mîhnire, căci este cu adevărat mai de preţ decît să te rogi să se petreacă sau să nu se petreacă vreunul din evenimentele care survin. Fiindcă, oricum, dacă zeii prin acţiunile lor, pot să vină în ajutorul oamenilor, ei pot să ne dea ajutor şi pentru atingerea unor asemenea scopuri. Dar, poate cîndva, vei avea de gînd să spui: ..Zeii au făcut ca acestea să fie în puterea mea". De ce nu cauţi alunei să te foloseşti numai de ceea ce stă în tăria ta. cu iniţiativa unui om liber, în loc să te frămînţi umilit ca un sclav, din cauza celor care nu se află în forţa ta şi-ţi pri cinuiesc o povară ? Şi apoi, în cele din urmă, cine ţi-a spus oare că zeii nu-şi unesc puterea lor cu oamenii, chiar şi pentru acele lucruri care se găsesc în tăria noastră ? în cepe aşadar să-1 rogi întîi privitor la acestea şi vei vedea. De pildă, unul se roagă aşa: „Cum aş putea să mă culc cu această femeie ?" Tu însă să te rogi numai astfel: „Cum să fac să nu rîvnesc să mă culc cu această femeie Altul se roagă astfel: „Cum să scap de acest om nesuferit ?" Tu însă, fă-ţi doar această rugăciune: „De n-aş avea nevoie să mă lipsesc de acesta." Se roagă cineva: „De nu mi-aş pierde copilaşul !" Tu însă; înalţă doar această rugăciune: „De nu m-aş teme că-1 pierd ! într-un cuvînt în acest fel îndreaptă rugăciunile tale spre zei şi vezi după aceea ce se petrece.[217]

41. Epicur spune aşa: „în timpul bolii, discuţiile mele nu s-au învârtit în jurul suferinţelor acestui corp sărman, nici n-am flecărit, spune tot el mai departe, faţă de cei care veneau să mă vadă, ceva de felul acesta, ci, împreună cu ei, am dus la bun sfîrşit punctele de vedere principale privind ştiinţele naturii, dezbătînd mai ales următoarea întrebare: „Cum poate să rămînă netulburată inteligenţa, cît timp este într-o biată bucată de carne omenească şi este afectată de frămîntările acesteia, cum poate să-şi păstreze bunul specific sieşi, gîndirea ? Şi,

[217] Pentru aceeaşi idee, cf. şi Epictet, *Diatribe,* II, 18, 15-18.

spunea tot el, nici medicilor nu le-am dat ocazie să se mândrească, de parcă ar fi făcut cine ştie ce, ci viaţa se scurgea bună şi cinstită”[218]. În această privinţă, deci, urmează-i exemplul, fie în timp de boală, dacă te îmbolnăveşti cumva, fie în orice altă împrejurare a vieţii. Căci este o convingere co mună pentru toate şcolile filozofice să nu te îndepărtezi de principiile filozofiei în nici o împrejurare şi, prin urmare, niciodată şi să nu flecăreşti cu oamenii simpli ne-deprinşi încă bine cu natura şi cu legile ei, precum şi da toria de a fi atent numai la ceea ce făptuieşti acum şi la mijlocul prin care vei făptui.

42. Ori de cîte ori eşti izbit în faţă de obrăznicia cuiva, întreabă-te îndată: „E cu putinţă ca să nu fie obraznici în univers ?" Nu e cu putinţă ! Ca urmare, nu pretinde ceva imposibil. Căci şi cel în cauză este unul dintre obraznicii pe care de voie de nevoie îi rabdă universul. Acest fel de a gândi să-1 ai şi faţă de cel viclean, de cel lipsit de bună-credinţă, precum şi faţă de orice altfel de păcătos, în acelaşi timp, adu-ţi aminte că e cu neputinţă să nu se ivească şi aceste feluri de oameni, fiindcă aşa vei fi mai binevoitor faţă de fiecare dintre ei. Este deopotrivă de folositor să gîndeşti cu repeziciune cu ce virtute anume a înzestrat natura pe om împotriva acelei greşeli. Căci natura a dăruit ca leac faţă de cel neştiutor blândeţea şi o altfel de putere, faţă de o altfel de greşeală. Într-un cuvînt, ţie îţi este dat să instruieşti pe cel care rătăceşte drumul. Căci orice om cînd greşeşte se înşeală asupra scopului propus şi astfel se abate din cale. Şi la urma urmei, oare prin ce te vatămă greşeala ? Îndată vei descoperi că nici unul din tre cei ce ţi-au pricinuit supărare n-a izbutit să facă totuşi vreo greşeală datorită căreia inteligenţa ta e pe punctul să-şi piardă calităţile. Ceea ce e rău pentru tine şi, prin urmare, vătămător îşi are temeiul în judecăţile tale. Căci ce este rău sau nefiresc dacă un om lipsit de educaţie face cele potrivite cu unul lipsit de educaţie ? Bagă de

[218] Cf. Epicur, ed. Usener, fragm. 191.

seamă să nu fie mai degrabă nevoie să te învinovăţeşti că nu te-ai aşteptat ca un astfel de om să greşească aşa cum s-a întîmplat. Căci tu aveai mijloace dăruite de raţiune ca să presupui că este cu putinţă ca un anumit fel de om să facă o eroare într-un anume mod şi totuşi, fiindcă ai uitat un asemenea gînd te-ai mirat, dacă a greşit. Şi mai cu seamă, ori de cîte ori te plîngi împotriva unuia fără bună-credinţă sau a unui nerecunoscător, întoarce-te cît mai cercetător asupra ta însuţi. Căci în mod vădit e greşeala ta, dacă ai avut încredere că un om cu o asemenea încli naţie este în stare să respecte buna-credinţă, sau dacă, făcîndu-i o înlesnire, nu ai dus-o la capăt cu toată inima, nici în aşa fel încît să gîndeşti nemijlocit că numai din însăşi fapta urmează să culegi roadele. Ce mai doreşti, de vreme ce ai făcut bine unui om ? Nu eşti mulţumit că ai realizat ceva potrivit cu propria ta natură, pretinzi cumva vreo răsplată ? Ar fi ca şi cum ochiul ar cere ceva în schimb fiindcă vede sau picioarele fiindcă păşesc ? Căci, după cum acestea au fost făcute avînd menirea lor, fie care împlinindu-şi lucrarea potrivit cu structura lor parti culară şi săvârşesc ceea ce le este propriu, tot astfel şi omul, ori de cîte ori face bine sau ceva folositor în vreun fel treburilor de interes public, a făptuit un lucru pentru care a fost alcătuit, păstrîndu-şi în acest chip însăşi firea lui de om.

CARTEA a X-a

1. O, suflete, oare vei fi tu vreodată, bun, simplu întreg şi unitar, dezgolit, mai dezvăluit privirilor, decît corpul care te cuprinde de jur împrejur ? Oare vei în cerca tu cîndva predispoziţia spre dragoste, înclinaţia spre duioşie ? Vei fi tu vreodată complet plin, fără să-ţi lipsească nimic, să regreţi ceva, fără să rîvneşti nimic nici

din cele însufleţite, nici din cele neînsufleţite, care să-ţi servească pentru domolirea poftei de desfătare ? Nu vei simţi nicicînd nevoia prelungirii timpului ce ţi-a fost dat să trăieşti, pentru a te înfrupta mai mult din plă ceri, nici a vreunui loc, a unei regiuni, a unui aer mai bun de respirat, sau a unei mai bune înţelegeri între oa meni ? Şi iarăşi întreb, cînd te vei mulţumi oare cu situaţia ta din clipa prezentă ? Oare te vei bucura vre odată fericit, de tot ceea ce vezi acum împrejur, sau te vei convinge că toate îţi sînt la îndemînă că-ţi merg bine, că prin voia zeilor ai totul în preajma ta, că toate cele plăcute acestora sînt bune şi cîte vor dărui ei, pentru iz băvirea acestei fiinţe desăvîrşite [219], bună, frumoasă şi dreaptă, care zămisleşte şi păstrează împreună toate, care conţine şi cuprinde în sine totul, absorbind tot ce e sortit dezagregării în vederea zămislirii unor corpuri noi, asemănătoare celorlalte ? Vei fi tu în stare să con-vieţuieşti într-o societate cu zeii şi cu oamenii, fără să cîrteşti împotriva lor şi fără a fi învinuit de ei ?

2. Observă ce-ţi cere natura, ca şi cum ai fi cîrmuit numai de către aceasta[220] ! îndeplineşte-le şi adaptează-te lor, dacă astfel nu este înjosită firea ta ca fiinţă. Observă, în continuare ce-ţi cere, ca fiinţă, natura şi adaptează-te tuturor acestor cerinţe, dacă firea ta, ca fiinţă raţională nu se înjoseşte. Şi apare de-a dreptul firesc că o fiinţă raţională este şi una politică şi sociabilă. Dacă foloseşti aceste reguli, nu te mai preocupa de nimic altceva.

3. Tot ceea ce se petrece se întîmplă în aşa fel încît, prin alcătuirea ta naturală, fie că le poţi îndura, fie că nu. Deci, dacă ce ţi se iveşte poate fi îndurat de către natura ta de om, nu mai murmura, ci suportă-le aşa cum îţi îngăduie însuşirile tale proprii. Dacă evenimentele pe trecute sînt de o asemenea factură încît nu pot fi îndurate de către

[219] Cf. Crysippos, *Stoicorum Veterum Fragmenta,* II, 550 şi Platon, *Timaios,* 21 b. „Universul este un întreg perfect, dar părţile lui nu, deoarece comportamentul acestora este subordonat întregului".

[220] Cf. cartea a V-a, 4, 8; cartea a X-a 2, 33. Plantele sînt administrate de natură, fiinţele vii de suflet, un suflet rational.

puterile tale naturale, nici atunci nu fii nemul ţumit, fiindcă şi acestea, sleindu-ţi forţele, ele înşile se consumă. Aminteşte-ţi, de asemenea, că, prin structura naturală, poţi să înduri tot ce după opinia ta socoteşti suportabil, potrivit cu impresia că ceea ce faci este folo sitor pentru tine şi că aşa se cuvine.

4. Dacă cineva se abate din drum, învaţă-l cu bună voinţă şi blîndeţe şi arată-i că se află pe o cale greşită, iar dacă nu izbuteşti, învinuieşte-te numai pe tine însuţi sau măcar atît.

5. Tot ceea ce ţi se întîmplă a fost pregătit pentru tine încă din vecinicie, o strînsă înlănţuire a cauzelor a urzit încă din infinitul timpului întreaga ta existenţă precum şi evenimentele din cursul acesteia.

6. Fie că privim universul ca pe-o îngrămădire de atomi fie că-1 înţelegem asemenea unei naturi, trebuie să fie statornicit de la bun început că eu sînt o parte a acestui univers cîrmuit de natură; în al doilea rînd, că într-un anumit fel, am legături foarte strînse cu părţile de aceeaşi origine. Aşadar, dacă-mi amintesc aceasta, nu mă va nemulţumi nimic din cele hărăzite mie din univers, din moment ce reprezint o parte a universului iar ceea ce folo seşte întregului nu poate fi vătămător acesteia. Pe de altă parte, universul nu are în sine nimic care să nu-i fie folositor. Aceasta este o trăsătură comună tuturor fiinţe lor, iar natura universului are în plus puterea de a nu pro duce ceva vătămător pentru sine, constrînsă de o cauză din afară. în concluzie, potrivit cu această menţiune că şi eu sînt o parte dintr-un asemenea univers, totdeauna voi fi mulţumit de ce se petrece. Iar în măsura în care mă simt foarte apropiat de fiinţele cu aceeaşi origine, este firesc să nu întreprind nimic în afara interesului public; mai mult chiar, voi avea în vedere pe toţi de origine iden tică şi plămadă cu mine, îmi voi îndrepta fiecare năzuinţă a mea spre ceea ce este util pentru comunitate şi mă voi îndepărta de tot ceea ce îi este potrivnic. Săvîrşind pînă la

sfîrşit acestea, în mod necesar viaţa va avea un curs fericit şi îmbelşugat, după cum ai putut observa că are o desfăşurare fericită viaţa cetăţeanului care păşeşte înainte făptuind acţiuni folositoare concetăţenilor săi şi care primeşte cu plăcere tot ce i-a fost hărăzit de către cetate[221].

7. Este o necesitate pentru părţile universului, adică pentru cele care, prin natură, sînt cuprinse în univers, să fie nimicite. Cuvîntul nimicire trebuie înţeles cu sem nificaţia că ele se transforma unele în altele; dar dacă, prin natură, aceasta este şi rău şi necesar pentru părţi, universul n-ar fi cîrmuit în bune condiţii, de vreme ce păr ţile înclină să se transforme unele în altele, din moment ce au fost alcătuite, înainte de orice, pentru a fi nimicite. Aceasta ar însemna, fie că natura şi-a propus să facă râu părţilor cuprinse în sine însăşi, lăsindu-le cu atîta uşu rinţă pradă răului, determinîndu-le să acţioneze astfel din necesitate, fie că anumite fapte se petrec în afara puterii de cunoaştere a naturii. Amîndouă aceste ipoteze nu pot să convingă. Iar dacă cineva, lăsînd la o parte natura, ca principiu eficient, privitor la aceste transformări, ar socoti că ele sînt fireşti, ar fi vrednic de rîs, ca, în timp ce transformarea părţilor universului îi apare ca naturală, în acelaşi timp se minunează sau îşi arată nemulţumirea ca în faţa vreunui eveniment petrecut împotriva regu lilor naturii !... Şi aceasta cu atît mai mult cu cît dezagre garea înseamnă o eliberare a părţilor din care a fost alcă tuit fiecare. Căci reprezintă fie o împrăştiere a părţilor din care a fost alcătuit, fie o transformare, o întoarcere a ceea ce este tare spre pămînt, a ceea ce este volatil, deci a sufletului, către atmosferă. Astfel, acele părţi sînt rein tegrate de către raţiunea universului, fie consumîndu-le prin foc, la intervale de timp determinate, fie reîmprospătîndu-l printr-o succesiune de transformări fără

[221] Pentru aceeasi idee, vezi cartea a III-a, 11 şi cartea a IV-a.

sfîrşit[222]. Nu trebuie să-ţi închipui cumva, că ceea ce este solid sau volatil se afla în corpuri încă de la prima lor zămislire. Căci toate au început cursul dezvoltării de curînd, de ieri sau de alaltăieri, din alimente şi din aerul pe care-1 inspiră. Aşadar, se transformă ceea ce au primit între timp, nu ceea ce a adus mama pe lume. Presupune, de asemenea, că prin aceste elemente se desăvîrşeşte legătura ta strînsă cu însuşirea specifică; ceea ce, dealtfel, după cum soco tesc eu, nu este potrivnic la cele susţinute pînă acum[223].

8. După ce ţi-ai statornicit aceste nume[224]: bun, modest, neprefăcut, sincer, prudent, binevoitor, mărinimos, ai grijă cu toată atenţia ca nu cumva să le dezici vre odată. Iar dacă vreodată vei fi despuiat totuşi de aceste nume caută degrabă să te întorci către ele, ca să le recapeţi din nou. în acelaşi timp, însă trebuie să-ţi aduci aminte că denumirea de „prudent", vrea să însemne pen tru tine, oprirea atentă şi cercetarea amănunţită a fiecărei probleme, cu obligaţia de a nu fi neglijent; că termenul „binevoitor" semnifică primirea cu voie bună a celor hărăzite de către natura comună; că termenul „măreţie sufletească" reprezintă ridicarea părţii inteligente deasu pra frăminţărilor, fie plăcute, fie aspre, ale cărnii, a pre ocupărilor pentru o măruntă reputaţie, deasupra morţii şi deasupra tuturora, oricît de multe sînt, de felul acestora. Ca urmare, dacă te vei menţine la nivelul acestor nume. fără să rîvneşti ca ele să-ţi fie acordate de către alţii, vei fi altul şi vei păşi către o viaţă diferită. Căci a rămîne încă, aşa cum ai fost pînă acum, pingărit şi sfîşiat într-un

[222] Prima alternativă enunţă doctrina stoică, a doua trimite la concepţia lui Heraclit, cf. fragm. 89, 90 Diels, iar începutul frazei este o referire la doctrina epicureică.

[223] Termenul „alteraţie" se referă la schimbarea calităţii, nu a substanţei (e aici şi o aluzie la teoria aristotelică, după care schim barea substanţei, corupţia — este de asemenea un aspect al trans formării) Chiar dacă se acceptă teoria lui Epicur, după care "calitatea individuala" este rezultatul modului de conglomerare a atomilor şi nu o consecinţă a lui *pneuma,* moartea nu este decît o dezagregare, deci nu trebuie temută.

[224] Aluzie la teoria stoică a limbajului care propune obligaţia studierii sensului cuvintelor si menţinerea corespondenţei cuvînt-realitate.

asemenea fel de trai. înseamnă a arăta o nemăsurată gro solănie şi un ataşament prea mare pentru viaţă, înseamnă a fi asemeni celor ce luptă cu fiarele în arenele de circ, care, pe jumătate sfîşiaţi, mînjiţi de sînge şi acoperiţi de răni, imploră să fie cruţaţi pînă a doua zi, deşi, în aceeaşi stare vor fi daţi pradă aceloraşi gheare şi colţi. Aşadar, ridică-te la nivelul acestor nume şi dacă te poţi păstra stapînul lor, menţine-te şi vei trăi simţind o asemenea linişte ca şi cum ai fi fost strămutat în insulele fericiţilor[225]. Iar dacă simţi că te prăbuşeşti, că ai ajuns la capătul puterilor, îndreaptă-te cu îndrăzneală către un colţişor oarecare, unde să devii din nou stăpînul tău, sau pleacă din viaţă cu totul, fără mei o mînie. cu simplitate, liber şi cu modes tie, făcînd în viaţă măcar aceasta în mod desăvîrşit, că o părăseşti în felul acesta. Şi ceea ce îţi va ajuta. în cel mai înalt, grad, ca să păstrezi în minte aceste nume, este obiş nuinţa de a-ţi aduce totdeauna aminte de zei şi mai cu seamă de faptul că zeii nu doresc să fie linguşiţi ei au în primul rînd dorinţa ca toate fiinţele raţionale să li asemene; că ei vor ca fiecare să-şi îndeplinească meni-rea şi, după cum rostul smochinului este să facă roade pe potriva lui, a cîinelui să împlinească cele fireşti, a albinei să facă munca potrivită, a omului este să săvîrşească ceea ce este propriu firii omeneşti.

9. Reprezentarea unui mim[226], războiul, groaza, amorţirea, trudnica sclavie[227], vor şterge, zi după zi, din sufletul tău, toate sfintele principii, pe care ţi le-ai

[225] Insulele fericiţilor, corespondentul mitologiei greco-latine a paradisului sau raiului creştin. Menţionate de scriitorii greci şi latini, sînt situate de Plutarch, în *Viaţa lui Sertorius,* 8, în apropiere de Cadiz, lîngă ţărmul spaniol. Homer, în *Odiseea* IV, 565, de asemenea, le aminteşte, preluind unele legende mai vechi. Locul corespunzător descrierii din Odiseea nu este identificat. Insulele considerate de Plutarch par a fi Madeira si o altă insulă apropiată.

[226] Specie comică la romani, de origine populara, consta în imi tarea scenelor vieţii obişnuite. Autori de mimi, Laberius şi Publius Lyrus, primele reprezentări — la începutul secolului I î.e.n. — În text are o semnificaţie alegorică, figurată — cf. si Seneca, *Epistulae* LXXX, 7.

[227] Termenul are un sens figurat, exprimă sclavia spirituală, opusă libertăitii spirituale a înţeleptului.

imaginat, fără să le sprijini pe temeinica observare a naturii şi le pără seşti acum. Aşadar, este o datorie să priveşti şi să săvîr şeşti toate treburile, astfel încît, în acelaşi timp, ducînd la bun sfîrşit cele pretinse de împrejurări, să rămînă activă puterea ta de cercetare şi studiu, iar datorită cu noaşterii ştiinţifice a fiecărui obiect să-ţi păstrezi o încre dere continuă, care să nu fie zărită, dar nici să nu rămînă ascunsă[228]. Cînd vei încerca oare bucuria că eşti un om simplu ? Cînd vei preţui, cu adevărat, măreţia pe care ţi-o dă demnitatea? Cinci vei gusta mulţumirea produsă de cunoaşterea atentă a fiecărui obiect, adică ce este fie care obiect în substanţa sa, ce loc anume are în univers, cît i-a fost dat de natură să dăinuiască, de asemenea, care sînt părţile alcătuitoare, de către cine poate să fie stăpînit, în puterea cui stă să dăruiască aceste lucruri şi cine e în stare să le îndepărteze ?

10. Un păianjen se mîndreşte că a vînat o muscă, un om că a prins un sărman iepure, un altul că a reuşit să pescuiască o biată zglăvoacă, un altul că a vînat un porc mistreţ, altul fiindcă vînează urşi, iar altul Sarmaţi[229]. Dacă le-ai cerceta în amănunţime felul de a gîndi nu i-ai socoti pe toţi aceştia nişte tîlhari ?

11. Caută să-ţi însuşeşti o metodă de cercetare, pentru observa cu ajutorul acesteia, felul în care lucrurile se transformă unele în altele, pune-o în aplicare fără între rupere şi deprinde-te cu un ager exerciţiu al minţii asu pra acestui aspect al vieţii[230], căci nimic altceva nu este în stare să producă o atît de desăvîrşită, măreţie a sufle-tului.

---

[228] Încrederea sau siguranţa — concept stoic pe larg dezbătut de Epictet, *Diatribe*, II, 1, nu trebuie aici arătată ostentativ, teatral, nici ascunsa, cum cerea epicureismul.

[229] Razboiul cu sarmaţii, terminat în anul 175 e.n., încheie prima parte a războaielor dunărene purtate de Marcus Aurelius. În urma acestui război, atît împăratul Marcus Aurelius cît şi fiul Commodus au primit titlul de Sarmaticus. Este de remarcat subtilitatea stilistică pe care o foloseşte autorul pentru a con damna razboiele de agresiune, precum şi sinceritatea autocritică cu care acuza înadrîndu-se pe el însuşi, conducătorul unui razboi de cucerire, în rîndul tîlharilor.

[230] Adică cercetarea filozofică şi aplicarea în viaţa de toate zilele a principiilor filozofiei.

S-a despuiat de veşmîntul său corporal cel care a înţeles că va trebui să părăsească toate acestea şi să plece dintre oameni, încredinţîndu-se în întregime, în ceea ce priveşte acţiunile sale, spiritului de dreptate, iar pentru toate celelalte evenimente, naturii universului. Ca urmare, ceea ce se va spune sau se va gîndi cu privire la el, ori ceea ce se va întreprinde împotriva lui, nu vor putea nici măcar pătrunde în gîndirea sa, deoarece ei se va mulţumi cu aceste două lucruri: să îndeplinească în spiritul dreptăţii toate acţiunile sale prezente şi să iu bească ceea ce îi este hărăzit în clipa de faţă, din urzelile destinului. El lasă deoparte truda, strădaniile şi nu-şi mai doreşte nimic altceva decît să păşească pe o cale dreaptă cu ajutorul legii şi să urmeze zeilor care păşesc drept.

12. De ce oare este nevoie de nesiguranţă şi bănuială, devreme ce-ţi este cu putinţă să observi ce se cuvine să faci: iar dacă dintr-o privire ai zărit. înaintează cu voie bună pe drumul acesta, fără să te abaţi, fără să te întorci; iar dacă nu zăreşti drumul, opreşte-te şi foloseşte-te de indicaţiile celor mai buni sfătuitori, iar dacă ţi se împotri vesc alte obstacole, păşeşte înainte totuşi, potrivit cu mij loacele pe care le ai în momentul de faţă şi în mod ra ţional, păstrînd ceea ce-ţi apare ca drept. Atingerea aces tui scop este pentru tine cel mai mare bun, iar neatingerea lui pentru tine înseamnă prăbuşirea. Cel care ur mează totdeauna îndrumările raţiunii este în acelaşi timp calm şi vioi, senin şi statornic.

13. De îndată ce te trezeşti din somn, întreabă-te dacă va aduce ceva deosebit pentru tine faptul că cele drepte şi bune sînt săvîrşite de un altul. Nu va prezenta nici o importanţă. Oare, ai uitat că aceştia care se umflă în pene, fiindcă laudă şi critică pe alţii, sînt aceeaşi oameni trufaşi cînd dorm şi mănîncă ? Ai uitat ce fac, de ce se feresc, ce urmăresc cu tot dinadinsul, ce-şi însuşesc pe furiş, ce răpesc cu forţa, şi nu folosind mîinile şi picioarele, ci cu ajutorul părţii celei mai preţioase din ei, aceea care dă

naştere, oricînd vrea cineva, bunei-credinţe, cum pătării, adevămlui, regii şi unui geniu bun[231].

14. Omul bine educat şi conştiincios spune naturii, cea care dă şi reprimeşte totul în sine: „Dă ceea ce voieşti şi primeşte înapoi tot ce doreşti". Şi spune aceasta nu cu îndrăzneală sfidătoare, ci dimpotrivă, numai cu supunere şi cu gînduri bune faţă de natură.

15. Scurt este puţinul ce-ţi rămîne de trăit din viaţă. Trăieşte, deci, ca şi cum ai fi într-un munte. Că te afli aici sau acolo[232], nu este nici o deosebire, de vreme ce pretutindeni în univers, omul este ca într-o cetate. Lasă oamenii să vină, să vadă, să recunoască în tine pe unul care trăieşte cu adevărat potrivit regulilor naturii, iar dacă nu pot să-l suporte, mai degrabă să-1 omoare, căci e mai bine decît, să trăiască aşa cum vor ei.

16. La urma urmei, nu trebuie să se discute prea mult despre cum trebuie să se comporte cineva ca să devină un om de bine, ci doar să devină un astfel de om.

17. Fă-ţi o imagine a întregii veşnicii a timpului, la fel a substanţei, apoi, în ansamblul ei şi dă-ţi seama că, în parte, toate par asemenea unei smochine faţă de pro porţiile nemărginite ale substanţei, iar privite din punctul de vedere al timpului, par o răsucire de sfredel.

18. Observă şi examinează cu rigurozitate fiecare din tre obiectele ce-ţi vin în faţă, vei înţelege că se află deja în curs de dezagregare şi de transformare, că este ca şi pu tred şi în curs de descompunere şi în plus că oricare din acestea a fost făcut de natură spre a fi din nou nimicit şi transformat.

19. Încearcă să-ţi închipui cum sînt. aceşti oameni cînd mănîncă, sau dorm, cînd se înmulţesc, ori elimină resturile de mîneare. sau în alte activităţi. Închipuie-ţi apoi ce fel de oameni sînt cînd îşi dau aere de bărbaţi, se sumeţesc, sînt dificili de suportat, sau îşi atribuie importanţă dato rită

[231] Pentru precizarea înţelesului denumirii şi pentru limpezirea ideii, vezi şi cartea a VII-a, 17.

[232] Vezi dezvoltarea acestui punct de vedere, mai jos (22).

unui rang superior. Imaginează-ţi, în continuare, pe lîngă cîţi s-au umilit cu slugărnicie, cu puţin timp îna inte, datorită căror scopuri şi în ce fel de situaţii voi fi după puţină vreme.

20. Ceea ce oferă fiecăruia natura universului foloseşte fiecăruia şi. de asemenea. în momentul cînd natura i-l oferă.

21. Pămîntului îi place ploaia sublimului văzduh[233] iar universul întreg preferă să facă ceea ce este rînd uit să se săvîrşească; voi spune aşadar universului că voinţa mea este aceeaşi cu a lui, că iubesc împreună cu el ceea ce-i place lui. Nu este oare acelaşi lucru ca şi cum am spune uneori că universul este obişnuit [234] ca totul să se facă.

22. Ori trăieşti aici, în locul în care te găseşti şa acum eşti deja deprins, ori te-ai retras undeva în altă parte, în afară şi aceasta a fost dorinţa ta, ori mori şi astfel meni rea ta este îndeplinită. în afara acestor alternative nu există alta. în concluzie, nu-ţi pierde seninătatea şi curajul.

23. Să-ţi fie limpede că şi acest loc este asemeni unui ogor retras de la ţară. Tot aşa de limpede să-ţi fie că aşa cum există aici toate, sînt şi pentru cei de pe vîrful unui munte şi pentru cei de pe ţărmul mării ori de unde vrei. Şi astfel vei găsi adevărate cuvintele lui Platon la fel cum sus pe munte prin stihii şi-ar mulge turma de rumegătoare, în mijlocul unui ţarc [235].

24. Ce este pentru mine, în clipa de faţă, călăuza mea interioară raţiunea ? În ce fel o folosesc eu în acest moment ? În vederea cărui scop îmi serveşte în clipa de faţă raţiunea mea călăuzitoare ? Nu cumva acum, este ea lipsită de chibzuinţă ? Nu s-a dezlipit oare sau nu s-a abătut de la viaţa socială ? Nu este amestecată cumva şi

[233] Citat din Euripide (fragm. 898), Citatul este inclus şi de Aristotel, *Etica către Nicomah,* VIII 1.

[234] Joc de cuvinte, datorită dublului sens al verbului folosit în original, verb care înseamnă şi „a iubi" şi „a se obişnui", ceea ce îngăduie acest transfer de semnificaţie.

[235] Citat din Platon, *Theaitetos;* filozoful atenian afirma aici ca un titan sau un rege este tot atît de necioplit şi de prost crescut ca si un mulgător de capre, atît din cauza lipsei de răgaz cît şi a zidurilor palatului care-l împrejmuiesc asemeni unui ţarc.

atît de mult contopită cu sărmanul meu înveliş de carne, încît se zbu ciumă împreună cu el, luînd parte la frămîntările lui ?

25. Acela care se îndepărtează de stăpînuhsău este un fugar şi un dezertor. Deoarece stăpînul nostru repre zintă legea, cel care înfrînge legea este un dezertor şi un fugar. Este deopotrivă un dezertor şi acela care se mîh neşte, se mînie, se teme sau nu acceptă să se fi întîmplat cîndva, în clipa prezentă sau în viitor, vreun eveniment din cele .rînduite de cîrmuitoarea universului, adică de lege. Împărţind tuturor evenimentele prin care trebuie să treacă. Ca urmare şi cine se arată nemulţumit, se mînie sau se sperie este un dezertor de la datoria sa.

26. După ce-a împrăştiat în mitră sămînţa, tatăl se retrage, o altă cauză preia sămînţa, lucrînd asupra ei, desă-vîrşeşte restul şi astfel se zămisleşte copilul. O astfel de floare, dintr-o asemenea sămînţă ! După aceea, în conti nuare, copilul înghite prin gîtlej hrana, din nou o alta cauză intervine, ca element formal, asimilează această hrană, îndeplineşte celelalte acţiuni şi se produc organele de simţuri, impulsuri, instinctele, într-un cuvînt viaţa, puterea şi toate celelalte capacităţi ale omului, atît de multe şi de variate. Aşadar, să contemplăm toate cîte se ivesc sub formă de efecte, într-o taină desăvîrşită, căutînd să întrezărim forţa care le dă naştere, întocmai cum zărim puterea ce înalţă sau doboară totul: chiar daca n-o vedem cu ajutorul ochilor, totusi nu mai putin lămurit.

27. Ar trebui să ai în vedere ca toate întîmpiarile s-au petrecut altădată întocmai cum se desfasoara acum, mai departe, ar trebui să cugeti ca si de acum înainte urmmeaza să se producă în acelaşi fel. Adu-ţi, deasemenea, în centrul atenţiei toate dramele si scenele pe de-a intregul asemănătoare celor de acum, cunoscute fie prin experienta de viaţă proprie, fie din istorisii foarte vechi: de pilda, toată curtea lui Hadrian, toată curtea lui Antoninus, întreaga curte şi suită a lui Filip, Alexandru,

Cressus, caci si atunci toate se desfăşurau ca şi acum, numai ca personajele erau altele.

28. Ţine seama că omul cînd se întristeaza datorita evenimentelor pe care le întîmpina, aratîndu-se nemultumit, învrajbit cu propria lui soarta, este la fel cu un purcel hărăzit sacrificiului care se zbate si guita; la fel e si acela, care atunci cînd e bolnav, întins în patul sau în singuratate si tacere se deplînge si neputinta de care sîntem îngrădiţi. Gîndeste-te că numai fiintei rationale i-a fost dat sa se supuna de buna voie celor ce survin. Iar, a se supune e o necesitate categorica pentru toti.

29. Zăboveste asupra fiecareia dintre actunile savîrsite, examinează-le una cate una, luate în parte, apoi întreabă-te dacă moartea este înfricosatoare, fiinca te lipseste de ele.

30. Cînd te loveşti de eroarea cuiva, reculege-te imediat, întoarce-te asupra ta si adu-ti aminte, cum chiar si tu ai gresit mereu asemănător. De pildă, faptul că ai socotit argintul drept un bun, sau plăcerile simturilor, sau mărunta glorie si altele multe, fiecare după chipul sau. Căci, dacă totdeauna îti vei propune asemenea preocupari, vei uita cu repeziciune mînia, mai ales dacă adaugi si remarca: este constrîns, ce mai poate să facă? Ori, dacă-ti sta în putintă, îndepărtează de lînga el, tot ceea ce-l constrînge.

31. Dacă reflectezi asupra lui Satyrion[236] închipuie-ţi un socratic: fie pe Eutyches, fie pe Hymenos, dacă gîndeşti asupra lui Euphrates imaginează-ţi pe Eutychion sau pe Silvanus; dacă rechemi în gîndu-ţi pe Alkiphronos închipuie-ţi pe Tropaiophoros[237]. Considerînd pe Xenophon gîndeşte la Criton[238] sau la Severus; şi, privindu-te, imaginează-ţi unul dintre împăraţi. Astfel, pentru fiecare ima-ginează-ţi pe cineva asemănător. Apoi, pune-ţi

[236] Filozof socratic, protagonist şi al operei lui Lucian din Samosata, cf. Banchetul, *19*.

[237] Tropaiophoros ca si majoritatea celor citaţi sînt personaje înca neidentificate.

[238] Prieten si discipol al lui Socrate; unul din dialogurile lui Platon poarta numele sau.

întrebarea: acum, oare unde sînt aceştia ? Nicăieri şi pretutindeni. Vei trage astfel concluzia că totdeauna cele omeneşti sînt fum şi nimicnicie, mai cu seamă dacă ai să-ţi aminteşti că ceea ce s-a transformat odată, nu va mai exista în nemărginita scurgere a vremii. Aşadar, de ce tinzi mai mult decît îţi indică drumul tău ? De ce nu-ţi este de ajuns că poţi duce pînă la capăt scurta durată a existenţei după rînduiaia cuvenită ? De ce materie şi de ce principii vrei să-ţi eliberezi gîndirea ? Pînă la urmă, ce altceva sînt toate acestea, decît nişte exerciţii ale raţiunii care a cer cetat cu ingeniozitate, în modul cel mai riguros şi potrivit cunoaşterii naturii lor, toate cele ce se petrec în viaţă ? Perseverează, deci, pînă îţi însuşeşti acest fel de a gîndi, întocmai cum un stomac viguros asimilează toate alimen tele, după cum focul schimbă în văpaie şi lumină tot ce se aruncă în el.

32. Să nu aibă nimeni motiv ca să spună despre tine, cu dreptate, că nu eşti modest şi simplu sau că nu eşti bun. Dimpotrivă, fă să rămînă de minciună oricine va presupune ceva neplăcut despre tine, fiindcă totul se găseşte în tăria ta. Căci cine oare poate să te împiedice să fii bun sau modest şi simplu ? Tu singur eşti cel care hotărăşte, mai degrabă să nu mai vieţuiască decît să nu aiba asemenea însuşiri. Fiindcă nici raţiunea chiar nu te îndeamnă să mai trăieşti, dacă nu eşti un astfel de om.

33. Ce este oare vrednic de făcut sau de spus, pentru o cît mai sănătoasă trăire, faţă de substanţa materială a vieţii noastre, adică faţă de diferitele sale împrejurări ? Dealtfel orice ar fi, ţie îţi stă în putere să faci sau să spui, prin urmare, nu căuta un pretext că eşti împiedicat de ceva. Nu înceta să te vaiţi, mai înainte de a simţi că ceea ce este viaţa molatică şi senzuală pentru cei care gustă plăcerile simţurilor, reprezintă pentru tine obligaţia de a face in orice împrejurare ivită, toate cele potrivite şi naturale firii omeneşti. Trebuie, deci, să fie privite ca nişte adevă rate plăceri toate faptele ce pot fi îndeplinite

conform cu propria natură omenească. Şi aceasta stă în puterea omu lui, totdeauna şi pretutindeni. Dealtminteri, nu-i este dat cilindrului să-şi facă întotdeauna propria-i mişcare, nici apei, nici focului, nici altora cîte sînt cîrmuite de natură sau de un suflet fără raţiune, căci se ivesc piedici şi obsta cole numeroase. Gîndirea însă ca şi raţiunea pot să pă şească croindu-şi drum prin orice greutate iscată în cale, corespunzător alcătuirii lor naturale şi propriei lor voie. în consecinţă, pune-ţi totdeauna în faţa ochilor uşurinţa cu care raţiunea pătrunde prin toate împrejurările, întocmai cum focul se înalţă, piatra cade şi cilindrul se mişcă în planul său înclinat şi nu mai rîvni nimic în plus. Căei celelalte obstacole, fie că se ridică în calea trupului hărăzit morţii, fie că (în afară de cele pricinuite de păreri sau de îngăduinţa raţiunii însăşi) nu nimicesc fiinţa raţională şi nici nu-i fac vreun rău, în nici un fel. Şi o dovadă că nu vatămă este că ele pot fi îndurate fără ca omul să devină mai rău. Căci între toate celelalte fiinţe organizate, oricine suferă vreun rău, devine mai rău, prin însuşi faptul că a suportat acel rău. în cazul omului însă, fiindcă trebuie neapărat spus, omul devine mai bun şi mm vrednic de laudă, în momentul în care foloseşte bine greutăţile ivite în cale. Într-un cuvînt, adu-ţi aminte că nimic nu lezează cetăţeanul născut cetăţean, dacă nu prejudiciază cetăţii, că nu păgubeşte cetatea, ceea ce nu atinge legea, ori nici una din aceste pretinse nenorociri, nu dăunează legii — şi, fără îndoială, ceea ce nu vatămă legea, nu vatămă nici cetatea, nici pe cetăţean.

34. Pentru cine se însufleţeşte de adevăratele învăţături şi-cuvîntul cel mai scurt şi cel mai obişnuit este de ajuns ca să-i aducă aminte să se lipsească de mîhnire şi dc spaimă, de exemplu: „Vîntul împrăştie pe pămînt frunzele... tot astfel şi generaţiile oamenilor”[239]. Sărmane frunze, asta este seminţia ta. Sărmane frunze şi aclamaţiile

[239] Citat din Homer, *Iliada* VI, V. 146.

vrednice de crezare, ca şi cei ce te laudă în mod sincer; sărmane frunze, de asemenea, şi ceea ce ţi se aruncă şi ţi se pune pe seama-ţi din partea vrăjmaşilor sau învinuirile şi ironiile făcute în taină. Şi în acelaşi fel, sărmane frunze sînt cele care vor duce faima peste generaţii, căci toate acestea „sînt plăsmuite de anotimpul primăverii”[240], după care vîntul le doboară şi le risipeşte, iar pădurea dă naştere la altele în locul lor. Aşadar, vremelnicia este comună tuturor. Tu însă te fereşte de ele sau le urmăreşte cu stăruinţă pe toate, de parc-ar fi veşnice. Mai este încă puţin, însă şi vei închide ochii. Iar pe cel care te-a purtat către groapă, un altul îndată îl va boci şi pe acesta.

35. Ochiul sănătos trebuie să vadă toate lucrurile care pot fi privite şi să nu spună: „Aş vrea să le văd numai pe cele verzi", fiindcă aceasta este o lipsă caracteristică bolnavilor de ochi. Căci un organ sănătos al auzului sau un simţ sănătos al mirosului, trebuie să fie deschise să primească tot ceea ce poate fi auzit şi mirosit. La fel, un stomac bun, trebuie să aibă, în mod statornic, aceeaşi acţiune, asupra tuturor alimentelor, întocmai cum are moara asupra celor hotărîte pentru măcinat. Prin urmare, o gîndire sănătoasă trebuie să fie pregătită să înţeleagă toate evenimentele. Deci, gîndirea care-şi va spune: „Scăpaţi pe urmaşii mei", sau „lăudaţi-mă, orice-aş face", este asemenea ochilor dornici după culoarea verde sau dinţilor care caută numai ceea ce este fraged.

36. Nici un om nu este fericit pînă într-atîta, încît să nu aibă lîngă el, chiar şi în clipa cînd trage să moară, cîţiva care, totuşi, primesc nefericita întîmplare[241] cu bucurie. Iar cînd unii vor spune „a fost un om bun şi înţelept", tot se va găsi baremi unul, şi în ultimul moment, care va spune despre cel mort: „în sfîrşit vom răsufla uşuraţi că am scăpat de acest pedagog cicălitor", sau „deşi nu se purta

[240] *Ibidem*, 148.

[241] În alte pasaje, Marcus Aurelius afirma că pentru un înţelept moartea nu este un rău. În acest loc, însă, Marcus se substituie rudelor care consideră moartea celui apropiat o nenorocire.

aspru cu noi, simţeam cu toate astea că în taină ne condamnă". Cam acestea se spun despre omul virtuos. Multe sînt pricinile pentru care cineva ar vrea să scape degrabă de noi. Păstrează, deci, pentru totdeauna în minte această convingere şi, în clipa cînd tragi să mori, îţi vei da mai uşurat ultima suflare, zicînd: „Plec dintr-o ase menea viaţă", unde înşişi prietenii mei, aceia pentru care m-am zbătut şi m-am luptat atîta, pentru care am înălţat atîtea rugăciuni şi mi-am făcut atîtea griji, doresc să mă îndepărtez, nădăjduind că, cu acest prilej, vor avea vreo înlesnire. Prin urmare, la ce bun s-ar strădui cineva ca să petreacă, aici pe pămînt, un timp mai îndelungat ? Cu toate acestea, dintr-un astfel de motiv, nu te arăta mai puţin binevoitor faţă de ei, ci păstrează-ţi neschimbată firea ta obişnuită, fii afectuos, grijuliu, binevoitor, nu trebuie să mori ca unul ce se zbate să se întoarcă iarăşi în această viaţă, ci să ai o moarte frumoasă, prin care spiritul se desparte liniştit de trup, în acest fel trebuie să părăseşti lumea, ca şi cum pleci de lîngă aceştia într-n vacanţă. într-adevăr, natura te-a legat şi te-a făcut una cu aceşti oameni, dar acum tot ea este cea care te dezleagă. Mă las, deci, desprins ca din mijlocul unor prieteni, nu înverşunîndu-mă împotriva morţii şi fără nici o urmă de violenţă. Căci este şi aceasta un eveniment dintre acelea care se petrec potrivit cu legile naturii.

37. Pe cît îţi stă în putere, fă-ţi obiceiul ca să te întrebi, faţă de orice acţiune săvîrşită de cineva: „Către ce scop îşi călăuzeşte el această acţiune ?" Şi totdeauna începe cu tine, deci, în primul rînd cercetează-te cu minuţiozitate.

38. Adu-ţi aminte că ceea ce-ţi mişcă firul vieţii şi te aruncă dintr-o pasiune în alta este imaginaţia din lăuntrul tău. Ea provoacă elocinţa, ea singură face să se işte părerile şi, fiindcă trebuie să se spună, cîrmuieşte pe om însuşi. Tu însă nu trebuie să te simţi contopit cu acest înveliş, care înconjoară ca o crustă, nici cu feluritele

organisme plăsmuite în jurul lui. Ele sînt ca nişte unelte, cu singura deosebire că apar legate de tine printr-o conexiune organică. Dealtminteri, în afară de cauza care le mişcă şi le cîrmuieşte, aceste părţi nu au o utilitate mai mare pentru om, decît are suveica pentru ţesătoare, pana pentru scriitor, sau biciul pentru căruţaş.

CARTEA a XI-a

1. Însuşirile specifice ale unui suflet raţional sînt: se autoanalizează, se modifică cu uşurinţă, se autodetermină aşa cum voieşte, îşi culege roadele (căci roadele plantelor şi produsele asemănătoare ale animalelor sînt culese de alţii.) şi oricare ar fi termenul hotărît vieţii sale, el îsi îndeplineşte scopul său propriu. Căci nu este la fel ca la un dans, la o piesă de teatru, sau la vreo altă activitate asemănătoare, rămasă nedesăvîrşită, dacă ceva, o întrerupe, ci, dimpotrivă, oricînd i s-ar întîmplă sfîrşitul, în fiecare parte a vieţii sale sufletul raţional îşi îndeplineşte planul propus, din plin si fara deficienţe, astfel încît, să poată spune: ,,Eu mi-am îndepărtat toate grijile mele." Mai mult, ei călătoreşte în jurul întregului univers si al vidului ce-1 înconjoara, cutreiera cu gîndul configuratia sa, iar cu mintea năzuieşte spre veşnicia fără de margini. Mai departe, o fiinţă raţională cuprinde cu intelegerea sa renaşterea periodică a universului o cercetează sub toate feţele sale şi mai ales, înţelege ca cei care vor veni dupa noi nu vor vedea nimic nou, după cum vietuitorii dinaintea noastră n-au văzut ceva deosebit; ci dimpotriva, într-un anumit sens, un om în virsta de patruzeci de ani, dacă are un dram de minte, a văzut trecutul precum si viitorul, in virtutea unor simple analogii. O alta caracteristică a sufletului raţional este şi dragostea pentru vecinii săi, adevărul, modestia, pudoarea precum şi aceea că nu respectă, în adevăratul înţeles al cuvîntului, pe nimeni mai

mult decît pe sine însuşi, ceea ce constituie tot o cerinţă a legii universale. În acest fel, o judecată cu adevărat dreaptă nu se deosebeşte prin absolut nimic de raţiunea justiţiei.

2. Cu siguranţă vei gusta mai puţin o melodie chiar fermecătoare, un dans sau o demonstraţie de gimnastică, cînd vei descompune aria cea armonioasă, în sunetele care o alcătuiesc şi cînd te vei întreba asupra fiecăruia, dacă este în stare să-ţi subjuge sufletul; vei renunţa, de ruşine, la părerea avută înainte; apoi, vei proceda la fel şi cu dansul, analizîndu-l în raport cu fiecare mişcare, vei face apoi acelaşi lucru cu o demonstraţie de gimnastică, într-un cuvînt, aminteşte-ţi că, în afară de virtute şi de cele care aparţin şi se raportează la virtute, în toate cele lalte, trebuie să pătrunzi, analitic, parte cu parte, ca să ajungi astfel, printr-o cercetare riguroasă să le dispre-ţuieşti. Foloseşte apoi această metodă, asupra întregii vieţi[242].

3. Ce fel de suflet este acela pregătit, chiar dacă din acest moment ar trebui să fie dezlegat de trup, sau să se stingă, sau să se risipească, sau să-şi continue exis tenţa ! Înţeleg această pregătire însă, astfel încît să plece din viata, în urma unei deliberări proprii, nu pur şi simplu dintr-o rezistenţă încăpăţînată, aşa cum fac creştinii, ci din motivare raţională cu o demnitate gravă, ca sa convingă şi pe altul, dar fără să facă pe tragedianul [243].

4. Am îndeplinit ceva în interesul societăţii ? Deci mi-am făcut un serviciu ! Să ai în gînd întotdeauna aceasta şi nu înceta niciodată să faci asemenea lucru.

5. Care este rezultatul înţelepciunii tale ? Sa fii bun. Şi cum se ajunge, în chip desăvîrşit, la acest scop, decît

[242] Asupra acestui procedeu analitic vezi şi cărţile a II-a, 12, 3; a III-a, 11. a VI-a, 13, 3; a VII-a, 29, 5; a XI-a, 16, 2; a XII-a, 10. În plus, trebuie avut în vedere că acest fel de analiză dezintegratoare a structurilor, cum s-ar spune în termeni moderni, anticipează ideea „duratei melodice", despre care va scrie Bergson , cf. Goldschmidt, *Le systeme stoicien* p. 195 şi urm.

[243] Asupra respingerii atitudinii teatrale, vezi si cartile a IV-a, 29, 7-8; a V-a, 28, 4. Asupra aprecierii atitudinii crestinilor cf. si Epictet, Diatribe, IV, 7, 6; şi Plinius cel Tînăr, *Epistulae ad Traianum* X, 96(97) 3.

studiind principiile fundamentale, atît cele referitoare la natura universului, cît şi la propria structura si alcătuire a omului.

6. Mai întîi tragediile au adus în scena învăţămite din istoria omenirii arătînd că aceste evenimente s-au pe trecut potrivit unei ordini naturale, că nimeni nu trebuie să se tulbure din cauza acestor întîmplări, cînd se petrec pe scena mai mare a lumii, de vreme ce, au fost fermecaţi de ele, cînd se desfăşurau pe scena unui teatru. Se poate observa deci, că era necesar ca ele să aibă un asemenea deznodămînt şi că a trebuit să le suporte chiar cei care au strigat: „Oh. Cithairon[244] !" Se spun, de către poetii tragici, unele adevăruri de cel mai mare folos, spre exemplu, mai ales acesta: „Dacă eu şi copiii suntem neglijaţi de către zei, şi această neglijenta are o cauza ra ţională", sau „nu trebuie să-ţi faci sînge rău din cauza evenimentelor", sau iarăşi „seceră viaţa întocmai ca pe un spic copt de grîu”[245], şi cît de multe adevararuri de acest fel. După tragedie, a fost adusă pe scenă comedia veche, care adoptat o mai mare libertate de exprimare, în scopuri educative şi care datorită sincerităţii de afirmare a lucru rilor, a dat, nu fără un real folos, multe lecţii de modestie oamenilor. Pentru un scop de acelaşi fel, Diogene[246], chiar, a luat din vechea comedie această caracteristică. Reflectează apoi ce şi-a propus comedia mijlocie, după cea veche şi în cele din urmă, pentru ce i-a succedat şi aceleia, noua comedie, care, după scurtă vreme, a alunecat spre o inge nioasă imitaţie a moravurilor. Că s-au spus unele adevăruri folositoare şi de către aceştia, nu contestă nimeni; dar

[244] Strigatul lui Oedip — Sophocle, Oedip rege. vers 1368, dupa teribila descoperire a paricidului şi a incestului comis, indicand muntele dintre Atica si Beotia, unde a fost crescut de pastorii tatălui său Laios; Sofocle, Oedip rege,vers. 1089.

[245] Pentru aceste citate, cf. cartea a VII-a, 38, 40, 41, unde sunt citate şi explicate aceste versuri din Euripide.

[246] Libertatea de exprimare, exaltată de comicul Eupolis; fragm. 91, este obiectivul de temelie al pieselor lui Aristophan precum si ai scolii filozofice cinice, iniţiată de Diogene din Sinope (secolul al IV-lea î.e.n.). Dealtfel, această francheţă se bazează pe un drept - *isogoria* - dreptul de a vorbi egal.

întreaga activitate creatoare a acestor poeţi şi dramaturgi, către ce scop oare şi-a orientat privirea ?

7. Cît de limpede apare, că nu este o altă situaţie de temelie a vieţii, mai convenabilă, într-un asemenea chip meditaţiei filozofice decît cea în care trăieşti acum!

8. Nu se poate tăia o mlădiţă dintre crengile cu care se învecinează, fără să fi fost desprinsă din tot arborele. La fel şi omul, separat de un altul, de fapt, s-a prăbuşit din întreg ansamblul vieţii sociale. Pe cîtă vreme, însă. mlă diţă este tăiată de altcineva, omul, singur, se rupe de lîngă vecinul său. fiindcă-l urăşte şi-l respinge. Nu-şi dă seama însă, că în acelaşi timp, s-a desprins din ansamblul sis temului social şi politic. Mai este însă acest dar al lui Zeus, cel care a conceput şi sistematizat viaţa socială şi anume, faptul că ne este cu putinţă ca din nou să creştem împreună cu cei învecinaţi, să redevenim iarăşi o parte care completează şi desăvîrşeşte universul. Dar clacă se produce prea des. această izolare determină serioase difi cultăţi celui care o separă, în calea reintegrării şi restabilirii în unitate. Căci, după cum spun grădinarii, nu este deloc asemănătoare mlădiţa, care dintru început creşte împreună cu trunchiul arborelui, continuînd să trăiască şi să respire prin acesta, cu acea mladiţă. care, odată tăiată este altoită din nou, in arbore. La fel si omul va creşte împreună, va fi una cu tulpina dar nu-1 va mai străbate totuşi, nealterată, seva aceleiaşi afinităţi.

9. După cum, atunci cînd înaintezi pe un drum ce urmează îndrumările raţiunii, acei care îţi stau împotrivă nu te pot abate de la o activitate sănătoasă, tot astfel să nu poată împuţina în inima ta, bunăvoinţa faţă de ei. Tu deci, din contra, păstrează-ţi deopotrivă aceste două atitudini, adică nu numai judecată şi activitate echilibrată şi statornică, ci chiar amabilitate faţă de aceia care îsi propun să-ţi pună piedici ori te tulbură în vreun alt chip. Căci a le provoca neplăceri şi dificultăţi este o slăbiciune, după cum tot o slăbiciune înseamnă a te lăsa abătut de la

treburi sau a îndepărta ceea ce îţi produce groază. Căci deopotrivă dezertează şi-şi părăsesc ponturile, atît acela care se lasă înfricoşat, cît şi înstrăinatul de cel care prin natură îi este de acelaşi neam şi prieten.

10. Nici o fire nu este mai prejos decît arta, de vreme ce artele imită realitatea care reprezintă lucrarea naturii Dacă acesta este un adevăr, cu atît mai mult natura, mai desăvîrşită decît toate şi mai cuprinzătoare deoarece le înglobează pe toate, n-ar putea să fie lipsită de iscusinţă artistică. Ori, întrucât în vederea realizării unor valon superioare, artele creează şi lucrări de valoare mai mică, de bună seamă că şi natura comună poate face la fel. Aici îsi are originea justiţia şi spiritul de dreptate, iar din aceasta virtute îşi trag izvorul toate celelalte. Dar justiţia însăşi şi tot ceea ce este drept nu vor fi păstrate cu stricteţe, dacă ne preocupăm prea mult de lucrurile de mijloc, dacă sîntem uşor de înşelat, pripiţi sau nestatornici[247] .

11. Dacă lucrurile din pricina cărora te frămînţi, fie că le urmăreşti cu zel, fie că încerci să scapi de ele, nu vin către tine, trebuie, într-o oarecare măsură, să te în drepţi tu către ele. Scuteşte-ţi deci părerea de vreo tul burare datorită lor, fiindcă îndată şi ele vor rămîne în cremenite, iar tu nu vei mai fi văzut, nici urmărindu-le cu stăruinţă, nici căutînd să scapi de ele.

12. Sfera sufletului îşi păstrează mereu aceeaşi formă, deci asemenea sieşi, cînd nu năzuieşte la nimic, nu se repliază contractîndu-se înlăuntrul său, nu se risipeşte şi nici nu se constrînge în sine însuşi, ci străluceşte datorită unei lumini, cu ajutorul căreia întrezăreşte totdeauna adevărul, în toate lucrurile precum şi în interiorul său[248].

---

[247] vezi si cartea a V-a, 16, 30, 55, unde sunt enuntate conceptele de prudenta, cumpatare si forta.

[248] Asupra aceleiaşi idei vezi şi cartea a VIII-a, 4, 45 şi cartea a XII-a, 3.

13. Oare, mă va dispreţui cineva ? Îl priveşte. Eu, msă, voi avea în vedere să nu fiu găsit vrednic de dispreţ, nici datorită celor ce fac, nici datorită celor ce spun. Mă va urî, oare, cineva ? îl priveşte. Eu, însă, voi rămîne binevoitor şi blind faţă de toţi şi voi fi gata oricînd să-i arăt. chiar aceluia care mă urăşte, că este în greşeală: dar aceasta n-o voi face într-un mod jignitor, nici ca şi cum aş vrea să demonstrez că abia-l suport, ci cu o atitudine plină de nobleţe şi de bună-credinţă, întocmai ca, odinioară, acel Focion[249], dacă şi sentimentele acestuia nu erau şi nişte ironii plăzmuite. Căci sentimentele de acest fel e necesar să se afle în adîncurile inimii, iar omul trebuie privit de către zei, ca unul care nu se arată cuprins de o statornică mînie, nici ca unul care se vaită pretutindeni pentru suferinţele sale. Care este pentru tine răul dacă faci totul propriu firii tale, dacă primeşti cu linişte, acum, ceea ce convine naturii universului, tu fiinţa omenească a cărei menire este să înlesnească săvîrsîrea a tot ceea ce poate fi de folos societăţii.

14. Cu toate că în realitate se dispreţuiesc totuşi, se arată îndatoritori unii faţă de alţii şi deşi, de fapt, năzuiesc să se subjuge reciproc, se umilesc, totuşi, unii în faţa altora.

15. Cît de putred de respingător şi de ipocrit este acela care afirmă: „Prefer să am faţă de tine o purtare cinstită şi directă !" Ce faci omule ? Nu trebuie să spui acest lucru înainte. Adevărul va ieşi, de la sine la lumină. Este o datorie ca o astfel de vorbă să fie înscrisă pe frun tea ta, ca un asemenea cuvînt să strălucească imediat şi direct în ochii tăi, aşa cum în privirea celor care iubesc cu pasiune, cei îndrăgiţi citesc totul numaidecît şi cunosc sen timentele încercate de aceştia. Ca urmare, omul simplu,

[249] Este probabil o referire la Focion, general şi om de stat atenian (secolul al IV-lea î.e.n.). Acesta. înainte de a bea cucută potrivit hotărîrii care-l condamna la moarte, cu seninătate deplină dă fiului său instrucţiuni privitoare la comportarea viitoare, stăruind, mai ales asupra obligaţiei transmisă fiului, de a se arăta binevoitor faţă de atenieni, deşi acestia prin sentinţa lor, îl omorau — pentru detalii, cf. Eschine, 11, 170 şi Demosthene, ed. B. Lauppe, XXI, 164.

cumpătat şi bun trebuie neapărat să fie în felul aceluia ce împrăştie un miros atît de puternic, încît cineva aflat în apropiere, vrea nu vrea, îl simte îndată ce trece pe lîngă el. Iar simplitatea şi modestia prefăcută pare asemenea unui pumnal trac încovoiat[250]. Nimic nu este mai ruşinos decît prietenia lupului[251]. înainte de orice, fugi, mai ales de o astfel de prietenie. Omul bun, binevoitor şi modest are în ochii săi aceste însuşiri şi nu le ascunde.

16. În suflet se găseşte şi această putere, să-şi trăiască viaţa cît mai frumos cu putinţă, dacă nu acordă interes celor care, prin natura lor sînt dezinteresate. Şi nu le va acorda atenţie dacă le va cerceta pe fiecare, atît analitic, cît si în ansamblul lor, amintindu-şi că nici unul din ele nu ne poate stîrni o părere şi nici unul nu e în stare să ajungă pînă la noi[252] ; ele sînt, dimpotrivă, împietrite, noi dăm naştere unor păreri asupra lor şi în felul acesta le reţinem, cu toate că avem posibilitatea să nu le întipărim sau, dacă s-au strecurat cumva, pe furiş în noi, să le ştergem numaidecît. În cele din urmă, trebuie să iei aminte că o asemenea supraveghere va fi de scurtă durată şi că viaţa însăşi se va sfîrşi foarte curînd. Dealtminteri în ce fel sînt neplăcute toate acestea ? Fiindcă, dacă sînt potrivite cu natura, bucură-te de ele şi fă în aşa fel încît să-ţi aducă înlesniri, iar dacă apar împotriva naturii, tu caută ce corespunde naturii şi străduieşte-te cu toată graba către acestea, chiar dacă sînt potrivnice părerilor mulţimii, fiindcă oricărui om care-şi caută binele propriu, trebuie să i se acorde îngăduinţă.

17. Cugetă de unde a venit fiecare lucru, din ce elemente este alcătuit, în ce altceva se transformă, cum va

---

250 Am renunţat la lecţiunea Saumaise considerînd ca Marcus Aurelius întrezăreşte şi enunţă în această cugetare, caracterul agresiv al modestiei ipocrite prin asemănarea cu rănile provocate de sabia turca.

251 Aluzie la fabula cu acelaşi nume, a lui Phedru (secolul I e n.) care l-a inspirat şi pe La Fontaine in fabula *Le loup et le brébis.*

252 Daca sufletul se abtine de la o parere amplificatoare a lucrurilor, acesta inceteaza sa-l cotropeasca şi datorita ratiunii el poate ramine indiferent.

fi dupa schimbare şi că nu va fi încercat nici un rău, datorită acesteia.

18. Şi cel dintîi gînd trebuie să fie: Care este poziţia si raportul meu cu oamenii, că am fost zămisliţi unii în folusul altora: potrivit unui alt punct de vedere, că m-am născut ca sa stau în fruntea lor, aşa cum stă ber becul în fata turmei de oi şi taurul înaintea cirezii. Por neste insă si mai de sus, adică de la acest principiu: Dacă universul nu înseamnă o îngrămădire de atomi, atunci na tura conduce totul, iar dacă acesta este adevărul, cele mai rele dăinuie pentru folosinţa celor mai demne, iar acestea, fără îndoială, există unele în folosul celorlalte[253].

În al doilea rînd, cu privire la oameni, cum sunt cînd se aşază la masa, cînd stau în pat, precum ş.i in alte îm prejurări; mai ales, apoi ce fel de păreri socotesc drept temeiuri obligatorii şi cu cită semeţie oarbă le pun în apli care şi pe acelea.

În al treilea rînd, reflectează că, dacă oamenii fac anu mite lucruri potrivit cu dreptatea, nu ai motive ca să fii nemulţumit, iar dacă cele ce săvîrşesc sînt necorespunză toare dreptăţii, atunci este limpede că le îndeplinesc fără voie si din neştiinţă. Căci întocmai cum, in mod obiectiv, orice suflet este lipsit de cunoaşterea adevărului[254] tot astfel este lipsit şi de capacitatea de a se purta faţă de fie care din semenii săi potrivit cu valoarea si cu meritul sau. Aceasta constituie pricina pentru care oamenii în dură fără voia lor aproape, ca să fie socotiţi nedrepţi, lipsiţi de recunoştinţă, lacomi, într-un cuvînt, în stare sa greşească fată de semenii lor.

În al patrulea rînd, ia aminte că greşeşti de foarte multe ori, că eşti întru totul la fel cu ceilalţi, că, deşi te opreşti de la comiterea unor greşeli, ai totuşi înclinaţia către săvîrşirea lor. chiar dacă datorită lipsei de îndrăz

[253] Aceeasi idee este enuntata şi urmarita in cartea a II-a, 1; cartea a III-a, 4; cartea a VI-a, 16; cartea a IX-a, 39.

[254] Afirmatia lui Platon, citat de Epictet, *Diatribe*, I, 28, si II, 22, pentru acelasi punct de vedere vezi si cartea a VII-a, 63, din prezentul volum.

neală, dorinţei de faimă sau vreunui alt viciu de felul acesta, te abţii do la făptuirea unor orori asemănătoare.

În al cincilea rînd, reflectează că nu totdeauna poţi să-ţi dai seama dacă ei greşesc cu adevărat deoarece multe se produc potrivit unui plan general de desfăşurare al unor activitati particulare; în sfrşit, reflectează si că trebuie sa cunosti multe amănunte înainte de a face o afir-matie întemeiată pe argumente, privitoare la faptele altora.

În al şaselea rînd, bag de seama ca, ori de cite ori eşti peste masură de indignat, sau esti insufletit de simţăminte neplacute trebuie să cugeti că viaţa omenească este scurtă, ca peste puţină vreme o să fim cu toţii întinşi în sicriu.

În al şaptelea rînd, gîndeşte-te că nu activităţile aces tor oameni ne tulbură, căci asemenea practici îşi au izvorul în raţiunile lor călăuzitoare, ci, dimpotrivă, părerile proprii despre acele fapte. Ca urmare, smulge din rădăcină o astfel de părere, hotărăşte să înlături predispoziţia de a le socoti vătămătoare pentru tine. Astfel, însăşi mînia va pleca de lingă tine. Oare cum ai putea s-o îndepărtezi ? Socotind că nu este neplăcut. Fiindcă, fără îndoială, dacă singurul rău[255] este neplăcutul numai, tu însuţi ai fi săvîrsit multe greşeli, de nevoie. Ai fi devenit un tîlhar, în stare de orice rău.

În al optulea rînd trebuie să înţelegi că mîniile şi mihnirile provocate de aceste acţiuni stîrnesc în noi tulburări mai grele chiar decît acţiunile care irită sau întristează.

În al nouălea rînd, reflectează că bunăvoinţa şi omenia apar cu neputinţă de înyins, dacă sînt înnăscute, cînd nu este un surîs prefăcut, o făţărnicie. Căci, ce rău, oare îţi va putea face chiar cel mai violent şi mai nesăbuit, dacă tu, cu statornicie, râmîi binevoitor faţă de el şi, cînd

[255] Actul rusinos si neplacut constituie singurul rau, aceasta este o conceptie generala a stoicilor, cf. si Cicero, *De finibus*, III, 9, 39; caci insulta nu produce rau decit prin caracterul urit, rusinos al actului in sine, caracter care-si are sursa in ratiunea conducatoare a autorului sau, de aceea nu poate vatama cu adevarat pe cel insultat.

se iveşte prilejul, îl sfătuieşti cu blîndeţe şi dacă, chiar în clipa cînd i se ofera ocazia să-ţi facă rău, îl înveţi: „Nu fiul meu, natura ne-a creat pentru alte lucruri. Nu eu voi fi cel pă-bit fiul meu, ci îţi aduci ţie însuţi pagubă. Sau, dacă dupa aceea îi arăţi cu iscusinţă, ca şi cum ar veni vorba întimplator si cu totul general, că lucrurile stau altfel, că nici albinele nu iac aşa şi nici animalele, atît cît sînt de multe, carora natura le-a menit să trăiască în turme. Observatiile insa nu trebuie făcute cu ironie, nici cu ton jignitor, ci cu afecţiune adevărată, fără să stîrnească în sufletu-i vreun resentiment. În acelaşi timp, se cuvine ca orice reco mandare să nu pară rigidă, pedantă şi nici să nu fie făcută cu dorinţa de a stîrni admiraţia celor de faţă, ci adresin-du-o numai lui, chiar dacă mai sînt împrejur şi alţi oameni.

Adu-ţi necontenit în minte aceste nouă principii călăuzi toare, ca pe nişte daruri primite din partea muzelor şi în cepe odată pentru todeauna să fii om. Bagă însă de seamă, în egală măsură, nici să nu te mînii împotriva lor, nici să nu-i linguşeşti, căci amindouă aceste feluri de a fi sînt con tra interesului social şi sfîrşesc prin a produce pagubă şi vă tămare. Ai totdeauna în minte convingerea neabătută că nu este deloc o purtare bărbătească, cînd tîrît de mînie, te laşi tulburat de patimi şi că dimpotrivă, blîndeţea şi bunăvoinţa sînt mai fireşti pentru un caracter bărbătesc, după cum sînt şi mai potrivite pentru o natură cu adevărat omenească. Mai departe, ai în vedere că este mai multă forţă, mai mult nerv, mai multă bărbăţie în acela care stăpîneşte aceste ca lităţi decît în cel care se lasă subjugat de mînie şi de neca zuri. Căci în ce măsură omul se simte mai legat de elibera rea sa de sub domnia patimilor, în aceeaşi măsură devine mai apropiat de putere, fiindcă după cum tristeţea este o trăsătură a celor nevolnici, la fel şi mînia reprezintă o ca racteristică a acestora căci şi unii şi ceilalţi se arată răniţi şi robiţi cu

totul de pomenitele simţăminte şi aduşi în si tuaţia să se predea în faţa vieţii.

Şi acum, primeşte, dacă vrei, al zecelea dar, din partea lui Apollo, cîrmuitorul muzelor: înseamnă o nebunie să crezi că nu este firesc ca oamenii răi să greşească, deoarece aceasta atinge imposibilul; iar ca să fii de acord, că aceşti oameni fac erori astfel împotriva altora, dar să socoti că împotriva ta nu trebuie să greşească, vădeşte un fel de a fi nemilos şi despotic.

19. Trebuie urmărite necontenit şi cu stricteţe patru abateri ale raţiunii tale conducătoare şi îndată ce sînt d coperite trebuie şterse cu desăvîrşire, glăsuind astfel către fiecare: această toană nu este cu adevărat necesară, această închipuire este vătămătoare pentru societatea în care tră ieşti, cuvîntul care urmează să-l spui nu are originea în gîndirea ta şi trebuie să socoteşti că a spune ceva ce nu provine din propria sa gîndire este pentru fiecare om, una din cele mai mari absurdităţi. A patra abatere pe care se impune să ţi-o reproşezi este că îngădui ca partea mai di vină din tine să se lase înfrîntă şi subjugată de partea mai puţin preţioasă şi muritoare adică de trup şi de formele sale necioplite.

20. Suflul tău vital, ca şi toate elementele de natura focului, contopite în tine, deşi în mod natural năzuiesc să se înalţe, se supun ordinei universale şi îşi păstrează locurile pe care le deţin, acolo, în cadrul alcătuirii generale a trupului. De asemenea, toate elementele de natură pămînteană sau lichidă din alcătuirea trupului tău, se ridică de asupra nivelului lor obişnuit şi rămîn statornice, într-o po ziţie care nu le este firească, cu toate că, în mod normal, înclină să cadă.

În concluzie, deci, chiar şi elementele se supun legilor generale ale universului, de vreme ce, după ce le-a fost rînduită o anumită poziţie şi un anume rost în cadrul în tregului, rămîn în acel loc silite de puterea acestor legi, pînă cînd le vine din nou, de sus, semnalul dezagregării.

Atunci, oare, nu este ciudat ca numai partea conştientă din tine să fie neascultătoare şi să se considere nemulţumită şi mîniată din cauza poziţiei sale ? Şi, cu toate acestea, nimic nu i-a fost impus acesteia cu forţa, ci dimpotrivă i-au fost rînduite numai cele ce i se potrivesc, după legile naturii. Ea. însă, departe de a le suporta, se lasă purtată într-o direcţie potrivnică. Căci, orice tendinţă către nedreptate, abuzuri, mînie, durere, teamă nu înseamnă nimic altceva decît o abatere de la legile naturii. Şi ori de cite ori raţiunea chinuitoare îşi manifestă nemultumirea faţă de în lănţuirea evenimentelor, îşi părăseşte propria sa poziţie. Căci fie a fost alcătuită pentru sfinţenie şi pentru vene rarea zeilor, nu mai puţin decît pentru dreptate. Caci aceste virtuţi fac parte din imaginea unei dcsăvîrşite vieţi sociale, fiind mult mai de frunte[256] chiar decît actele de justiţie.

21. Omul care nu are unul şi acelaşi scop în tot timpul vieţii, de-a lungul întregii sale vieţi, nu poate să fie unul şi acelaşi. Afirmaţia nu este îndestulătoare însă, dacă nu adăugăm şi recomandaţia care şi în ce fel trebuie sa fie scopul acesta. Căci, după cum nu toţi au aceeaşi părere despre lucrurile socotite bunuri de către majoritatea oamenilor, ci numai despre un anumit fel de bunuri, adică despre acelea referitoare la interesul lor comun, tot astfel interesul social şi politic trebuie să fie propus ca scop esenţial. Iar acela care îşi îndreaptă toate năzuinţele sale spre acest ţel esenţial, va face ca toate activităţile sale să fie întru totul asemănătoare şi, ca urmare a acestui lucru, va fi totdeauna el însuşi.

22. Compară şoarecele de munte, sălbatic şi şoarecele de pe lîngă casă, frica şi agitaţia vrednică de milă a aces tuia din urmă.

---

[256] □□□□□□□□□□□ — are mai multe semnificaţii "mai in virsta", „primul în ordine ierarhică — sau cronologica", „superior". Se pare că Marcus Aurelius le consideră ca surse ale celorlalte vituţi, deşi la capitolul al X-lea — cartea a XI-a afirmă ca justitia e sursa virtuţilor. Aparenta confuzie se datorează faptului ca autorul nu sesizează unitatea dialectica dintre aceste noţiuni etice fundamentale.

23. Socrates numea părerile multora din locuitorii din Lamia, gogoriţe de speriat copiii[257].

24. La spectacolele lor publice, lacedemonienii asezau băncile pentru oaspeţi, în locuri umbroase, ei, insă se aşe zau unde se nimerea.

25. Cu privire la faptul că nu mersese la el cmd l-a chemat, Socrates i-a spus lui Perdiccas[258]; „Pentru nupieri prin cea mai crudă dintre morţi, adică aceea de a primi o favoare fără a fi în stare să fac în schimb o altă favoare[259].

26. În scrierile filozofilor din Efes se găsea şi recoman darea ca necontenit să fie amintit oricare dintre oamenii din vechime, care, la vremea sa, s-a îndeletnicit cu prac ticarea virtuţii.

27. Filozofii Pitagoreici[260] ne-au recomandat tuturor, ca în faptul zilei, la ivirea zorilor, să ridicăm privirile către cer, ca să avem totdeauna în minte aceste corpuri, care îşi fac, în acelaşi chip, cele specifice lor înşile, ducînd la bun sfîrşit aceleaşi munci, ca să avem în minte desăvîrşita lor ordine, limpezimea pură a acestora şi goliciunea lor, căci strălucirea astrelor nu este ascunsă în nici un văl.

28. Închipuieşte-ţi în ce fel arăta, cîndva Socrates, în cins cu o piele simplă de miel, atunci cînd Xantipa i-a luat cămaşa şi a plecat cu aceasta în oraş, precum şi ce-a spus prietenilor săi care se ruşinau şi se retrăgeau din calea lui, cînd l-au văzut îmbrăcat în acest fel[261].

29. Nu vei fi în măsură să dai îndrumări, în ceea ce se referă la scris sau la citit, înainte să fi fost îndrumat la rîndul tău. Acest aforism este cu atît mai mult adevărat pentru viaţă.

---

[257] Cf. Pluton, Criton şi Phaidon; idem Epictet, Diatribe II, 1.

[258] Alţi scriitori afirmă că Arhelaus, fiul lui Perdiccas l-a invitat pe Socrates să vină în Macedonia. Este deci o eroare a lui Marcus Aurelius.

[259] Cf. Aristotel, *Rhetorica,* II, 23.

[260] Cf. Cartea a VI-a, 47.

[261] Este singura menţiune despre o atare situaţie în viaţa lui Socrates, nu ne-au parvenit alte informaţii care să o confirme, nici măcar indirect.

30. Ai fost născut sclav, deci nu ai îngăduinţă să vorbeşti acum[262].

31. Inima mea dragă se veseleşte în sine[263].

32. Ei vor blestema virtutea, proferînd cuvinte grele[264].

33. A căuta o smochina în vreme de iarna este o treabă vrednica de om smintit; tot aşa este şi acela care-si cauta copilul, cînd nu i se mai oferă prilejul[265].

34. Cind un om îşi mîngîie şi îsi imbratisează copilul, spunea Epictet[266] trebuie să-şi spună lui insusi „Mîine poate va muri". „Acestea sînt doar nişte prevestiri rele". „Nu este nici un fel de prevestire rea, spune mai departe acesta, ci numai semnificaţia unei lucrări a naturii, su cumva si faptul că spicele trebuie secerate, este tot o prevestire rea ? !"...

35. Aguridă, strugure copt, sau stafida, toate sînt nişte transformări, nu pentru a nu mai fi nimic, ci dimpotrivă, pentru a deveni ceea ce nu sînt înca acum.

36. De asemenea, o afirmaţie a lui Epictet: „Nu s-a născut încă un hoţ al liberului arbitru"[267].

37. Spunea mai departe acelaşi filozof: „Trebuie sa se găsească o tehnică cu privire la acordarea consimţamântului, iar în partea care se referea la impulsuri, că trebuie să se observe ca acestea să fie îngrădite de anumite conditii: sa fie totdeauna potrivite cu interesul comunităţii şi în raport cu valoarea specifică fiecăruia , cît despre pofte, ele trebuie totdeauna şi pretutindeni respinse, dar această ca pacitate de respingere nu e necesar să fie folosită faţă de nici unul din lucrurile din puterea noastră" [268].

---

[262] Vers iambic, dintr-un autor necunoscut.

[263] Homer, *Odiseea* IX, 413.

[264] Hesiod, *Munci şi zile,* V. 184.

[265] Epictet, *Diatribe*,II, 24.

[266] Epictet, *idem*.

[267] Epictet, *Diatribe,* III, 22, 105.

[268] Epictet, *Manualul,* 7.

38. Prin urmare, disputa nu se referă la un subiect întîmplător, ci la tema „a fi sau a nu fi nebun" spunea iarăşi Epictet[269].

39. Socrate spunea, „Ce doriţi ? Să aveţi suflete raţio nale, sau iraţionale ?", „Suflete raţionale !" „Şi anume, ce fel de suflete raţionale ? Sănătoase sau bicisnice ?" „Sănătoase !" „De ce nu căutaţi atunci, să le aveţi ?" „Fiindcă deja le avem!". „Atunci de ce vă războiţi şi de ce puneţi vrajba între voi ?"[270].

CARTEA a XII-a

1. Toate aceste bunuri pentru care te-ai rugat în repetate rinduri ca să le obţii, ai putea să le dobindeşti chiar din aceasta clipă, dacă din proprie voinţă nu ţi le-ai refuza. Cam acesta ar fi mijlocul prin care ai putea să le obţii: dacă părăseşti orice umbră a trecutului, daca îţi încredinţezi viitorul providenţei divine si îţi călăuzeşti existenţa prezentă[271] numai spre pietate şi dreptate. Către pietate, pentru ca să iubeşti ceea ce ţi-a fost hărăzit de destin, căci natura a urzit această soartă pentru tine şi te-a zămislit pentru această soartă. Către dreptate, pentru ca să spui adevărul, în mod liber fără ocolişuri sau vorbe înflorate si pentru ca să-ţi desfăşori activitatea, potrivit cu legea universală şi în raport cu valoarea fiecărei fapte. Să nu-ţi fie piedică pe drumul către scopul acesta, nici viciile altora, nici părerile lor, nici crimele acestora şi nici chiar simţămintele acestui biet înveliş de carne care te acoperă. Căci partea care suferă va vedea ce are de făcut. Asadar, dacă în clipa cînd vei fi aproape de plecarea din viaţă,

[269] Epictet, *Diatribe* I, 22.

[270] Citat dintr-o opera necunoscuta.

[271] Textul, foarte explicit, subliniază legătura dintre imperativul moral şi afirmaţia că prezentul este unica realitate; pentru aceeasi idee vezi şi cartea a VII-a, 8 si *29*; cartea a VIII-*a, 36* si cartea a X-a. 11, 31.

lăsînd deoparte toate celelalte, vei preţui numai raţiunea ta conducătoare şi partea divină din tine, dacă nu te temi, nu căţi se întrerupe firul vieţii, ci doar că n-ai început încă să vieţuieşti potrivit cu natura, vei fi un om vrednic de universul care te-a zămislit; atunci vei înceta să mai fii străin în patria ta, să te mai urnească evenimentele zilnice ca nişte lucruri neprevăzute, vei înceta să te mai simţi dependent de unul sau altul din aceste sentimente.

2. Zeul vede toate raţiunile conducătoare ale oamenilor, dezgolite de învelişurile materiei, de coaja ei de carne, de toate necurăţeniile care o învăluie[272]. Fiindcă divinitatea, numai prin inteligenţa sa însăşi, comunică numai cu acele părţi care-şi au izvorul în propria ei substanţă, de unde s-au revărsat în anumite corpuri. Dacă te vei deprinde să faci acest lucru fără întrerupere, vei determina dispariţia multor din frămîntările care te copleşesc acum. Căci, cine nu bagă în seamă sărmana carne ce-l înveleşte, prins de iureşul vieţii se va mai preocupa oare, fie de straiele pe care le poartă, fie de locuinţă, fie de reputaţie, fie de orice asemenea dichisuri, de fapt, simple forme şi aparenţe ?

3. Trei sînt părţile din care eşti alcătuit: corpul, răsuflarea care întreţine viaţa şi inteligenţa[273]. Primele două din acestea, în măsura în care trebuie să le porţi de grijă, sînt ale tale, însă, numai cea de-a treia îţi aparţine în sensul propriu al cuvîntului şi în mod definitiv. Dacă însă, îndepărtezi din tine, adică din gîndirea ta, toate cîte fac sau cîte spun alţii, toate cîte ai făcut sau ai spus, toate pentru care te vei zbuciuma, la gîndul că urmează să se petreacă în viitor, toate cîte le întîm-pină bietul trup ce-ţi este înveliş de jur împrejur, sau răsuflarea care-ţi dă viaţă, care a fost împreunată cu trupul de către natură şi-ţi este ataşată independent de viaţa ta; dacă vei lăsa deoparte toate cîte, curgînd de jur împrejur, le învolburează din

[272] Pentru asemanarea de concepţie, cf. Platon, Gorgias, 523, e; Phaidon, *114,* d-e; Republica, X, 611, b-e.

[273] Asupra triplei alcătuiri a fiinţei umane, vezi şi cartea a II-a, 2.

afară vîrtejul, astfel încît puterea ta de gîndire, despărţită do cele pe care i le-a impus destinul[274] să vieţuiască, în întregime, curată şi eliberată de sine însăşi, înfăptuind ceea ce este drept, primind cu voie bună toate evenimentele petrecute şi mărturisind adevărul; spun, aşadar, dacă îndepărtezi de raţiunea ta conducătoare tot ce este adus de înclinaţiile patimilor şl de urmările lor, toate influenţele timpului care va veni sau ale timpului scurs, tu vei deveni asemnea sferei lui Empedocle[275] „sferă desăvîrşit rotundă care este mîndră de surîzâtoarea ei statornicie" bagă însă de seamă să te străduieşti să trăieşti numai clipa prezentului sau cu alte cuvinte momentul de faţa şi atunci vei trăi ceea ce-ţi rămîne din viaţă, pînă în ceasul morţii, fără nici o tulburare, cu destoinicie, plăcută, totdeauna potrivită cu binele geniului tău lăuntric.

4. Foarte des am fost uimit, gîndindu-mă de ce fiecare om, cu toate că se iubeşte, incomparabil mai mult decît pe oricare altul, pune totuşi un temei mai mic pe propria sa părere despre sine, decît pe părerile altora. Să presupunem acum de pildă, că un zeu oarecare sau un dascăl conştient de valoarea sa şi aspru, stînd alături de un om, i-ar porunci să nu se înflăcăreze şi să nu reflecteze nimic dacă acest gînd nu poate fi dat la iveală, adică proclamat cu glas tare, chiar în clipa cînd s-a iscat în minte, omul în cauză nu s-ar împăca, nici măcar pentru durata unei zile cu o astfel de poruncă. Ca urmare, încercăm un sentiment de ruşine mai mult datorită vecinilor şi a părerii lor despre noi, decît sîntem afectaţi de noi şi de propria noastră opinie despre noi înşine.

5. Cum oare zeii, care au orînduit toate într-o ordine desâvîrşită şi cu atîta dragoste pentru oameni, au neglijat tocmai acest singur lucru şi anume că unii oameni, cu totul virtuoşi, care au fost apropiaţi de divinitate în cel mai înalt grad, încît, prin slujbe sacre şi prin practicarea

[274] Adică de corp şi de suflu vital.

[275] *Empedocles din Agrigenium*, nascut in anul 484 î.e.n. mort în anul 427 î.e.n. Citatul este din opera *Despre natură, Poetarum philosophorum fragmenta*, Diels, fragm. 2*7*.

celor sfinte, au stat într-o strînsă legătură cu zeii, de îndată ce au murit, n-au fost rechemaţi la viaţă ci au rămas stinşi pentru totdeauna. Mai departe, dacă lucrurile stau astfel, să ştii în mod foarte clar că dacă lucrurile trebuia să se petreacă în vreun alt fel, ei ar fi rînduit altfel. Prin urmare, dacă aceasta ar fi fost drept, ar fi fost şi cu putinţă, iar dacă ar fi fost in acord cu legile naturale, natura însăşi l-ar fi produs. Iar din faptul că nu se petrece aşa, fiindcă într-adevăr nu se în-lîmplă astfel, formează-ţi convingerea că n-a fost necesar să se producă în acest fel. Dealtfel, vezi, că încercînd să faci o asemenea cercetare, intri într-o dispută asupra dreptului cu zeii; ori noi n-am avea o astfel de controversă cu zeii, dacă aceştia n-ar fi fost foarte buni şi drepţi totodata. Şi dacă acesta este adevărul, cu siguranţă că ei n-ar fi neglijat, in chip nedrept şi lipsit de raţiune să se preocupe de toate cele ce fac parte integrantă din buna rînduire a universului.

6. Obişnuieşte-te şi cu acele lucruri din pricina cărora deznădăjduieşti, părînduţi-se că depăşesc puterile tale. Fiindcă, într-adevar, şi mîna stîngă, cu toate că e neputin-cioasa la alte treburi, din cauza lipsei de practică, frîul calului îi slăpîneşte cu mai multă vigoare decît mîna dreaptă, tocmai fiindca s-a obişnuit cu aceasta.

7. Cugetă în ce fel de dispoziţie trebuie să fim surprinşi de către moarte, atît în ceea ce priveşte trupul cît şi sufletul. Cugetă, de asemenea, la scurtimea vieţii, la genunea nepătrunsă a veşniciei, care se întinde în faţa şi în spatele vieţii, precum şi la nimicnicia a tot ceea ce este materie.

8. Observă cu atenţie, dezgolite de văluri, premisele for-male, cauzele active[276] ale fenomenelor, obiectivele la care se reportează acţiunile. Mai departe, la fel de atent, observă ce este suferinaţa, ce este plăcerea, ce este moartea, ce este faima, vezi că oricine reprezintă o cauză a neliniştii pentru el insusi, că nimeni nu poate să

[276] În urmarirea si precizarea ideii, vezi cartea a XI-a, 16 si cartea a XII-a, 10.

fie impiedicat în activitatea lui de către altul, că toate sînt doar părere.

9. În folosirea învăţăturilor filozofice trebuie sa ai în vedere exemplul pugilistutui şi nu al gladiatorului. Căci, gladiatorul, daca lasă sa-i scape din mînă sabia, de care se serveşte in luptă, este doborit şi ucis. Celălalt însa, adică pugilistul, avînd totdeauna mîna cu sine, nu are nevoie de nimic altceva decît sa-şi strîngă pumnul.

10. Pentru a vedea ce sunt lucrurile în ele însele, presupune să fie studiate în elementul lor material, formal, precum şi din punct de vedere al scopului la care se raportează[277].

11. Cît de mare este puterea pe care o stăpîneşte omul ! Să nu făptuiască nimic altceva decît ceea ce urmează să aprobe divinitatea şi sa primească tot ceea ce lui însuşi i-a hărăzit divinitatea.

12. Tot ce se petrece, ca urmare a rînduielilor naturii, nu trebuie imputat nici zeilor, deoarece aceştia nu gresesc nici cu voie, nici fără de voie şi nu trebuie reproşat nici oamenilor, întrucît aceştia nu greşesc niciodată cu voia lor: în consecinţă, aceasta nu trebuie imputată nimănui[278].

13. Cît este de caraghios şi de ciudat cel care se arată surprins de oricare din întîmplările petrecute în timpul vieţii.

14. Fie că este o ursită constrângătoare şi o rînduială cu neputinţă de înfrînt, fie că există o providenţă binevoitoare şi binefăcătoare[279] fie că totul înseamnă o

---

[277] În concepţia stoicilor, orice acţiune trebuie raportata la un scop, deoarece nimic nu trebuie făcut la întîmplare, acest sens, cf. Cicero, *De finibus*, III, 6, 22; Marcus Aurelius, *Către sine*, cărţile a II-a, 6, 16 , a VII-a, 4, a X-a, 37, a XII-a, 18 si 20; etc.

[278] Acelaşi punct de vedere exprimat şi în cărţile a II-a, 11, 12, 13, a VII-a, 62 si a VIII-a, 17.

[279] Primii doi termeni ai disjuncţiei se identifică după doctrina vechiului stoicism, fixata de Chrysippos. Cleanthe, însă *a* considerat necesar sa deosebească providenţa de destin, iar Poseidonios pune destinul *pe* locul III, Zeus fiind pe primul loc, pe al doilea natura, Iar destinul pe locul ai treilea, (cf. Aetius, *Doxographi Graeci*, *I. 38, 5, p.* 334.). Pesimismul obişnuit al lui Marcus reia aceasta disjuncţie, consideră providenţa un produs al credinţelor populare (cartea a IX-a 27, 3) reia argumentul lui Chrysippos —

dezordine fără scop şi fără cîrmuitor, dar daca este o necesitate de nemlăturat, atunci la cel bun să te opui ? Ori, dacă există o providenţă binevoitoare şi, în acelaşi timp, binefăcătoare, care face ca divinitatea să fie favorabilă, comportă-te vrednic de ajutorul divin; sau, dacă totul este o dezordine fără, ţintă şi fără îndrumător, bucură-te, fiindcă într-o asemenea tulburare a valurilor, tu ai o inteligenţă cîrmuitoare; iar dacă învolburările vieţii te tîrăsc, lasă să ducă cu ele, sărmana ta carne, neînsemnata-ţi răsuflare şi toate celelalte, ele nu vor putea tîrî însă inteligenţa ta.

15. Lumina unei lămpi străluceşte până cînd este stinsă şi nu-şi pierde razele, clar adevărul din tine, dreptatea, moderaţia pot fi oare stinse înainte de a te stinge tu însuţi ?

16. Întreabă-te cu privire la omul care-ţi lasă impresia că a căzut în greşeală: „Cum ştiu eu oare că aceasta este o eroare” ? Iar dacă totuşi a greşit, îmi dau seama, că prin ceea ce a făcut s-a condamat şi că datorită greşelii săvîrşite devine asemănător unuia care îşi sfîşie propria sa faţă. Cine nu vrea ca omul rău să facă erori, este la fel cu acela care nu doreşte ca smochinul să-şi împingă seva spre smochine sau cu un altul care n-ar fi de părere ca să ţipe pruncii, sau cu cine nu vrea ca să necheze caii, într-un cuvînt, cu acela tare nu consimte sâ se producă multe altele de felul acestora, necesare deopotrivă, potrivit ordinei generale a universului. Cât ar avea de suferii un om cu un asemenea nefericit temperament ! Prin urmare, clacă eşti iute la mînie, vindecă-ţi aceasta înclinaţie.

17. Dacă nu se cuvine[280], nu săvîrşi această faptă; nu rosti cuvîntul ce nu corespunde adevărului şi totdeauna astfel de imbolduri să pornească de la tine.

---

răul este o consecinţă şi încearcă să găsească aspecte pozitiv e în acestea.

[280] □□□□□□□□□, concept stoic ceea ce se cuvine să fie facut astfel incit prin conţinutul său moral să devină normă de viată.

18. Obişnuieşte-te să vezi totdeauna, în întregime, structura internă a lucrului ce stîrneşte în tine o reprezentare. despică-l şi cercetează-l parte cu parte, care este cauza activă, substanţa sa materială, scopul de referinţă şi intervalul de timp, după care va trebui să înceteze[281].

19. Oricum, trebuie să-ţi dai seama că ai în tine. totuşi, ceva mai puternic şi mai înrudit cu natura divină, decît toate cele care aţîţă patimile tale fâcîndu-te în acelaşi timp să te mişti întocmai ca o marionetă. Ce este acum gîndirea mea ? Oare, nu cumva este frică, bănuială, poftă sau altceva de felul acestora ?

20. În primul rînd să nu faci ceva fără chibzuinţă, la voia întîmplării, fără să fie subordonat unui ţel. În al doilea rînd, să acţionezi în aşa fel încît întreaga ta activitate sa nu năzuiască spre altceva decît spre o ţintă folositoare societăţii.

21. Consideră că nu peste mult timp, nu vei mai fi decît nimeni şi nicăieri, că nu va mai exista nici ceva din acestea pe care le vezi acum, nici vreunul din vieţuitorii prezentului. Fiindcă este în natura tuturor lucrurilor ca să-şi schimbe starea şi poziţia, să fie nimicite pentru ca astfel să se nască altele şi să le urmeze.

22. Consideră că totul este părere şi că aceasta depinde de tine. Prin urmare, cînd vei alunga această părere, asemenea marinarului care şi-a dublat capul compas, vei găsi liniştea, toate se vor aşeza statornice, vei afla un golf fără valuri frămîntate de furtună.

23. O singură energie, oricare ar fi, care se sfîrşeşte la momentul potrivit pentru ea[282] nu suferă nici un rău, din această cauză. Nici cel care a desfăşurat activitatea

[281] Vezi cartea a XII-a, 10.

[282] Ideea „momentului potrivit" este abordată de gîndirea greacă incă de la inceput nu numai in morală dar şi in tehnică, medicină, retorica, strategic, etc. Noutatea, concepţiei stoice reiese din faptul că prezentul fiind singura realitate, el devine si o succesiune permanenta de momente potrivite, deci în ordinea cosmica orice eveniment se la momentul potrivit. De aceea, evenimentul respectiv devine favorabil iniţiativei morale; în acest sens, cf. si Cicero, *De finibus*, III, 14, 15.

respectivă, n-a suportat vreun rău pentru un asemenea motiv, adică pentru că activitatea a încetat. În acelaşi fel, prin urmare, nici sistemul tuturor activităţilor, însăşi viaţa, dacă încetează la momentul potrivii, datorită acestui motiv, adică pentru că s-a sfîrşit; de asemenea nici acela care îşi termină la momenlul potrivij. Înlănţuirea tuturor activităţilor, adică viaţa, nu se găseşte într-o poziţie nefericită. Iar natura fixează momentul potrivit şi limitele vieţii, citeodată firea proprie a fiecăruia, de pildă, cînd cineva moare la vreme de bătrînete, în orice caz însă şi pretutindeni, natura universului, şi pentru că părţile acestei naturi se schimbă fără încetare, întregul univers rămîne plin de prospeţime şi de vigoare. Iar tot ce este folositor universului e totdeauna bun şi frumos şi se petrece la vreme potrivită. Aşadar, pentru oricare fiinţă, întreruperea vieţii nu constituie o nenorocire, nici ceva ruşinps sau neplăcut, din moment ce nu se împotriveşte voinţei noastre şi nici nu se găseşte împotriva interesului social ci reprezintă, dimpotrivă un bine, dacă este convenabil pentru univers, folositor, dacă este folosit în rînduiala comună a celor utile universului. Ca urmare cine se îndreaptă către aceleaşi ţeluri ca şi zeul şi este purtat şi călăuzit către aceste ţeluri de către puterea sa de cunoaştere, devine purtător al spiritului divin.

24. Totdeauna să ai prezente în minte aceste trei principii călăuzitoare: în tot ceea ce îndeplineşti, ai grijă să nu săvîrşeşti nimic nechibzuit, ori în altfel decit ar face spiritul dreptăţii, justiţia însăşi; în ceea ce priveşte evenimentele venite din afară, socoteşte că ele se petrec sau la voia întîmplării sau potrivit planurilor providenţei divine şi că nu trebuie, deci, nici să cirteşti împotriva întîmplarii, nici să judeci sau să învinovăţeşti divinitatea. Al doilea: ai în vedere însuşirile fiecărei fiinţe de la sămînţa care o zămisleşte pînă cînd dobindeşte un suflet[283] şi de la

[283] Potrivit antropologiei stoice sămînţa conţine un suflu vital provenit din sufletul tatălui, acesta se hrăneste cu singele matern şi in momentul naşterii devine suflet datorită amestecului cu aerul rece, în momentul primei inspiraţii.

do-bîndirea acestui suflet pînă cînd îl dă înapoi, din ce fel de elemente este alcătuită şi în cîte elemente se descompune. Al treilea: să fii convins că, dacă te-ai fi înălţat, deodată, deasupra pămîntului şi ai fi contemplat cele omeneşti în marea lor varietate, le vei dispreţui, văzînd in acelasi timp cîte fiinţe locuiesc pretutindeni în aer şi în eter. Mai departe, să fii convins că ori de cîte ori te-ai ridica astfel le vei vedea cu aceeaşi înfăţişare şi la fel de vremelnice. Aminteşte-ţi că din ele se înalţă fumul mîndriei.

25. Dezbară-te de o anume părere. Cine, oare te împiedică ?

26. Oricind eşti nemulţumit din cauza cuiva, înseamnă a uita că toate se petrec potrivit cu natura universului, că greşeala altuia nu poate să te atingă, că toate intîmplările s-au desfăşurat în acelaşi chip din totdeauna, că tot aşa se va petrece mereu şi că acum tot astfel se întîmplă pretutindeni; şi ai uitat, mai ales, cît de strinsă este înrudirea şi afinitatea omului cu întregul neam omenesc, întrucît nu este vorba numai de o înrudire a sinqelui sau a seminţei care-l zămisleşte ci de o comunitate de gândire; ai trecut cu vederea, de asemenea, ca gîndirea fiecăruia este un zeu, o emanaţie din divinitate, că nimic nu este proprietatea cuiva, ci pruncii, corpurile şi sufletele au venit de acolo; ai uitat că, totul este doar părere, că fiecare, cu adevărat, trăieşte numai prezentul şi că numai pe acesta îl pierde.

27. Recheamă fără încetare în minte pe toţi aceia care din nimic se mîniau faţă de oricine, pe cei care s-au distins printr-o glorie deosebită, cunoscuţi mai mult decît alţii, prin marile nenorociri întîmpinate, sau prin duşmăniile violente stîrnite, ori prin orice fel de ursite asemănătoare ! Cugetă apoi, unde sînt acum toate acestea ? Fum, cenuşă şi legendă, sau nici măcar legendă. Aşadar, rememorează toate faptele şi toţi oamenii de acest

fel, de pildă, pe Fabius Catullinus [284] pe ogorul său, pe Lucius Lupus [285] în grădinile sale, pe Stertinius [286] la Baiae[287], pe Tiberius[288] la Capri şi pe Velius Rufus[289], într-un cuvînt, rîvna capricioasă şi semeaţă pentru asemenea lucruri; adu-ţi aminte cît de lipsite de valoare sînt toate cele pentru care se zbat cu atîta străduinţă oamenii, cu cît este mai înţelept ca omul să se arate, în toate împrejurările date, drept, cumpătat, ascultător faţă de zei. dar plin de modestie, deci lipsit de înfumurare; ţine minte in orice clipă că mîndria care se sumeţeşte să dovedească lipsa de mîndrie este dintre toate cea mai greu de indurat.

28. Celor care întreabă: „Unde ai văzut pe zei şi cum ţi-ai format convingerea că ei există încît îi venerezi astfel ? S-ar putea răspunde: „În primul rînd, ei pot fi văzuţi chiar de privirea noastră, în al doilea rînd, propriul meu suflet îl preţuiesc, chiar dacă nu l-am văzut niciodată". Ca urmare în acelaşi fel gîndesc şi în ceea ce îi priveşte pe zei, de a căror putere simt mărturie în fiecare clipă, de la fiecare lucru[290]; din această cauză mi-am format convingerea că există şi îi venerez.

29. Salvarea vieţii este pentru oricine să vadă fiecare lucru in el însuşi, partea materială a acestuia, elementul său cauzal. Prin urmare, să făptuieşti ce este drept cu tot sufletul şi să rosteşti ceea ce corespunde adevărului. Ce-ţi mai rămîne apoi decît să te bucuri de faptul că trăieşti, că înşiri, pe firul vieţii, bine lîngă bine, astfel încît nu rămîne nici cea mai mică distanţă intre ele ?

---

[284] Fabius Catullinus, consul sub Hadrian, prima jumătate a secolului al II-lea î.e.n.

[285] Lucius Lupus, personaj necunoscut.

[286] Istoria consemneaza doua personaje cu acest nume: unul, filozof stoic, contemporan cu Augustus, celălalt, general al lui Tiberius.

[287] Oras în Campania.

[288] Succesor al lui Augustus, sec. I e.n.

[289] General al lui Dominitian.

[290] Stoicismul consideră că întregul univers este un *z*eu (cartea a V-a, 23) şi că fiecare corp ceresc are zeul său (cartea a VIII-a, 19), iar zeii se arată în faptele lor. Teologia creştină reflectă în dogmele ei această concepţie stoică, în momentul cînd afirmă că Dumnezeu există în creaţiile sale.

30. O singură lumină a soarelui există, cu toate că este întreruptă de ziduri, de munţi, de numeroase alte piedici asemănătoare. O singură substanţă comună este, deşi risipită, în mod distinct, în mii de corpuri de diferite feluri. Un singur suflu vital există, deşi împărţit în mii de naturi, în mii de forme specifice. Un singur suflet raţional există, cu toate că pare el însuşi divizat. Aşadar, unele părţi din cele enumerate pînă acum, de exemplu, suflul vital şi materia apar iară simţăminte şi afinitate reciprocă unele faţă de altele. Totuşi şi acestea sînt menţinute împreună de către un principiu inteligent care le face să graviteze spre aceeaşi ţintă. Gîndirea, însă, într-un fel propriu, năzuieşte către cel din spiţă identică, tinde să se asocieze cu cel de origine comună, iar în calea sentimentului social nu se aşază nici o piedică.

31. Ce urmăreşti ? Să-ţi continui existenţa ? Ori, cumva, să poţi avea senzaţii şi simţăminte ? Să te mişti, să creşti, sau dimpotrivă să-ţi încetezi creşterea, să te foloseşti de voce, sau să raţionezi ? Care îţi pare cea mai vrednică de rîvnit, dintre toate acestea ? Iar, dacă luate în parte, consideri totul lesne de dispreţuit, întoarce-te spre cel din urmă obiectiv — să asculţi de raţiune şi de zei. Sint insă într-o luptă neîmpăcată venerarea lor şi neliniştea pentru că din cauza morţii, cineva este lipsit de toate celelalte.

32. Cît de măruntă şi neînsemnată parte din nemărginirea timpului de nepătruns a fost hărăzită fiecăruia ! Căci se şterge cu repeziciune şi dispare în eternitate. Cît de măruntă şi de neînsemnată parte din substanţa universală ! Cît de mică parte din sufletul universal ! Şi, în cele din urmă. pe ce bulgăre neînsemnat din pămîntul întreg, abia te tîrăşti. Vîrîndu-ţi acestea statornic în minte, să nu mai socoteşti nimic de o mare însemnătate, decît să săvîrşeşti totul aşa cum te îndrumează firea ta şi, pe de altă parte, să înduri tot ce produce natura universului.

33. În ce fel se foloseşte însăşi raţiunea ta conducătoare ? Aceasta reprezintă totul. Căci ceea ce rămîne, fie dependente de tine, fie independente, sînt leşuri şi fum.

34. Ceea ce trezeşte, în modul cel mai desăvîrşit, dispreţul faţă de moarte este faptul că cine a socotit plăceri'e ca un bine şi suferinţele o nenorocire a dispreţuit, deopotrivă moartea[291].

35. Pentru cel care socoteşte un bine tot ce se petrece la momentul potrivit, cine gîndeşte că e acelaşi lucrai dacă sâvîrşeşte mai multe acţiuni sau mai puţine în conformitate cu dreapta raţiune, pentru cel care consideră că nu are o importanţă deosebită dacă a contemplat universul interval de timp mai lung sau mai scurt, pentru un asemenea om, nici moartea însăşi nu este de temut.

36. Omule, ai fost cetăţean al acestei măreţe cetăţi[292], universul! Ce diferenţă reprezintă pentru tine faptul că ai trăit ca cetăţean al universului cinci sau trei ani[293], dacă este în mod egal hărăzit fiecăruia, ceea ce se potriveşte cu legile. Prin urmare, ce ţi se pare atît de îngrozitor, din moment ce nu te-a alungat din cetate un tiran, un judecător nedrept, ci chiar natura, care te-a îndrumat către o asemenea cetate. Ca şi cum, pretorului, care a angajat un actor[294] i-ar spune acesta, dacă l-ar scoate din scenă: „Dar n-am interpretat cinci acte ci numai trei !”[295] „Frumos şi adevărat ai grăit ! În viaţă, însă, cele trei acte epuizează întregul tău rol". Căci sfîrşitul l-a hotărît cel care a fost cîndva cauză a alcătuirii tale şi acum

---

291 Adică epicureicii.

292 Ideea comunitatii universale, divino-umane exprimată foarte des în opera stoicilor. În acest sens, vezi si cartea a IV -a, 3, 23.

293 Vezi cartea a VII-a, 32 si cartea a XII-a, 23.

294 Comparaţia vieţii cu *s*cena unui teatru este foarte frecventă în opera stoicilor, pentru ilustrare, cf. şi Epictet, *Manualul* 17.

295 Regula teoretică a celor cinci acte este nuanţată de Horatius, în *Arta poetică,* v. 189-190, mărginindu-se la tragedie, la fixarea episoadelor Marcus Aurelius foloseşte pentru latinescul *actus,* cuvîntul grec care înseamnă *purte* pentru a insista asupra ideii de continuitate a vieţii, redată prin .succesiunea diferitelor episoade-părţi.

devine motiv al dezagregării tale. Fiindcă tu nu eşti cauză pentru nici una din acestea două, îndepărtează-te, deci, mulţumit de această viaţă, pentru că şi cel care te îndepărtează de ea este mulţumit[296] .

[296] Termenul folosit de Marcus Aurelius are două sensuri: „împăcat” si "favorabil”. Am tradus „mulţumit”, fiindcă „bucuria omului”, este definită de autor adesea prin mulţumirea, împăcarea cu destinul; vezi cartea VIII-a, 26.

NOTA

Opera lui Marcus Aurelius Antoninus, cunoscută şi sub numele de *Cugetări,* cu siguranţă, n-a fost scrisă în vederea publicării. Aceasta reiesc şi din compoziţia ei, care nu înfăţişează un întreg, precum şi din stilul folosit, nu totdeauna stilul unei opere de filozofie teoretică. În ansamblu, lucrarea are aspectul unui jurnal, în care autorul înscrie cu rigurozitate reflecţiile sale. Se pare că acest gen de notaţii i-au folosit ca sprijin oferit de sine însuşi pentru îndrumarea judicioasă a atitudinii faţă de fiecare gînd, faţă de fiecare acţiune. Deşi este menţionată încă din antichitate de biograful Suidas nu ne-au parvenit informaţii certe nici cu privire la data când a fost redactată, cu excepţia primelor două cârţi, datate destul de vag chiar de autor, nici cu privire la primul manuscris destinat publicului larg.

Ediţia princeps este îngrijită şi adnotată de Gulielmus Xilandros (Wilhelm Xilander) şi este tipărită în anul 1558 la Zürich. Redactată după un manuscris *Codex Palatinus,* din secolul al XIII-lea, astăzi dispărut, este subîmpărţită de editor. Urme ale unei probabile diviziuni în mai multe cărţi conţine şi *Codex Vaticanus A* din secolul al XIV-lea, avînd spaţii libere la începutul cărţilor I-a, a II-a, a III-a, a IV-a, a V-a, a IX-a şi înaintea cărţii a XII-a inscripţia □□□□□□□□□□□□□□□□□□. Una dintre ediţiile cele mai comlete, ca aparat critic şi adnotări este a lui Thomas Gataker 1652.

Ediţia tipărită în 1626 la Lyon (Lugdunum) prezintă prima împărţire în paragrafe, procedeu urmat şi de ediţiile următoare. *Se* cuvine să fie remarcat titlul sub care apare ediţia Oxford, *Marci Antonini imperatoris, De se ipso ad se ipsum,* care îndreptăţeşte într-o oarecare măsură considerarea operei ca ghid şi sfătuitor oferit de autor lui însuşi, deşi unii comentatori o socotesc ca îndreptar pentru

fiul său Commodus, asociat la domnie în 169 e.n. după moartea lui Lucius Verus.

În secolul al XX-lea, ediţii complete şi judicios adnotate apar în editura Teubner, Leipzig, 1903 sub îngrijirea lui Ioannes Stick şi în colecţia Le*s Belles Lettres,* Paris, 1925, îngrijită de A. I. Frannoy.

Traducătorii şi comentatorii contemporani ca Matthew Arnold în lucrarea *Essays in Criticism,* Long şi Jeremy Collier în introducerile făcute la traducerile în engleză ale operei lui Marcus îl consideră pe drept cuvînt un moralist viu, nu un clasic împietrit în dogme rigide şi inaplicabile.

Dincolo de limitele firești datorite mentalităţii generale a epocii, poziţiei de clasă, lipsei unei metode ştiinţifice de cercetare, considerăm că opera lui Marcus Aurelius dezvăluie o gândire tonifiantă garantată de libertatea de spirit cu care omul îşi impune sâvîrşirea actului moral.